

Tālrūņa sociālā dzīve

Sociālantropoloģisks pētījums

Rīgas Stradiņa Univesitātes antropologu grupa Dr Klāva Sedlenieka vadībā

PĒTNIEKU GRUPA

MSc Liene Blauzde, MSc Kristīne Imša, Elīna Kursīte, Margarita Miķelsone, MSc Māris Prombergs, MSc Vineta Savicka, Elīna Zalāne

Pētījumu atbalstīja:

***Latvijas Mobilais Telefons
Fonds***

Rīgas Stradiņa Universitātes

Rīga, 2014. gada marts

Saturs

IEVADS	3
METODOLOĢIJA	8
Informantu izlase	8
Autoetnogrāfijas	9
Telefonu dzīvesstāsti.....	10
Etnogrāfiskais pētījums pansionātā	10
Kvantitatīvie dati	13
Datu analīze	13
PIRMĀ DAĻA: Dzimšana	14
Pirmais mobilais telefons	15
Telefona iegūšana	16
Darba dots	16
Dāvināts.....	17
Pirkts.....	18
Telefonu izvēles kritēriji.....	18
OTRĀ DAĻA: Pusaudža laiki.....	21
Telefona pieradināšana.....	21
Sadarbība	21
Pirmie soļi telefona apgūšanā.....	22
Telefona apgūšana kā sadarbības veicinātāja.....	23
Senioru sadarbības problemātiskie aspekti	24
Tehniskie šķēršļi sadarbībai.....	25
Līderu loma sadarbībā	25
Jaunu prasmju apgūšana.....	26
Mobilitātes apgūšana	26
Tehniskās problēmas.....	27
Pirmais, otrais mēnesis.....	27
Skārienjutīgā problēma	29
Trešais, ceturtais un piektais mēnesis	31
Veselības problēmas	32
Telefona apgūšanas progress: Seniori	33
Līze	34
Agate	35
Sallija	37
Vilmārs.....	39
Ina	41
Telefonu apgūšanas progress: pētnieki (autoetnogrāfijas).....	42
Liene Blauzde.....	43
Māris Prombergs	44
Elīna Kursīte	45
Margarita Miķelsone	46
Elīna Zalāne	47

TREŠĀ DAĻA: Pieaugušā dzīve. Ikdienu	49
Pareiza lietošana: statuss un ētika	49
Vietas, kur nerunā.....	52
Nav telefona saruna	53
Zvani nepiemērotā laikā.....	54
Attiecības un telefons.....	55
Draugi.....	55
Jūtas un partneri.....	56
Sekss pa telefonu	57
Ģimene	58
Bērni un vecāki.....	59
Telefons un sajūtas/emocijas.....	60
Bailes	60
Gandarījums	62
Aizkaitinājums, sarūgtinājums un dusmas	63
Lepnums.....	67
Vienaldzība.....	67
Citas reti pieminētas sajūtas: ierobežojuma un atkarības sajūta, atbildība, atvieglojums, skumjas.....	68
Mobilais telefons – dzīves nepieciešamība un pienākums	69
Funkcijas	69
Zvani	70
Fotografēšana	70
CETURTĀ DAĻA: Nogurums un vecums	73
Telefons atņem privātumu.....	73
Telefons kā aptrūtinājums, uzmanības un laika zaglis	74
PIEKTĀ DAĻA: Tālruņa nāve.....	76
Kad telefons mirst	76
Telefona mantošana, pārdošana un labošana	77
NOBEIGUMS.....	80
Pieminētā literatūra.....	82
Pielikums 1: Pētījumā iesaistītie informanti	84
Pielikums 2: Izmantoto kodu saraksts.....	88

IEVADS

Kurā lasītājs tiek ievadīts problēmas būtībā – Pētījuma mērķi – Kādas ir galvenās izmantotās metodes – Īss turpmāko nodaļu un būtiskāko novērojumu pārskats

Zemāk aprakstītais pētījums ir vairākos aspektos unikāls mēģinājums analizēt mobilo telefonu vietu mūsdienu cilvēku dzīvē, kā arī izmēģināt dažas jaunas pieejas pētniecisko metožu pielietojumā. Projekta nosaukums aizgūts no antropologa Ardžuna Apaduraja (*Arjun Appadurai*) un Igora Kopitova (*Igor Kopytoff*), kuri savulaik rakstīja par dažādu lietu sociālajām un kultūras biogrāfijām, pieņemot, ka lietas ir ne tikai objekti, kurus cilvēki izmanto savu vajadzību apmierināšanai, bet ka tās šajā procesā it kā iegūst pašas savu dzīvi un dzīvesstāstus (Appadurai 1986). Lietas tādējādi iziet cauri dažādiem dzīves cikliem, un atkarībā no tā, kādā dzīves ciklā tās atrodas, mainās arī to nozīme un loma, ko tās spēlē. Tāpēc no vienas puses šis pētījums pievērš uzmanību telefonu un it īpaši mobilo telefonu nozīmei mūsdienu dzīvē. No otras puses pētījums analizē sociālā konteksta ietekmi uz telefonu lietošanu, tādējādi pārceļot mobilo telefonu izmantošanas pētījumus no līmeņa, kurā tiek pievērsta uzmanība galvenokārt individuālajam lietotājam un viņa telefona aparātam, uz sociālajām attiecībām, kuras aktīvi ietekmē veidu, kā mobilie telefoni darbojas indivīdu dzīvē.

Nespēja pievienoties internetam vai sazvanīt kādu paziņu spēj izraisīt neapmierinātību gan Talsu mežu sēņotājā, gan autobusa pasažierī pagriezienā no Kaķeniekiem uz Gardeni. Telefona zvanu skaits, ilgums un saturs netieši vēstī par cilvēku savstarpējām attiecībām, dienas kārtību, paradumiem, tomēr līdz šim mobilajiem telefoniem vairāk uzmanības pievērsts kā individuālas lietošanas priekšmetiem: tam, kā ikviens lietotājs pielāgo telefonu savām vajadzībām (skat. piem. Jung 2013) vai caur to izveido uz sevi vērstas (egocentriskas) tīklveida sociālās struktūras (Horst, & Miller 2006, lpp. 81). Šis pētījums ir mēģinājums ieskatīties sociālajos procesos, kuros telefona lietošana ir iedarināta un kuri tāpēc lielā mērā nosaka to, kā telefoni tiek apgūti, lietoti un utilizēti.

Mobilo telefonu, it īpaši viedtālrunu, lietošana turpina kļūt arvien intensīvāka. Tai pat laikā informācija par to, kādi sociāli vai individuāli aspekti ietekmē viedtālrunu lietošanu, joprojām daļēji ir minējumu līmenī. Kopš 1995. gada mobilajiem telefoniem veltīto akadēmisko rakstu daudzums stauji kāpa, sasniedzot augstāko virsotni 2009. gadā. Pastāv vairāki tipiski aspekti, no kuriem tiek aprakstīta mobilo telefonu loma cilvēku dzīvē. No vienas puses tiek pētīts, kā mobilo telekomunikācijas sistēmu ienākšana ikdienas dzīvē maina cilvēku paradumus – pozitīvā vai negatīvā ziņā (skat. piem. Agger 2011), uzsverot mobilo telefonu spējas mainīt un uzlabot cilvēku dzīvi (skat. piem. Millera un Horsta pētījumu par mobilo telefonu lomu nabadzības mazināšanā Horst, & Miller 2006). No otras puses daudz pētījumu ir veltīts mobilo telefonu lomai noteiktās sociālajās vidēs un kā tradīcijas šajās vidēs saduras ar mobilo telefonu kā inovāciju (skat. piem. Horst, & Miller 2006; Archambault 2012) Šos pētījumus apvieno vēlme un nepieciešamība skatīties uz mobilajiem telefoniem kā uz

jaunumu, kas neizbēgami transformē sabiedrību un sociālās attiecības vai arī nepieciešamība noskaidrot, kā tas tiek pieņemts un iesaistīts jau esošajās sociālajās attiecībās. Tomēr mūsdienās mobilie telefoni vairs nav jaunums, to lietošana gan mainās, bet kopumā tie ir ieņēmuši stabilu vietu cilvēku ikdienā.

Vienlaikus metožu klāsts, kas ir pieejams šādu pētījumu veikšanai nav apmierinošs. No vienas puses ir pieejama telefonu izmantošanas statistika. Tomēr skaitļi nespēj atklāt emocionālos, kulturālos, vērtībās un sociālajā interakcijā balstītos faktorus, kas ietekmē gan telefonu lietošanu, gan jaunumu apgūšanu. Šos baltos laukumus varētu aizpildīt etnogrāfiskā analīze, tomēr arī tā nereti ir problemātiska, jo pati telefona lietošana ir individuāls akts, kuru pētnieks nevar mērķtiecīgi novērot vai arī šie novērojumi ir ierobežoti. Arī tādas plaši izmantotas metodes kā fokusgrupu diskusijas un socioloģiskās aptaujas ne vienmēr sniedz uzticamu informāciju, jo balstās uz respondentu pašu vērtējumu par savām darbībām, kas nereti mēdz būt neprecīzs vai ietekmēts.

Šeit aprakstītais RSU sociālantropologu grupas pētījums ir veidots tā, lai novērstu (vismaz eksperimentālā līmenī) augstākminētās problēmas un ierobežojumus. Šajā pētījumā mobilie telefoni ir kaut arī samērā maz izpētītas, tomēr ikdienas dzīves sastāvdaļas. Tāpēc uzmanība mazāk pievērsta jauninājumiem, kurus telefoni var ieviest, bet vairāk – tam, kāda loma telefoniem ir pavisam parastā ikdienas dzīvē, kurā tie jau kļuvuši par tradīciju. Tomēr ikvienam mūsdienu cilvēkam nākas sastapties ar jauninājumiem, negaidītiem tehnoloģiskajiem risinājumiem. Arī tā vairs nav jauna parādība informācijas tehnoloģiju un patēriņa sabiedrībā. Tāpēc pētījums skatās, kā cilvēki apgūst jaunumus un vienlaikus – uz to, kā lietotāji reflektē par savu dzīvi ar telefoniem, tai pat laikā metodoloģiski cenšoties rast risinājumus dziļākam ieskatam lietotāju saskarē ar mobilajiem tālruņiem.

Pievēršoties ikdienišķām parādībām, bet cenšoties paskatīties uz tām kā uz kaut ko nezināmu vai neparastu, šajā pētījumā ir izmantota industriālās antropoloģes Ženevjēvas Ballas aprakstītā *defamiliarizācijas* metode. Kā norāda Bella, šī metode ļauj vienlaikus atvērt jaunas perspektīvas un tai pat laikā arī dot vērtīgus impulsus jaunu produktu izstrādē (Bell et al 2005, lpp. 105).

Pētījuma “Tālruņa sociālā dzīve” mērķis ir izpētīt mobilo telefonu lietojuma sociālos aspektus un otrādi – sociālo aspektu lomu mobilo tehnoloģiju izplatībā. Lai šo mērķi īstenotu, antropologu grupa veica pētījumus trijos savstarpēji saistītos virzienos un izmantojot dažādas metodes. Atkarībā no izmantotās metodes pētījumu var iedalīt trijos apakšprojektos: 1) telefonu dzīvesstāsti, kuros pētnieki intervēja dažādus cilvēkus par viņu attiecībām ar telefonu un telefonu lomu viņu dzīvē; 2) etnogrāfiskais pētījums un eksperiments veco ļaužu pansionātā, kura ietvaros septiņi seniori apmēram pusi gada lietoja viedtālruņus, bet pētnieki centās dokumentēt šo iepazīšanās procesu galvenokārt regulāri sazinoties ar senioriem; 3) autoetnogrāfijas, kuras tapa, balstoties uz pētnieku pašu novērojumiem attiecībā uz savu pieredzi, pirmo reizi sastopoties ar skārienjutīgu viedtālruni (skat. sadaļu METODOLOĢIJA, 8. lpp).

Tomēr dati, kas tika iegūti visos trijos apakšprojektos, pēc būtības atspoguļoja viena un tā paša procesa dažādas šķautnes. Tāpēc šis pētījuma rezultātu pārskats ir organizēts nevis

balstoties uz empīrisko datu ievākšanas struktūras, bet gan nosacīti iedalot telefona sociālās dzīves posmos – dzimšana, pusaudža gadi, pieaugušā dzīve vai ikdiena un beidzot – nāve. Šie posmi ir tikai metaforiski un nebūt neatspoguļo kādu vienotu ciklu ikviena telefona dzīvē vai ikviena lietotāja pieredzē, izmantojot tālruni, tomēr katrs telefons ik pa laikam nonāk kādā no minētajām fāzēm.

Pirmā daļa ‘Dzimšana’ raksturo situācijas, kādās telefons ienāk cilvēka dzīvē. Daļai pētījuma dalībnieku (antropoloģijā dēvētu arī par *informantiem*) pirmās asociācijas ar telefonu bija stacionārais telefons dzīvoklī vai telefona būdiņā. Tas bieži saistās ar jautrību un izklaidi (īpaši izjokojot svešiniekus). Mobilie telefoni parādās sākumā kā statusa atribūti ar samērā nelielu funkcionalitāti. Lepnums, ko izjūt informanti stāstot par telefonu, samazinās līdz ar tā iegūšanā ieguldīto līdzekļu apjoma samazinājumu.

Telefons visbiežāk tiek vai nu darba dots vai dāvināts vai paša pirkt. Dienesta telefons uzliek pienākumus un rada pamatu ne vienmēr patīkamai kontrolei no priekšniecības puses. Devēju un ņēmēju attiecības šeit ir līdzīgas kā tad, kad finansiāli patstāvīgākie ģimenes locekļi dāvina telefonu mazāk patstāvīgajiem (parastā dāvanu plūsma). Pretī tiek sagaidīta gan lojalitāte, gan pakļaušanās kontrolei. Telefona aparāta dāvināšana parasti notiek ģimenes ietvaros, bet ļoti reti – darba kolektīvos vai draugu starpā, kas acīmredzot skaidrojams ar telefona aparāta diezgan intīmo saturu un pozicionalitāti. Proti, dāvanas lietošana ir jādemonstrē, bet dāvinātājs negrib riskēt radīt saspīlējumu, ja saņēmējs telefonu nelietos. Runājot par pirkšanu, informanti nekad neatzīst, ka mūsdienās viņu izvēli noteiktu zīmols vai prestižs un nosoda tos, kuriem šādi kritēriji ir svarīgi. Tomēr redzams, ka ārkārtīgi nozīmīgi ir iekļauties references grupas līmenī – pārāk neizlekt un nelietot arī pārāk vecu vai nobružātu aparātu.

Otrā daļa ‘Pusaudža laiki’ apraksta izaicinājumus, kas saistīti ar telefona apgūšanu – tas ir savā ziņā starpstāvoklis starp telefona parādīšanos un lietošanas rutīnu.

Apgūstot telefonu, lietotāji reti izmanto rakstiskas pamācības, bet sociālaiem kontaktiem ar citiem lietotājiem ir ārkārtīgi liela nozīme. Proti, lietotāji viens no otra mācās un arī viens otram labprāt palīdz. Novērots, ka grupās veidojas neformālie tehnoloģiju speciālisti, kuri brīvprātīgā kārtā uzņemas apkārtējo telefona ‘sakārtošanu’ vai arī apmāca lietotājus darboties ar aparātu. Ņemot vērā, ka senioriem līdzšinējā pieredze ar datortehniku bija ļoti zema kā arī kavēja dažādas (reālas vai iedomātas) fiziskas un garīgas vainas, viņu progress telefona lietošanā bija lēnāks. Tomēr kā senioriem tā autoetnogrāfijās iesaistītajiem nācās piedzīvot līdzīgu mācību ciklu, kurā sākuma sajūsmu drīz vien nomāc izmisums un niknums (kas lielā mērā saistīts ar skārienjūtīgā ekrāna darbības principiem). Kad darbošanās ar telefonu vairs neizsauc bailes un ir radusies apjauta par tā pamatprincipiem, lietotāji izmēģina visas iespējas, bet šī interese ar laiku noplok, lietošanas intensitāte samazinās. Intensīvu lietošanu drīz nomaina pieradums un tam līdzī nāk arī bažas par pieaugošu atkarību no telefona. Šajā nodaļā apskatīti arī dažādi šķēršļi telefona apgūšanai, sākot ar tehniskiem (no kuriem visbiežākās pretenzijas izraisa skārienjūtīguma princips) un beidzot ar šķēršļiem, kurus uzliek veselība (īpaši senioriem). Kvantitatīvie dati liecina, ka senioriem telefona funkciju izmantošana virsotni sasniedz ap 5. vai 6. nedēļu, vēlāk pakāpeniski samazinoties. Tomēr lielākā daļa apgūst gan dažādu aplikāciju, gan interneta lietošanu un

izmanto šīs funkcijas ikdienā, bieži vien neapzinoties, ka lieto internetu.

Trešā daļa ‘Pieaugušā dzīve. Ikdiena’ raksturo telefona izmantošanu ikdienišķās situācijās, noteikumus, kas to regulē, emocijas, kuras saistās ar telefona izmantošanu kā arī telefona lomu cilvēku savstarpējās attiecībās. Lai gan telefonam ir tendence sajaukt dažādas telpas un laikus, priekšstatī par šīm vienībām regulē telefona lietojumu: tāpēc pastāv vietas un situācijas, kur tālruna izmantošana izsauc apkārtējo sašutumu (sabiedriskais transports, kapi, sapulces) vai kur cilvēki jūtas neērti, ja iezvanās telefons (mājās). Lai gan ikdienas līmenī telefona lietošana dažādās sabiedriskās vietās tiek skaidrota ar to, ka sarunas traucē apkārtnē, sociālos ierobežojumus var skaidrot arī ar to, ka telefons pārkāpj privātā un publiskā robežas – līdz cilvēki ir spiesti klausīties sarunās, kurām vieta viņuprāt ir citur. Turklāt šajās sarunās nereti tiek lietoti valodas paņēmieni, kuri netiek uzskatīti par atbilstošiem publiskajai sfērai.

Pa telefonu nav pieņemts runāt par ļoti nopietnām tēmām, daļēji baidoties no noklausīšanās, bet daļēji tāpēc, lai labāk redzētu sarunu biera reakciju. Toties telefons ir lieliski piemērots rotaļīgām sarunām, flirtam un pat seksam (pēdējam nereti labāk izmantot dažādās tiešsaistes teksta apmaiņas iespējas, piem. sms nekā balsi). Telefons privātajās attiecībās ieņem gan praktisku, gan simbolisku vietu – attiecības sākas ar numura paprasīšanu, bet beidzas ar tā un visu no ‘bijušā’ saņemto īsziņu izdzēšanu no tālruna.

Viedtālrunis arī ļauj izveidot ap lietotāju tādu kā aizsargtelpu, kura dod iespēju noslēpties no nevēlama kontakta. Ja lietotāji nevēlas iesaistīties kādā procesā vai sarunā, viņi sāk ‘sērfort’ telefonā. Līdz ar to mūsdienīgu telefona lietotājs ir kā savas privātās telpas vārtsargs, kura uzdevums ir pastāvīgi novērot un pārvaldīt to, kas šajā telpā tiek ielaists un kas – atstāts ārpusē.

No visām emocijām informanti visbiežāk piemin bailes (piem., par telefona nozagšanu vai rēķina pārtērēšanu vai par ikdienas apdraudējumiem, kurus telefons varētu mazināt, vai par privātuma un patstāvības zaudēšanu). Tas, ka bailes dominē stāstos par telefonu, nenozīmē, ka telefons vienmēr izraisa bailes. Dažos gadījumos tas tiešām ir. Aptuveni vienādi bieži pieminēts apmierinājums ar to, kā telefons strādā un dusmas par to, ka strādā ne tā, kā iecerēts.

No telefona funkcijām ārpus pašas zvanīšanas, vislielāko interesi izpelnās fotografēšana, it īpaši tas novērojams pie senioriem. Sociālo tīklu nemītīgā pieejamība nav aktuāla senioriem, kuri vēl nav tos apguvuši, toties dara tramīgus autoetnogrāfijās iesaistītos pētniekus, kuri mēdz šo funkcionalitāti ierobežot un ņem ‘telefona brīvienas’.

Ceturrtā daļa ‘Nogurums un vecums’ apraksta dažādas bažas un problēmas, kas saistītas ar telefonu, kur pētnieki novēro savas uzvedības maiņas, kuras izraisījis telefons, bet kas viņiem pašiem nepatīk vai, kad tālrunis prasa pārāk daudz uzmanības vai pārņem savā kontrolē būtiskus dzīves aspektus. Tā, piemēram, bažas rada atsvešināšanās pieaugums, indivīdu funkcionalitātes samazināšanās (komunikācijas, novērošanas, koncentrēšanās, orientēšanās spējas). Tomēr par spīti visam neviens no informantiem īpaši neuztver tā saukto “iPhone” atkarību par īpašu apdraudējumu psihiskai veselībai/sociālajām attiecībām – kaut gan

nosauktie simptomi bieži atbilst klasiskajai atkarības klasifikācijai.

Piektā un noslēdzošā daļa ‘Tālruņa nāve’ apskata, kā telefons aiziet no lietotāju dzīves. Tālruņi bieži vien netiek izmesti, bet tiek saglabāti, kā motivāciju minot maz ticamo iespēju izmantot rezerves daļām vai (vairāk ticamo) domu, ka vecais telefons varētu darboties kā rezerve un reizēm arī tāpēc, ka tajā ir kāda būtiska informācija (īszīņas, fotogrāfijas), ko negrib pazaudēt. Aparātus var arī nodot mantojumā kādam citam, turklāt mantošanas kārtība norāda uz hierarhiju telefonpratības ziņā (atšķirībā no dāvināšanas, kur noteicošais ir finansiālā patstāvība) – parasti paplašinātās ģimenes ietvaros no vecākiem uz bērniem un no bērniem uz vecvecākiem. Retāk mantošanas sakarā telefons pamet paplašināto ģimeni un nonāk pie kaimiņiem vai draugiem.

Ja tālrunis ir sabojājies, to var arī mēģināt labot, turklāt arī šeit ir ‘oficiālā medicīna’ un ‘kaktu dakteri’ kā arī izplatās pašpalīdzības informācija – piemēram, ko darīt ar tālruni, kas iekritis ūdenī.

METODOLOĢIJA

Kurā lasītājs uzzina, kā strādāja pētnieki – Autoetnogrāfijas, dzīvesstāsti un sociālais eksperiments pansionātā – Datu analīze

Pētījums sastāvēja no trim savā starpā saistītām aktivitātēm:

- 1) autoetnogrāfijas;
- 2) telefonu dzīvesstāsti;
- 3) etnogrāfiskais pētījums (eksperiments).

Šo trīs aktivitāšu pielietošanu pētījumā motivēja nepieciešamība, no vienas puses, izmēģināt dažādas pētnieciskās metodes, lai pētītu sociālos aspektus cilvēku dzīvē ar telefoniem, no otras puses, iegūt daudzpusīgu un līdz šim nepieejamu informāciju.

Pētījums un tā analīze veikta laika posmā no 2013. gada jūnija līdz 2014. gada februārim. Šajā periodā veiktas 16 dziļās intervijas, 2 grupu intervijas, 148 telefonintervijas, 21 klātienes intervija un 93 etnogrāfisko novērojumu epizodes (ieraksti lauka dienasgrāmatā).

Informantu izlase

Līdzīgi kā vairumā etnogrāfiski orientētu kvalitatīvo pētījumu, arī šajā izlase nevar tikt uzskatīta par reprezentatīvu. Tā ir veidojusies pēc ērtuma vai pieejamības principa un tāpēc nenovēršami reprezentē to cilvēku loku, kas ir tuvāks un tāpēc vieglāk pieejams pašiem pētniekiem. Tā rezultātā izlasē ir nesamērīgi daudz cilvēku ar augstāko izglītību kā arī tajā figurē tikai latviski runājošie iedzīvotāji.

Autoetnogrāfijā reprezentativitāte pēc būtības nav iespējama, šīs metodes īpatnību dēļ (skat. sadaļu Autoetnogrāfijas, 9. lpp). Savukārt pansionātā notikušais etnogrāfiskais novērojums bija atkarīgs no hierarhiskām un daļēji slēgtām iestādēm raksturīgajiem vārtsargiem, t.i., pansionāta darbiniekiem, kuri veica zināmu priekšizlasi, nosakot, kuri iemītnieki vispirms tiks uzaicināti uz tikšanos ar pētnieku grupu. Administrācijas pārstāvji bija izvēlējušies seniorus pēc tādiem kritērijiem kā “tie, ar kuriem ir vērts runāt” vai “aktīvākie seniori”. Sākotnējā grupā bija arī viena krieviski runājoša sieviete, kura gan ļoti drīz atteicās no dalības projektā. Vēlākie mēģinājumi aizvietot šo informanti ar vīriešiem un krievvalodīgajiem bija samērā neveiksmīgi, jo pētniekiem neizdevās izveidot labu un uzticības pilnu kontaktu.

Intervijās, kurās tika apkopoti “telefonu dzīvesstāsti”, ir neproporcionāli liels sieviešu, augstāko izglītību ieguvušo un latviski runājošo informantu īpatsvars. (Papildu informāciju skat. arī Pielikums 1: Pētījumā iesaistītie informanti.)

Autoetnogrāfijas

Autoetnogrāfija ir salīdzinoši jauna metode, kuras mūsdienu saknes meklējamas 20. gadsimta beigās notikušajās kritiskajās debatēs par citām pētnieciskajām metodēm (Short et al 2013, lpp. 4). Autoetnogrāfija ir naratīvs, kurš tapis, balstoties uz pētnieka paša novērojumiem, kas pievērš uzmanību subjektīvajām izjūtām un skatam no darītāja perspektīvas. Pretēji tradicionālajai etnogrāfijai, kas balstās līdzdalīgajā novērojumā, pētnieks nevis piedalās, bet pats ir darītājs un novērotājs. Lai gan šādai metodei nenoliedzami ir savi trūkumi (piemēram, to ir neiespējami atkārtot un neatkarīgi pārbaudīt), pastāv situācijas, kurās autoetnogrāfija ir teju vienīgais veids, kā ir iespējams iegūt nepieciešamo informāciju.

Mobilu telefonu lietošana ikdienas situācijās ir ļoti grūti novērojama no trešās personas perspektīvas – ir gandrīz neiespējami izsekot, ko viens vai otrs lietotājs dara ar savu telefonu ilgākā laika periodā. Šo problēmu vairumā pētījumu cenšas novērst, liekot cilvēkiem pašiem reflektēt par savu pieredzi. Tomēr pašrefleksijas bieži vien ir neprecīzas, informantiem ir tendence sniegt tādu informāciju, kāda ir sociāli sagaidāma, turklāt viņi var nespēt saskatīt dažādas būtiskas nianšes savā rīcībā.

Autoetnogrāfijas pielietošanas jēga slēpjas tajā, ka pētnieks var tiešā veidā novērot sevi interesējošās darbības. Pētnieks ir arī viskompetentākais, lai veiktu šādus uzdevumus, jo ir atbilstoši sagatavots gan pietiekoši neitrālai attieksmei, gan kritiskam un pētnieciski atvērtam novērojumam. Autoetnogrāfijā iegūtā pieredze vēlāk izrādījās ārkārtīgi informatīva, salīdzinot to ar novērojumiem pansionātā, it īpaši tāpēc, ka uzrādīja vairākas līdzīgas tendences telefona apgūšanā un grūtībās, kas ar to saistītas.

Katram no pētniekiem (skat. Pielikums 1: Pētījumā iesaistītie informanti, Tabula 7) tika piešķirts viedtālrunis LG-P700, ar kuru viņiem iepriekš nebija nācies darboties. Pētnieki turpināja izmantot savus pieslēguma plānus (atsevišķos gadījumos pētījuma laikā mainot datu pieslēguma plānu) un iepriekšējos telefona numurus, t.i., viņu uzvedība bija tāda, kā tas būtu, ja viņi būtu iegādājušies šos telefonus paši.

Vismaz mēnesi pēc telefona saņemšanas (bet dažu pētnieku gadījumā – arī ilgāk) visas dienas laikā pētnieki veica novērojumus, nepieciešamības gadījumā veicot piezīmes, kuras vēlāk transformēja pilnīgāk aprakstītās lauka piezīmēs. Pētījumā netika noteikts, kas tieši viņiem būtu jādara vai kā jāizturas pret telefoniem. Nebija arī uzdevuma censties pēc iespējas labāk apgūt telefonu lietošanu. Pētniekiem bija jāizturas “normāli”, t.i., tā kā viņi izturētos, ja paši būtu nopirkuši šo aparātu. Pētnieku uzdevums bija fiksēt gan progresu, kāds novērojams telefona lietošanā, gan arī dažādas grūtības, ar ko viņi saskaras, emocijas, ko raisa telefona lietošana. Uzmanība tika pievērsta arī apkārtējo iesaistei telefona apgūšanā, kā arī apkārtējo reakcijai un citiem procesiem, kuriem par cēloni bija jauno telefonu lietošana.

Kopumā autoetnogrāfijas sadaļā tika veikts 91 ieraksts, kuros vēlāk kodēšanas procesā tika atzīmēti 297 analizējami fragmenti (par kodēšanu skat. vairāk Datu analīze, 13. lpp).

Telefonu dzīvesstāsti

Telefonu dzīvesstāstu sadaļā pētnieki pamata iedvesmu smēlās no Ardžuna Apaduraja (*Arjun Appadurai*) un Igora Kopitova (*Igor Kopitoff*) metaforas par lietu sociālo dzīvi un kultūras biogrāfiju (Appadurai 1986). Pētnieku uzdevums bija censties šo dzīvi dokumentēt caur lietotāju/informantu stāstiem par savu mijiedarbību ar telefoniem.

Šī metode būtībā bija klasiska daļēji strukturētā intervija, kurā ir daži pieturas punkti, bet pētnieki ļauj informantiem novirzīties no tēmas, nepieciešamības gadījumā uzdodot papildjautājumus un izpētot iepriekš neparedzētus sižeta pagriezienus. Intervijas tika ierakstītas diktofonā un vēlāk transkribētas analīzes vajadzībām.

Pētniekiem tika izsniegtas instrukcijas, kurās bija norādīts, ka jāpievērš uzmanību šādiem jautājumiem:

- kas bija pirmais mobilais telefons, ko par to atceras, kādā veidā tas tika iegādāts? Kādi bija apstākļi? Kas un kā ar to tika darīts? Kā mainījās dzīve (piem., pēkšņi varēja sazināties kādu, ko agrāk bija grūti sazināties)?
- Tā pati informācija par pārējiem telefoniem, ja atceras. Cik vispār telefonu ir bijis, ko par tiem var pastāstīt.
- Vai ir kaut kādi atgadījumi un stāsti par saviem vai savu draugu mobilajiem telefoniem (joki, pārpratumi, sarūgtinājumi)?
- Kā telefoni iziet no dzīves? Nozog, saplīst, izmet? Varbūt glabā mājās? Varbūt atdot bērniem?

Kopumā tika veiktas 16 intervijas. Šīs komponentes informantu izlase ne tuvu nereprezentē Latvijas iedzīvotājus kopumā. Sieviešu ir divas reizes vairāk nekā vīriešu (6 vīrieši, 10 sievietes), turklāt lielākajai daļai informantu ir augstākā izglītība. Visi informanti ir latvieši. Vecuma ziņā ir pārstāvēts visai plašs spektrs, vairumam informantu tomēr koncentrējoties vecumā no 30 līdz 50 gadiem. Jaunākajai informantei ir 14 gadi, bet vecākajai – 82 (skat. arī Pielikums 1: Pētījumā iesaistītie informanti Tabula 5: Dzīvesstāstu informanti). Šie aspekti jāņem vērā, interpretējot rezultātus, tomēr tie kopumā atbilst kvalitatīvo metožu prasībām.

No 16 veiktajām intervijām analīzes vajadzībām tika izmantoti 498 fragmenti.

Etnogrāfiskais pētījums pansionātā

Šai pētījuma komponentei bija divi galvenie uzdevumi: 1) novērot, kā seniori, kuriem līdz šim nav bijusi saskare ar viedtālruniem, apgūs šo jauno tehnoloģiju; 2) praksē izmēģināt, cik veiksmīgi ir iespējams izmantot telefonintervijas, lai iegūtu nepieciešamo informāciju par telefonu izmantošanu.

Lai īstenotu šo komponenti, septiņiem informantiem tika piešķirti mobilie tālruņi LG-700. Telefoni bija apgādāti ar īpašu SIM karti, kura ļāva senioriem veikt neierobežotu daudzumu tālruņa zvanus, nosūtīt īsziņas un izmantot internetu.

Senioriem tika sniegta ļoti īsa un virspusēja sākotnējā informācija par to, kā šis telefons strādā, pārējo atstājot viņu pašu ziņā. Tomēr informācijas plūsma netika ierobežota un ja seniori vēlējās kaut ko uzzināt, tad pētnieki arī iespēju robežās palīdzēja. Šāda taktika tika izmantota, lai maksimāli tuvinātu apstākļus tam, kādā ir jebkurš tālruņa lietotājs. Nevienam no senioriem līdz šim nebija saskāries nedz ar viedtālruniem, nedz ar datortehniku. Tomēr lielākā daļa bija līdz šim lietojuši “parastos” mobilos tālrunus, t.i., tādus, kuriem nav skārienjutīga ekrāna un viedtālruniem raksturīgi funkciju (skat. Pielikums 1: Pētījumā iesaistītie informanti).

Pētnieku uzdevums bija regulāri sazvanīties ar senioriem, lai pārrunātu viņu pieredzi, lietojot jauniegūtos telefonus. Regularitāte tomēr nebija pilnīga. Tam par iemeslu bija vairāki faktori. Pirmkārt, pētniekiem ne vienmēr izdevās sazvanīt seniorus, it īpaši sākuma posmā, kad seniori vēl nemācēja veikli atbildēt uz zvaniem. Otrkārt, arī pētnieku dzīves realitāte ienesa korekcijas zvanu grafikā. Un treškārt zvanus ne vienmēr iniciēja pētnieki – samērā bieži pētniekiem zvanīja arī paši informanti, lai pārrunātu dažādas sev aktuālas lietas.

Visi seniori dzīvoja vienā no Rīgas pansionātiem, bija iepriekš savstarpēji pazīstami, bet neveidoja vienotu draugu vai domubiedru grupu. Senioru izvēle lielā mērā tika atstāta pansionāta administrācijas rokās – sociālie darbinieki ieteica vairākiem senioriem atnākt uz tikšanos ar pētnieku grupu. Tomēr ne visi, kas ieradās pirmajā reizē, turpināja pētījumu. Viena no pētījuma dalībniecēm (Valentīna, 73) dažas dienas pēc pētījuma sākuma pārtrauca dalību, uzskatot, ka šī telefona apgūšana viņai būs par sarežģītu. Otra pētījuma dalībiece (Anita, 50) pārtrauca dalību aptuveni mēnesi pēc projekta sākuma, jo viņas radnieks, ko viņa kādā brīvdienā apmeklēja un ar kuru kopā viņi bija lietojuši alkoholu, telefonu atņēma un to atgūt vairs neizdevās. Sadarbību ar vēl vienu informantu (Vladimiru, 65) nācās pārtraukt pēc pētnieku grupas iniciatīvas, jo informants ilgstoši dzēra un nebija spējīgs saprātīgi piedalīties projektā.

Telefoninterviju lietderība tomēr bija ierobežota. Intervijās izrādījās grūti pārliecināties par to, ko tieši seniori ir apguvuši un arī sarunas ne vienmēr veicās. Sarunas uzturēšanai pētnieki ar senioriem runāja arī par dažādām ikdienišķām lietām, kuras nenoliedzami sniedza daudz pētnieciski vērtīgas informācijas, bet tajā bija samērā maz materiāla, kas bija saistīts ar telefonu izmantošanu. Turklāt pētījuma gaitā parādījās dažādi jautājumi, kas nebija nokārtojami pa telefonu. Tā, piemēram, pētījuma sākumā vairāki seniori neatbildēja uz telefona zvaniem vairākas dienas. Galu galā pētnieki bija spiesti klātienē apmeklēt pansionātu, lai noskaidrotu, kas ir noticis. Parasti izrādījās, ka ir kāda tehniska ķibe (piemēram, seniori nemācēja veikt attiecīgās manipulācijas, lai atbildētu uz zvaniem). Tomēr klātienē apmeklējumu laikā izdevās iegūt daudz plašāku un bagātāku iespaidu par senioru dzīves apstākļiem un veidu, kā viņi lieto telefonus. Bija arī diezgan skaidrs, ka klātienē seniori izsakās daudz brīvāk un nepiespiestāk, viņi arī var parādīt savu progresu telefona apgūšanā un jūtas daudz organiskāk šādā interakcijā. Tāpēc attiecībā uz šo metodi jāatzīst, ka tā ir daudz nepilnīgāka par klasisko līdzdalīgo novērojumu kaut arī šajā gadījumā tās lietošana sākotnēji šķita attaisnojama. Turpmākos pētījumos, iespējams, būtu labāk veikt intensīvāku klātienē novērojumu mazākam skaitam pētnieku nekā izkaisītu daudzu pētnieku veiktu telefonintervijās balstītu pētījumu.

Pansionātā veiktā pētījuma atbilstība parastiem dzīves apstākļiem nav ideāla. Kaut arī pētnieki neuzstādīja senioriem nekādus mērķus, viņi tik un tā uzskatīja, ka šeit tiek pārbaudītas viņu zināšanas, turklāt pētījuma sākumā arī domāja, ka viņiem jāpiedalās sacensībā vienam pret otru. Tāpēc pirmajās nedēļās bija novērojama zināma sacensība un nevēlēšanās savstarpēji sadarboties. Vēlāk, kad seniori saprata, ka pētniekus interesē tieši sadarbība, viņi mainīja taktiku un sāka viens otram palīdzēt.

Būtisks jautājums bija arī par to, cik daudz pētnieki var vai nevar palīdzēt senioriem apgūt telefona iespējas un ko darīt, ja telefons ir ilgstoši izslēgts. Tā, piemēram, Māris pētījuma laikā dienasgrāmatā atzīmē:

Šķiet, ka mēs, regulāri saņemoties, esam diezgan būtiski viņus dzinuši uz priekšu. Var novērot nevis vienkāršu saņemšanos, bet uzraudzību, ieteikumus, iedrošināšanu, dziļākus uz priekšu lietot, mēģināt, atklāt, draudzēties, kopā mācīties. (23.10.2013.)

Apspiežot šo problēmu, pētnieki nolēma palīdzēt tiktāl, cik tas ir nepieciešams saziņas izveidošanai, bet citos jautājumos palīdzēt tikai tad, ja seniori paši lūdz – t.i., aptuveni tā, kā tas varētu būt reālajā dzīvē.

Pētījumu apgrūtināja arī dzīves realitāte pansionātā, piemēram, dažu senioru alkohola lietošanas paradumi.

Tāpat, pētniekiem, katru dienu saņemoties ar pētāmo, svarīgi bija noteikt, kā nodalīt veikto pētījumu (lietišķās attiecības) no personiskās dzīves, - cik lielu distanci ieviest starp pētnieku un pētāmo. Šādās reizēs ļoti noderīgs mēdz būt cilvēks no malas, kuram uzticēt savas pārdomas/problēmas (super-vision), par ko pētniece Kristīne reflektē šādi:

“Pietrūkst [pētījuma vadītāja] Klāva un vispār “supervisor” institūcijas – pārrunāt savas sajūtas. Grūti pieņemt, ka Līze regulāri ir iedzērusi, un par daudz/ilgstoši dzer (plost). No otras puses, apzinot, ka pansionāta ikdienu un nākotnes iespējas nav nekādas (“Nāves māja”), un ka cilvēki dzer no šīs bezishodnostj (bezcerība?). Jūtos mazliet izsmelta – jo nezinu, kad beigsies Līzes plosts.”(22.08.2013. Līze, 63)

Pētnieki arī nereti saskārās ar jautājumu par izešanu no lauka. Pētījuma gaitā starp pētniekiem un seionriem izveidojās samērā ciešas attiecības – kā nekā viņi viens otram regulāri zvanīja un brauca ciemos, pārsprieda dažādas būtiskas un mazāk būtiskas dzīves problēmas. Antropologiem ar šādām situācijām nākas sastapties itin bieži un līdzīgi notika arī šajā pētījumā, kā to liecina ieraksts Elīnas Z. dienasgrāmatā:

Kad dodamies prom, uzticam Vilmāram neapēstās konfektes. Viņš negribīgi, taču tai pat laikā ar lielu pienākuma sajūtu tās pieņem. Atvadoties Vilmārs mani pavada līdz pašām izejas durvīm, spēcīgi krata manu roku un pieliecas uz vaiga iedot buču. «Paldies, paldies par visu, mīļumiņ,» viņš smaidīgs vairākas reizes atkārt. Man atkal nākas domāt par izešanu no šī lauka. (Vilmārs, 77)

Konsultējoties ar RSU Psihosomātiskās klīnikas vadītāju Dr Guntu Ancāni, pētnieki noorganizēja pēdējo tikšanos pansionātā, kurā tika pielikts simbolisks punkts projektam un izsniegti pateicības raksti visiem pētījuma dalībniekiem. Lai gan daži zvani vēlāk vēl tika veikti, kopumā to intensitāte pamazām izbeidzās pavisam. Lai mazinātu šķiršanās traumu, un

atvieglotu senioriem pāreju uz sevis apmaksātu mobilā telefona plāna izmantošanu (vai atgriešanos pie tā), tika nolemts arī turpināt nodrošināt senioriem apmaksātu telefona pieslēgumu vēl apmēram mēnesi pēc aktīvās projekta fāzes beigām.

Turpmākajos pētījumos ir jāņem vērā, ka ciešas attiecības ar informantiem var izveidoties un to pārtraukšanai ir jāgatavojas jau no pirmās projekta dienas.

Kopumā tika veiktas 148 telefonintervijas, 21 klātienes intervija un 2 grupu intervijas.

Kvantitatīvie dati

Tā kā senioriem izsniegtajos telefonos tika ievietotas īpaši šim pētījumam veltītas SIM kartes, tad bija iespējams izsekot arī telefona lietošanas galvenajiem statistiskajiem rādītājiem, t.i., veikto un saņemto zvanu skaits, nosūtīto un saņemto īsziņu un multimediju īsziņu skaits kā arī patērētais datu apjoms. Kombinācijā ar kvalitatīvajiem datiem no telefonintervijām un klātienes intervijām, šie dati sniedza pilnīgāku priekšstatu par to, kādā veidā seniori apguva telefonu lietošanu.

Datu analīze

Datu analīzei galvenokārt tika izmantota kvalitatīvās analīzes datorprogramma Dedoose, kas tika izvēlēta gan nelielo sākotnējo ieguldījumu dēļ, gan arī tāpēc, ka tā bija vienīgā no pieejamajām programmām, kas ļauj strādāt grupā un neuzliek nekādus ierobežojumus attiecībā uz izmantoto operētājsistēmu. Programma tika izmantota teksta analīzei un tā dēvētās pamatotās teorijas (*grounded theory*) izstrādei (Bernard 2006, lpp. 492).

Visi lauka pētījuma pieraksti no visām pētījuma komponentēm tika ievietoti programmā Dedoose, lai pēc tam tekstu kodētu. Kodēšanai tika izmantots atvērtās kodēšanas princips, kad netiek izmantoti iepriekš izstrādāti kodi, bet tie tiek veidoti darba gaitā, atzīmējot tēmas, kuras pētniekiem šķiet būtiskas vai tādas, kas nozīmīgi atkārtojas.

Šajā procesā tika izveidoti 133 hierarhiski sakārtoti kodi (skat. Pielikums 2: Izmantoto kodu saraksts). Daļa no kodiem bija tādi, kas bija noderīga tikai, lai analizētu vienā pētījuma komponentē iegūtos datus (piemēram, tikai dzīvesstāstos tika runāts par pirmo telefonu vai par pirmo pieredzi saskarsmē ar telefoniem), bet lielākā daļa kodu attiecās uz visām pētījuma komponentēm.

Pielietojot katru no kodiem, tika iegūti 1737 fragmenti, kuri tika vēlāk izmantoti analīzē, meklējot kopsakarības un cenšoties rast datus balstītu skaidrojumu šīm kopsakarībām, t.i., veidojot tā dēvēto “pamatoto teoriju.”

PIRMĀ DAĻA: Dzimšana

Kurā lasītājs uzzina, kā telefons ienāk cilvēka dzīvē – Pirmās atmiņas par telefonu vispār – Pirmais moblais tālrunis – Veidi, kā informanti ir ieguvuši savus telefonus – Telefonu izvēles kritēriji, ja telefons ir paša pirkt

Dzimšana ir mirklis, kad kāds vai kaut kas ienāk dzīvē, uzsāk savas gaitas. Šis pētījums ir veltīts mobilajiem telefoniem, it īpaši viedtālruniem, tomēr, kā visiem stāstiem, arī šim ir priekšvēsture. Mobilo tālrunu stāsta sākums tāpēc meklējams vēl pirms to parādīšanās – laikā, kad mūsu informanti pirmo reizi vispār sastapās ar mobilajiem telefoniem.

Tas notika vēl mītiskajos padomju laikos, kuros lielākā daļa šī pētījuma informantu ir pavadījuši savas bērnības dienas un tad arī pirmo reizi sastapuši ar vēl 19. gadsimtā izgudroto telekomunikāciju brīnumu.

Vairāki informanti, kuriem nav bērnībā bijis stacionārā telefona, īpaši uzsver sajūtas, kādas pārņēma, kad pirmo reizi kādam zvanījuši. Pārsvārā atceras pirmo pieredzi vecumā ap 7 gadiem (skolas vecums). Pašas pirmās atmiņas bieži vien saistītas ne tik daudz ar utilitāru vajadzību kādu sazināties, bet gan ar izklaidi un blēņošanos. Tā, piemēram, Zane šādi atceras savu agrīno pieredzi ar telefoniem:

Pirmo reizi runāju pa telefonu kā bērns, kurš spēlējās. Zvanījām, kam pagādās, un likām nost klausuli. Brālis atrada, ka vienam telefona grāmatā ir uzvārds Dibens. Tad zvanījām un prasījām: Dibenskungs? Smējāmies un metām nost klausuli. Bija kādi 7-8 gadi. Pa pilsētas parasto telefonu. (Zane, 37)

Tādu pašu rotaļu atceras arī Katrīna (39). Telefona grāmata vai nejauši izvēlēts numurs deva piekļuvi pilnīgi nepazīstamiem cilvēkiem un ļāva tos izjokot. Anonimitātes dēļ nebija jābaidās par sankcijām, bet zemās telefona sarunu cenas ļāva nebažīties par izmaksām. Informanti atzīmē, ka šī izklaide radīja neparastas un asas izjūtas: uzbudinājumu, patīkamu satraukumu, prieku.

Tas gan nenozīmē, ka telefoni bija tikai bērnu izklaides rīks. Tā, piemēram, Zane atceras, ka mamma zvanījusi no darba viņiem uz mājām un stāstījusi, ko ēst pusdienās. Savukārt Imants (49) atceras savu pirmo sarunu pa telefonu ar zināmu lepnumu:

Pie telefona automāta satiku vēl kaut kādus puisēļus, un tad viņi pateica, ka manam draugam Artūram ir telefons un ka viņam var piezvanīt. Telefona numurs bija viegls: 450 200. Jā, pareizi – nebija nekā priekšā jāliek. Tad piezvanīju, pateicu, lai pasauc viņu, un tad runāju – biju tāds ļoti ... (lepns). Bija kādi septiņi – astoņi gadi. (Imants, 49)

Stacionārajos telefonos nebija ierobežojumu sarunām, tāpēc sarunas bērnībā vai pusaudžu gados varēja būt ļoti ilgas. Tīna (40) stāsta, ka varējusi sarunāties līdz sešām - septiņām stundām, Zane (37) – līdz piecām stundām, arī Katrīna (39) stundām plāpājusi ar draudzeni:

Pēc tam – kad bija astoņpadsmit – pārcēlos dzīvot uz Rīgu – varēju runāties ar draudzeni piecas stundas: auss novīta no piespiestās klausules (vienlaicīgi gan uzbudinājums, gan sasprindzinājums). (Katrīna, 39)

Intervējamie atceras telefonu būdiņu laikus, kurā vajadzēja mest 2 kapeikas (vēlāk – ar telekartēm) un gaidīt, kad iepriekšējais runātājs beigs sarunu. Zvanīt nācās iet dažādos gadalaikos, turklāt dažreiz sarunu gaidīšana izraisīja konfliktus (pat kautiņus – ja nevar sadalīt būdiņu, kā atceras Imants (49)).

Kad mājās tika ieviests stacionārais telefons – parādījās lielākas ērtības (varēja pazvanīt kādam, neizejot no mājas), tomēr to visu - sākumā nemanāmi, bet vēlāk jau pavisam noteikti - izmantoja jauno laiku tehnoloģijas – mobilais telefons.

Pirmais mobilais telefons

Līdzīgi kā ar pirmo zvanu no telefona būdiņas draugam, arī pirmā mobilā tālruņa iegādi atceras lielākā daļa lietotāju. Saskaņā ar šajā projektā intervēto cilvēku teikto, pirmie mobilie telefoni Latvijā parādījās 1991. - 1992. gadā. To izmēri bija mūsdienu standartiem iespaidīgi un tāpēc tos bija jāpārnēsā tādos kā čemodānos.

Agrīnie telefoni ne tikai paši bija dārgi un samērā maz funkcionāli (nelielā pārklājuma dēļ), bet to lietošanas izmaksas nebūt nebija pa kabatai kuram katram. Tāpēc pirmie lietotāji gan paši sevi ieskaitīja pie īpaši svarīgām personām, gan arī citi skatījās ar zināmu apbrīnu. Informanti, kuriem šajā laikā piederēja mobilais telefons (Juris (55), Māra (46), Imants (49)) atzīmē īpašā statusa izjūtas lepnumu, pašapziņu. Tā, piemēram, Māra nu jau it kā ar ironiju, bet tomēr ne bez lepnuma atceras:

Bet smieklīgi, bija tik kolosāli iet ar to kasti pa ielu... Tas bija skaidrs, ka tu esi biznesa cilvēks, ka tu esi bagāts cilvēks... Tu izkāp no 9. Žiguļa ar to kasti, ir skaidrs, ka tu esi cienījams cilvēks šajā pilsētā. (Māra, 46).

Arī citiem informantiem (Guna (56), Tīna (40), Anda (43)), kuri telefonu iegādājās, kad vēl daudziem apkārtējiem to nebija, mobilais telefons asociējas ar īpašu statusu un vieš lepnumu:

“Tas bija lepnums, ka man ir mobilais telefons, jo visiem vēl nebija. Nu un tāda svarīguma sajūta. Ļoti atceros!” (Anda, 43)

Lepnuma sajūta arī vēlāk raksturīga tiem informantiem, kuri paši izvēlējušies un pirkuši savus pirmos telefonus (piemēram, Tālis (27) un Aivars (31)). Tomēr pirmais telefons var nonākt lietotāja rokās arī pa “citiem ceļiem”. Ja telefons ir mantots vai lietots (skat. arī sadaļu Telefona mantošana, pārdošana un labošana, 77. lpp), lepnuma pieskaņa ir daudz mazāk izteikta un gandrīz nemaz tā neizpaužas, ja telefons tā iegādes brīdī bijis jau teju visiem apkārtējiem. Vienlaikus teju visi intervētie atceras ne tikai izskatu, bet arī cenu, un samērā sirsnīgi apraksta pirmos telefonus kā *ķieģeli, kluci, riekstu sitamo*. Tā, piemēram, Aivars atceras:

2000. gadā nopirku savu pirmo telefonu – Alcatel, tā saucamo ķieģeli. Es to nopirku no pirmās stipendijas. Biju baigi lepns, jo nebija jāprasa vecākiem, lai man nopērk. Ar šo telefonu nostaigāju apmēram trīs gadus. Staigāju ar to tik ilgi, kamēr nolūza antena un viņš bija notīts ar “izoleni”. (Aivars, 31)

Gan Aivars, gan Anda uzsver to, cik pamatīgi viņiem kalpojis pirmais telefons tīri fiziskās izturības ziņā:

*Manējais bija ļoti izturīgs, krita no trešā stāva un neizšķīda (smejas). (caur smaidu)
Nu tāds, Nu tāds, es varētu pat teikt karavīrs (smejas). Viņš man nodeva informāciju,
nu tāds ziņnesis, tāds ar karogu pa priekšu (smejas). (Anda, 43)*

Tie, kuri telefonus iegādājušies vai ieguvuši tad, kad tā jau kļuvusi par daudz maz ikdienišķu parādību, īpašu vērību jaunajam aparātam nepievērš. Lepnums un sajūsma no turīga biznesmeņa pārvietojas uz arvien jaunākiem un mazāk ekonomiski patstāvīgiem cilvēkiem, tādiem, kā, piemēram, četrpadsmit gadus vecā Anete:

Pētniece: Vai atceries to sajūtu, kad tev iedeva savu pirmo mobilo telefonu?

Anete: Jā, es atceros, man bija 5 gadi, un es nekur viņu nedrīkstēju ņemt līdzi. Es nedrīkstēju viņu ņemt līdzi uz bērnudārzu. Jā, tad, kad es viņu dabūju, es biju vienkārši šokā. Tāpēc, ka manai mātai nopirka jaunu, viņa pārgāja uz LMT, bet tas bija Okartes numurs. Es vispār, vispār nevarēju ar to neko darīt, bet man bija sajūsma, ka man tas telefons ir. Un tad es pa kluso paņēmu uz bērnudārzu līdzi un visiem rādīju. Man gan neviens, neviens vispār nezvanīja, es tikai 1. klasē saņēmu pirmo zvanu. (Anete, 14)

Telefona iegūšana

Visbiežāk informantu stāstījumos atspoguļojas trīs mobilo ierīču iegūšanas veidi – darba dots, dāvināts vai pašu pirkti.

Darba dots

Darbā bija tā, ka mobilie tika mainīti ik pēc diviem gadiem. Pēdējos gados ir iespēja ņemt uz nomaksu jaunus telefonus. Gribas dažreiz atrast vainu vecajam mobilajam, lai varētu ņemt jaunu. (Katrīna, 39)

Likumsakarīgi, ka darba dotajiem mobilajiem telefoniem ir uzlikti dažādi ierobežojumi gan sarunu limitu ierobežojumu veidā, gan nosacījumā, ka telefonam visu laiku jābūt līdzi, tādējādi darba devējs patur kontroli pār savu īpašumu un darbinieku, kā arī tā rīcību.

Man bija „brīnišķīgs” priekšnieks, kurš uzskatīja, ka man nav jāatzvana uz žurnālistu zvaniem: ja viņam kaut ko vajag, lai viņš man pats zvanot. Tur bija milzīgas diskusijas par šo, un tajā laikā vēl varēja no parastajiem telefoniem zvanīt uz mobilajiem, kas šobrīd ir tā kā nogrieztas, nezinu kāpēc. Tas pat nebija vairāk par telefonu, bet viņam bija uzskats, ka žurnālistiem bija jāzvana man, jo viņiem jau kaut ko vajag. Respektīvi, ja man kāds (žurnālists) ir kaut ko pajautājis, es esmu noskaidrojusi, tad es nedrīkstu atzvanīt, jo tādējādi es tērēšu naudu galu galā, bet, lai tas žurnālists zvana man. (Justīne, 32)

No darba devēja puses, šāda darbinieku kontrole nenoliedzami ir patīkama – tā rada pamatu un iespēju īstenot hierarhiskas attiecības. Analizējot telefona kustības, redzams, ka donori (telefona devēji) bieži vien to dara tieši kontroles dēļ – darba devēji nodrošina darbiniekus ar telefonu, lai varētu tos vienmēr sazvanīt (tādējādi savā ziņā pārņemot kontroli pār daļu darbinieka laika). Annes Soronenas un Olles Sotomā 2004. gadā Somijā veikts pētījums

demonstrē, ka darbinieki tāpēc var izjust neapzinātu nepatiku pret šo aparātu, no kura pat mājas klusumā var atskanēt priekšnieka balss (Soronen, & Sotamaa 2004, lpp. 281). Arī vecāki dāvina telefonus saviem bērniem, lai varētu labāk kontrolēt, ko dara bērni. (skat. par šo vairāk sadaļā Bērni un vecāki, 59. lpp). Saņēmējiem tomēr ir diametrāli pretējas izjūtas, kontrole un nemitīgā kontrolētāja klātbūtne rada kaut ko līdzīgu panoptikumam, kur izzūd privātums un katra kustība tiek novērota, tāpēc šāds stāvoklis neraisa īpaši patīkamas sajūtas.

Dāvināts

No informantu atbildēm arī izriet, ka mobilos telefonus dāvina tikai radu vidū, - visbiežāk vecāki bērniem, bērni vecākiem, dzīvesbiedri, retos gadījumos arī attālāki radi vai visa radu saime kopā. Šāds attālu cilvēku dāvinājums telefona īpatnību dēļ iespējams tikai tad, ja tas ir pirmais telefons:

Pirmo mobilo telefonu man uzdāvināja uz 35 vai 40 gadu jubileju. Uzdāvināja visi radi. (Guna, 56)

Netika novērota neviena informantu norāde, ka mobilo telefonu tie būtu saņēmuši dāvanā no draugiem vai darba devēja. Šo parādību acīmredzot izraisa, no vienas puses, telefona lietošanas un satura daļēji intīmais raksturs, no otras puses – dāvanu apmaiņas īpatnības.

Dāvanai ir jābūt tādai, par ko saņēmējs priecāsies un to lietos. Tātad – dāvinātājam ir samērā labi jāzina, ka dāvanas saņēmējs šādu lietu tiešām vēlēšies. Turklāt telefonā saņēmējs turpmāk turēs dažādas privātas lietas – telefona numurus, SMS sarunas, fotogrāfijas. Ja saņēmējam jau ir telefons, ko viņš uzskata par labu un nevēlas atteikties no esošā, pastāv iespēja, ka viņš/viņa dāvanu nelielos. Telefons ir samērā dārga dāvana, tāpēc riskēt ar šādu iznākumu nebūt nedz dāvinātāja, nedz saņēmēja interesēs. Turklāt labs dāvanas saņēmējs demonstrēs devējam, ka dāvana ir noderīga. Mobilais telefons ir ikdienas piederums, un tāpēc nevar teikt, ka 'šodien es izvēlējos lietot kādu citu aparātu'. Tātad, neatbilstoša telefona uzdāvināšana var izraisīt nevēlamu spriedzi un veidot nevēlamus pienākumus. Acīmredzot tieši tāpēc mobilos telefonus dāvina cilvēkiem, kas ir ļoti labi pazīstami un kur dāvinātājs var būt pārliecināts, ka dāvana netiks nolikta atvilktnē. Tādējādi telefoni dāvanās plūst no finansiāli nodrošinātākās ģimenes daļas uz mazāk nodrošināto, tomēr pretēji 'mantošanai' (skat. Telefona mantošana, pārdošana un labošana 77. lpp) šī plūsma visdrīzāk tiek līdzsvarota ar citām vērtībām (piem., vecmāmiņa pieskata bērnus).

Latvijā ir ierasts, ka dāvanām pirms to pasniegšanas cenas tiek noņemtas un, visticamāk, ka tieši tā arī notiek, dāvinot mobilos telefonus. Tomēr no informantu atbildēm ir skaidrs, ka viņi kā dāvanas saņēmēji ļoti labi orientējās saņemtās dāvanas 'naudiskajā' vērtībā, parasti uzsverot, cik tās ir dārgas.

Parādīšu, kāds man Samsung – kāds man dāvanā ienācās – nu tas ir zem divi simti cenā. Savu to es arī pirku zem simta. Tā ir tāda lieta, kas var izkrist no rokām, saplīst, un tad žēl. (Jana, 47)

Pirkts

Par mobilo telefonu pirkšanu informanti nerunā tieši kā par procesu, bet savās atbildēs to min, pastarpināti, vai nu aprakstot mobilā telefona vizuālās vai tehniskās kvalitātes vai arī runājot par iegādes motīviem kā tādiem. Daļa informantu min arī iegādātā telefona zīmolu, tomēr uzsvars tiek likts uz mobilās ierīces kvalitatīvajām īpašībām, ko nu kurš par tādām uzskata – vai tā būtu funkciju daudzveidība, funkciju lietošanas ērtums vai telefona cena.

Starp informantiem bija tikai viens stāstījums par mobilo telefonu, kas ir aizdots, norādot, ka aizdevumā uz laiku ir saņemts vecs mobilais telefons. Arī tikai viens no informantiem norādīja, ka reiz mobilo telefonu ir atradis.

Telefonu izvēles kritēriji

Runājot pa to, kāpēc gadījumā, kad informanti paši pirkuši savus telefonus, viņi izvēlējušies tieši šos modeļus, parasti tiek minēti tādi racionāli un praktiski iemesli kā daudzpusīgās funkcijas, lieli burti, pierasta sistēma vai vienkāršība lietošanā. Arī iekļaušanās darba kolēģu telefonu tendencē tiek aprakstīta no tīri pragmatiskās puses:

Tāpēc, ka viņš man likās vispiemērotākais manam darbam, jo ir iespēja visu, visu salikt iekšā, - Tev ir tavs e-pasts, Tev ir tavs internets, un turklāt ērti bija lietojams. Man ilgu laiku bija Nokia, starp citu, viņa man joprojām nav nobeigusies. Pirmkārt, viņai sāka neturēt baterija, - tīri tehniski. Pie tā cik daudz es runāju... turklāt man darbā visiem kolēģiem bija iPhoni un tev ir vieglāk, ka ir vienādas sistēmas telefoni. Un tādas it kā elementāras lietas. Kontaktus var pārsūtīt, nav jāraksta īsziņā. (Justīne, 32)

Nozīmīgs kritērijs izvēlē ir cena, kamēr informantu vidū nav tādu, kas telefona zīmolu sauktu kā primāro izvēles kritēriju. Konkrēta zīmola telefona iegāde tiek atzīmēta kā racionāla, ja tā paša zīmola telefons ir arī citiem ģimenes locekļiem un tādējādi tam jau ir 'pierasta sistēma'.

Viņam bija pieejams visvairāk funkciju par tādu cenu, un tā bija Nokia. Tas bija svarīgi, jo mammai un tētim bija Nokia, un viņi zināja, kas ir Nokia, zināja, ko ar to telefonu darīt. Telefonu pirka par mammas naudu. (Sandris, 27)

Mobilā telefona prestižs kā motivators tā iegādei atklāti informantu stāstījumā parādās tikai divas reizes. Vēl viena informante norāda, ka vairāki viņas draugi, kuri darbojas biznesā, izvēlas mobilos telefonus pēc to prestižā zīmola un cenas, lai 'šokētu' sadarbības partnerus.

Bet es pazīstu draugus, kuriem ir svarīgs – kuri pērk tikai tādas, ja izvelk ārā no somas – un visi pārsteigumā noelšas. Divi- trīs cilvēki ir, kuri tikai uz ārējo izskatu tendēti (mobilajam). Viena strādā prestižā darbā, otra ir biznesmene, kurai vajag pārējos nošokēt. Tāpēc viņa maina telefonus. Man svarīgāk ir investēt naudu citur – kaut vai savā izskatā, zeltlietās – nevis kaut kādiem aksesuāriem, "fīčām" telefonā. (Jana, 47)

Lai gan telefoni ir tipiska pozicionālā prece ar izteiktu prestiža komponenti, atzīt, ka telefons tiek pirkt, lai izceltos starp citiem, kā izskatās, nav gatavs atzīt neviens. Vienlaikus plaši izplatīts ir uzskats, ka citi cilvēki gan pērk telefonus tieši šādu motīvu vadīti (sal. arī ar līdzīgu

novērojumu Jamaikā Horst, & Miller 2006, lpp. 64).

Tie informanti, kuri jauna mobila telefona iegādes aprakstu uzsāk ar sava 'sapņu telefona' funkciju uzskaitījumu, savos stāstījumos papildu telefona pamatfunkcijām – zvaniem un SMS – min interneta pieejamību, fotokameru, modinātāja funkciju. Kā arī, lai tam būtu ērti taustiņi, neliels svars un to būtu ērti saturēt rokā un tam būtu laba skaņas kvalitāte. Pa vienam informantam norāda, ka starp vēlamajām funkcijām gribētu redzēt spēles; iespēju atskaņot mūziku vai klausīties radio; iespēju vienā telefona aparātā savietot divus dažādus numurus. Viens no informantiem norāda, ka viņš meklētu mobilo telefonu, kurā pieejamas 'plašas funkcijas par zemu cenu'.

Analizējot informantu stāstījumus, jāsecina, ka vecākā gadagājuma cilvēki novērtē vienkāršas funkcijas un lielus burtus, iespēju izvēlēties lietot latviešu valodā, kā arī iespēju atslēgt telefona skaņu 'ejot baznīcā'. Savukārt jaunākās paaudzes lietotāji kā būtisku atzīmē telefona daudzfunkcionalitāti, iespēju lietot aplikācijas, piemēram, kartes, lai 'stopojot' ātrāk nonāktu Londonā, lai telefona baterija turētu slodzi un telefons 'labi ņertu internetu'. Tomēr vairāki informanti, kas jau šobrīd ir iegādājušies viedtālrunus, norāda, ka 'vecā Nokia' tur pa tvērienu, gadījumiem, ja ar viedtālruni kaut kas noiet greizi.

Man viņš [Nokia] paralēli [viedtālrunim] vēl ir. Es bieži vien pārlietu pat karti. Tagad es zinu, kādēļ tā baterija visu laiku izlādējas. Visu laiku tie dati ir ieslēgti un es esmu uzķērusi un pārsvarā visu dienu turu viņus izslēgtus, jo sākotnēji mani tas ārkārtīgi kaitināja, ka, izrādās, nakts vidū viņš ir izbeidzies, kaut gan no rīta uzlikts modinātājs un mani neviens nemodina... Nu Nokiai tā nebija. Kamēr es pieradu, es mainīju tās kartes, dienas laikā es ņēmu Nokia, un vakarā mājās tad ieliek šajā un mācos ar viņu apieties. Jo tā man bija grūti sākumā darbam viņu izmantot un lietot to tā, kā es biju pieradusi pie tā vecā modeļa. (Māra, 46)

Mobilo telefonu vizuālie apraksti, parasti netiek sarunā izcelti, tie pamatā parādās cita starpā, runājot par telefona īpašībām kā tādām. Runājot par mobilā telefona vizuālajām iezīmēm un raksturojot savus pirmos mobilos telefonus, informanti lieto tādas apzīmējumus kā 'klucis', 'kaste', 'pusķieģelis', 'riekstu dauzāmais'. Par šodienas telefoniem runājot, tiek minētas pamatā tās vizuālās kvalitātes, kurām ir saistība ar funkcionalitāti – lielas pogas, liels ekrāns. Tikai daži informanti runā par telefoniem kā 'skaistiem' vai 'smukiem'.

Ja savulaik vienādu mobilo telefonu iegāde ģimenē bija motivēta ar viena baterijas lādētāja izmantošanu visu ģimenes locekļu mobilajiem telefoniem (uz šādu motivāciju norāda viena no informantēm), tad šobrīd vairāku informantu – vairumā to, kas lieto iPhone – motivācija ir visu Apple ierīču saslēgšanas un datu pārsūtīšanas ērtums vienas sistēmas ietvaros.

Par spīti tam, ka zīmols kā telefona izvēles kritērijs netiek minēts, zīmolam tomēr ir liela nozīme stāstos par telefonu. Neapšaubāms līderis šeit ir Nokia, kas daudzus gadus bijis arī tirgus līderis Latvijā. Vairāki informanti ar nostalgiju atceras Nokia telefonus, tā vienkāršo funkciju, baterijas izturības un ilgās kalpošanas dēļ. Tāpat starp populārākajiem mobilo telefonu zīmoliem minami arī šobrīd par kulta preci kļuvušie iPhone, kā arī Samsung, LG, savulaik arī Siemens un Sony Ericsson firmu telefoni. Jana (47) savu zīmolu pasauli raksturo šādi:

Samsung un Nokia ir bijuši. Pirmais? Nokia, nē – laikam LG. Es neatceros. Pirmais LG, tad Samsung, tad Nokia, tagad arī Samsung. Nokia, es uzskatu, ir labākie. (Jana, 47)

Ja vēlētos izsekot mobilo telefonu lietotāju 'migrācijai' starp zīmoliem, tad viena no populārākajiem migrācijas ceļiem ir no Nokia uz iPhone, gandrīz tikpat populāra ir migrācija no LG uz Samsung un pēc tam uz Nokia. Pa vienai reizei novērojama situācija, ka lietotājs pēc Nokia izvēlas Samsung vai LG. Savukārt, Samsung 'faniem' kā nākamais populārākais izvēles zīmols ir... Samsung. Tomēr pāreja uz Nokia vai Sony Ericsson arī ir novērojama šī pētījuma datos.

Telefons ir tipiska pozicionālā prece, tāpēc par tā nozīmi sociālās hierarhijas rotaļās ir gan daudz rakstīts, gan runāts (skat. arī sadaļu Pareiza lietošana: statuss un ētika, 49. lpp). Tomēr pirmā telefona sajūta nav saistīta tikai ar iespēju izcelties citu starpā. Vismaz tik pat lielā mērā pirmais telefons ir kaut kādas līdz šim nezināmas ēras un attiecību sākums. Bet šī ēra, kurai pievēršas nākamā nodaļa, ir, kā jau dzīve, bagāta dažādiem pavērsieniem un vienmēr ārkārtīgi būtiskām niansēm.

OTRĀ DAĻA: Pusaudža laiki

Kurā lasītājs tiek iepazīstināts ar uztraukumu pilno laiku, kad telefons vēl tiek tikai iepazīts – Sadarbības loma tālruņa iepazīšanā – Pirmie soļi – Mūsu varoņi sastopas ar dažādām grūtībām – Tiek apgūtas jaunas iemaņas – Skārienjūtība tracina visus – Seniori un pētnieki soli pa solim iepazīst savus jaunus tālruņus

Kad pirmā telefona ienākšana dzīvē ir jau aiz muguras, sākas dzīve, bet pirms vēl iestājas rutīna un ikdiena, jāpārdzīvo daži pārejas vecumam raksturīgi mirkļi. Šajā nosacītajā telefona dzīves posmā tālruņi tiek mainīti, iegādāti jauni un apgūtas to jaunās īpašības, tas ir neskaidrības un izziņas laiks. Pareizāk gan būtu teikt, ka tie ir **laiki**, jo situācijas, kas aprakstītas šajā sadaļā, nav hronoloģiski vienots posms, bet gan atkārtojas atkal un atkal ar katra jauna telefona iegādi.

Telefona pieradināšana

Kad aparāts ir vienā vai otrā veidā nonācis pie sava jaunā īpašnieka, tas vēl nav gatavs pilnvērtīgai sadarbībai vai lietošanai. Vēl ir jāiziet samērā ilgs un nebūt ne viennozīmīgi priecīgs savstarpējās pieradināšanās process. Tas var sākties ar tādu kā medusmēnesi (kas gan reti ir mēnesi garš), bet tajā, kā jau jebkurās attiecībās, būs savi kāpumi un kritumi. Šajā pētījumā tika dokumentēts un izanalizēts šis process no divām pusēm – no jauna cilvēka, pētnieka paša pirmajā personā veiktā pētījuma puses un no pansionātā dzīvojošo senioru puses – grupas, kura parasti tiek uzskatīta par tādu, kas ir viņpus digitālās plaisas. Kaut arī senioriem nenoliedzami telefonu apgūšana bija sarežģītāka, tomēr, ņemot vērā, ka lielākā daļa no viņiem līdz šim nebija saskārušies ar tik komplicētu tehnoloģiju, nezināja, kas ir internets un nebija lietojuši datoru, viņu progress bija visai iespaidīgs. Tomēr neatkarīgi no tā, kādai vecuma vai izglītības grupai piederēja jaunie lietotāji, viņu mācīšanās likne vienmēr atkārtoja to pašu trajektoriju: sākotnējais prieks mijās ar dziļu skepsi un beigās sasniedza kaut kādu izlīdzinājumu.

Jāatzīmē, ka pieradināšanas procesā, kā izrādījās, lietotāji nebūt nav vieni – tālruņa apgūšana nav diādisku attiecību (lietotājs un viņa telefons) rezultāts. Tas ir kolektīvs pasākums, kurā iesaistās citi sabiedrības locekļi un jo intensīvāka ir šī iesaiste, jo veiksmīgāka un ātrāka ir telefona domesticēšana. Tāpēc stāsts par telefona pieradināšanu sākas ar sadarbības aspektiem, kam seko dažādu šķēršļu un problēmu detalizēts apraksts un to noslēdz detalizēts apskats par telefona apgūšanas soļiem.

Sadarbība

Sadarbība pētījuma materiālos pieminēta 239 epizodēs (no vairāk nekā 1700). Visas epizodes attiecas uz autoetnogrāfijām un novērojumiem pansionātā. Turpmākajā aprakstā sadarbība tiek atspoguļota, strikti nenodalot senioru un autoetnogrāfiju komponentes, jo datu analīze atklāja, ka šajā procesā ir vairāk kopīgā nekā atšķirīgā starp abām informantu grupām.

Epizodes atspoguļo gan to, vai vispār notiek sadarbība telefonu apgūšanas procesā, gan arī to, kādā veidā notiek šī sadarbība, kas to veicina un kas kavē.

Sadarbība ne tikai viedtālrunu, bet jebkāda veida telefonu apgūšanas procesā ir ļoti svarīga. Tā parasti ir abpusēja, jo iniciatīva palīdzēt nāk gan no pieredzējušo telefonu lietotāju puses, gan arī no jaunajiem lietotājiem - vēlme un nepieciešamība apgūt telefona funkcijas mudina tos sadarboties ar citiem telefonu lietotājiem.

Telefona lietošanas instrukcijas vai padomu meklēšana internetā ir kā „pēdējais salmiņš” pie kura ķerties, ja neviens no draugiem vai paziņām nespēj palīdzēt atrisināt lietošanas problēmu. Uz to norāda gan pansionāta seniori, sakot, ka „tajās instrukcijās nekas nav saprotams”, gan arī pētnieki autoetnogrāfijās, kā, piemēram, Māris:

Ilgstoši vilkās problēma ar kontaktiem. Draugs Kārlis ieteica apskatīties Google. Man pārsvarā negribas piesēsties un veltīt laiku, lai atrastu veidu, kā risināt tehnoloģiskas problēmas. (Māris, 30)

Tāpēc galvenais veids, kā atrisināt grūtības saziņā ar savu telefonu, ir meklēt palīdzību pie kāda cita. Bieži vien šī palīdzība atnāk pati, kā cilvēks ar padomu un vēlmi pastāstīt par savu pieredzi. Tomēr interesanti, ka telefonu personalizēšana, kas parasti tiek uzskatīta par vienu no viedtālrunu lielākajām priekšrocībām, jauniem lietotājiem (tādiem, kā pētījumā iekļautie seniori) apgrūtina ar mācīšanos saistīto sadarbību, jo katra lietotāja saskarne ir atšķirīga, kā rezultātā vienas un tās pašas darbības nenoved pie identiska rezultāta.

Pirmie soļi telefona apgūšanā

Pirmie soļi viedtālrunu apgūšanā senioriem ir daudz komplicētāki nekā autoetnogrāfiju informantiem, kuri visi ir jauni cilvēki ar iepriekšēju pieredzi gan cita veida telefonu, gan datoru lietošanā. Tieši šīs iemaņas palīdz telefonu sākotnēji apgūt patstāvīgāk, izpētot un izmēģinot vismaz pamatlietas, neprasot padomu apkārtējiem par katru sīkumu. Taču turpmākie telefona apgūšanas soļi ir diezgan līdzīgi un arī sadarbības tendences ir līdzīgas gan senioriem, gan autoetnogrāfiju dalībniekiem.

Vispirms palīdzība tiek prasīta apkārtējiem cilvēkiem – darba kolēģiem, draugiem, radniekiem, visiem, kuriem ir viedtālruni un kuri var palīdzēt jaunajam lietotājam spert pirmos soļus. Apkārtējie parasti ir tie, kas sadarbojas tieši pamatfunkciju apgūšanā un nostiprināšanā vai atbild uz kādiem elementāriem jautājumiem. Senioriem šie jautājumi, piemēram, bija par telefona uzlādēšanu, atbloķēšanu vai zvana pacelšanu. Šīs funkcijas viņiem parasti palīdzēja ierādīt pētnieki vai arī radi, draugi, pansionāta darbinieki. Savukārt, autoetnogrāfijas informantiem jautājumi bija par aplikāciju lejupielādēšanu, ērtāku interneta izmantošanu, filmu skatīšanos, protams, neizslēdzot arī tādas pamatlietas kā SMS pārsūtīšanu vai, kur atrast vienu vai otru simbolu.

Senioriem tālrunu apgūšanas prasmju attīstību apgrūtināja fakts, ka nevienam viņu grupā nebija pieredzes viedtālrunu lietošanā, līdz ar to palīdzība bija jāmeklē ārpusē. Senioru dzīves telpā neviens pastāvīgi nelietoja viedtālruni, līdz ar to tālruna apgūšanai bija jāpieliek papildu pūles, meklējot atslēgas cilvēkus, kuriem lūgt padomu.

Savukārt autoetnogrāfijās informantu dzīves un darba vidē apkārtējie jau diezgan intensīvi lietoja viedtālrunus, tāpēc viņiem nebija problēmu paprasīt padomu gandrīz jebkurā brīdī. Pētniecei Margaritai (31) pat nebija pašai jādūdz palīdzība, jo, parādot jauno viedtālruni darba kolēģiem, tie paši pieteicās iemācīt, kā lietot šo telefonu un ieteica, viņuprāt, svarīgākās lietotnes, kurām noteikti ir jābūt viņas viedtālrunī, kas šķiet ir tipiska uz sadarbību vērsta uzvedība. Pētnieks Māris (30) situāciju apraksta šādi:

Braucām ar trīs draugiem riteņu izbraucienā un pirms tam divas stundas vilcienā uz Cēsīm. Iekopēju pirms brauciena četras filmas telefonā. Frīdis ieteica apskatīties aplikāciju, ar kuru var skatīties filmas telefonā. Es aizmirsu paņemt austiņas, bet Jurim bija, viņš iedeva. (Māris, 30)

Kā redzams šajā fragmentā, telefons kļūst par noteiktu darbību centru, kur draugi viens otram izpalīdz, lai iemācītu jaunas īpašības vai arī veicina telefona pilnīgu izmantošanu.

Ja vairākiem cilvēkiem vienlaicīgi ir viedtālruni, kuri bieži vien tiek izmantoti koplietojamā telpā, sarunas nereti aizvērās par telefoniem, par to funkcijām, kas patīk, kas nepatīk, kā tika pie šī telefona, tiek ieteiktas vērtīgākās lietotnes, kas arī uzreiz lejupielādētas citos telefonos. Kopumā cilvēki ir ļoti atsaucīgi un izpalīdzīgi, vienmēr gatavi parādīt un pamācīt citiem un labprāt dalās arī ar jaunatklājumiem. Ja atklāj ko jaunu telefonā, piemēram, navigatoru vai radio, ļoti bieži, sarunājoties ar citiem cilvēkiem, sarunā tiek iesaistīts stāsts par jauno funkciju un kā tā palīdzējusi uzlabot savu ikdienu. Reizēm šī vēlme palīdzēt otram ar padomu var kļūt pat biedējoša. Tā, piemēram, seniore Ina (84) nosprieda, ka viņai grāsās atņemt tālruni, kad kāda jauniene piedāvājās palīdzēt, redzot, kā Ina rīkojas ar savu telefonu (skat. vairāk 60. lpp).

Pavisam neliels ieskats telefona apgūšanā vērojams arī ir dzīvesstāstu analīzē, kas ir par attiecībām ar pirmo telefonu līdz pat pēdējam telefonam, kas tiek lietots arī šodien. Šeit pavisam nedaudz ieskicējas vecāka gada gājuma cilvēku pirmie soļi *parastā* mobilā tālruna apgūšanā un kādu palīdzību tie saņem.

Vecmāmiņām, vectētiņiem parasti tiek atdāvināts jau lietots telefons. Apgūt telefonu palīdz bērni vai mazbērni. Bieži vien vecvecāki izturas sākotnēji noraidoši pret telefonu, sakot, ka viņiem tāda lieta nav vajadzīga. Taču galu galā telefons tiek pieņemts, un nereti parādās interese apgūt arī papildu lietas telefonā ne tikai zvanīšanu, bet arī, piemēram, SMS sūtīšana.

Telefona apgūšana kā sadarbības veicinātāja

Telefona apgūšanā ne tikai ir nepieciešama sadarbība, tā pat veicina jaunu sadarbību veidošanos starp cilvēkiem, ar ko iepriekš nav bijis nozīmīgs kontakts. Piemēram, sadarbība pansionātā kļuva daudz intensīvāka, veidojās sarunas un dzima jaunas idejas tieši pateicoties telefonam:

Viņas (Sallija un Beāte) dzīvo abas vienā istabā, balkonu dala ar vēl vienu istabiņu un seniori. Kaimiņiene ir solījusi, ka varot uzadīt Sallijas jaunajam telefonam maciņu, lai var iekārt kaklā. Tā ir drošāk un, šķiet, arī smukāk. Kabatā nedroši, var izvilkt. Vēlāk viņa šo maciņu arī uzada. (Sallija (70), Beāte (62))

Savukārt senioru dzīves telpa kļuva draudzīgāka jaunajiem lietotājiem brīdī, kad viņi paši jau bija šo to apguvuši telefonā un varēja sākt sadarboties, palīdzot viens otram apgūt telefona lietošanu.

Senioru sadarbības problemātiskie aspekti

Savstarpējā sadarbība noslēgtajā pansionāta dzīves vidē diktēja tai raksturīgus noteikumus. Arī šajā vidē, līdzīgi kā citur, lielu lomu spēlēja savstarpējā hierarhija un uzticēšanās. Ne kurš katrs tiek pieņemts kā tas, kurš var pamācīt otru. Telefonu lietotāji bieži viens otru pamāca, tomēr, ja šī pamācīšana apdraud apmācāmā pašcieņu vai statusu, sadarbības iespējamība ievērojami samazinās. Lietotāji arī nevēlas mācīties un sadarboties ar tiem, kuru prāta spējām vai intelektam visā visumā neuzticas (neatkarīgi no reālās situācijas). No neuzticēšanās izriet arī bailes par to, ka citi varētu kaut ko telefonā sabojāt, tāpēc aparāti parasti netiek doti citam. Savukārt, iedodot telefonu otram, nereti izrādījās, ka palīdzēt nav iespējams, jo ekrānā redzamās ikonas katram izvietojušās savādāk – tādējādi personalizēšanas iezīme, kurai būtu jāpadara lietošana ērtāka, šajā gadījumā apgrūtināja saziņu, jo traucēja informācijas plūsmu no viena lietotāja uz otru.

Dzīvojot kopā, pansionātā, senioriem jau pirms pētījuma bija izveidojušās savstarpējās attiecības, bija simpātijas, antipātijas, neitrāla pozīcija, citi draugi utt. Tātad uzrunātā pētījuma grupa bija ļoti heterogēna, kas, protams, ietekmēja arī sadarbību telefona apgušanas procesā. Tā, piemēram, seniore Ina raksturo situāciju, kur viņai nav bijis iespējas pašai izvēlēties projekta biedrus:

Man ir pavisam citas draudzenes. Mēs ar viņām spēlējam klavieres, dziedam. Pansionāta vadība piedāvāja tieši šiem cilvēkiem piedalīties pētījumā, nebija jau iespējas visiem pieteikties. (Ina, 84)

Citkārt pētniece novēro:

Agate saka, ka no projekta tiekas biežāk ar Salliju, taču arī tikai uz dziedāšanu. (Agate, 71)

Sallija (70), piemēram, ļoti nelabprāt sadarbojās ar Anitu (50), jo Anita nemitīgi norādīja, ka viss, ko Sallija dara, ir nepareizi un viņa neko nemāk, neskatoties uz to, ka tas bija tikai mācīšanās process. Savukārt Vilmārs (77), atbildot uz pētnieka uzmundrinājumu un atbalstu telefona apgušanā, bija visai skeptisks, jo uzskatīja, ka pārējie projektā iesaistītie seniori nav īsti adekvāti un ar tiem viņam nekāda sadarbība telefona apgušanā neizdosies, izņemot Salliju:

Citas sievietes ir trakas un es negribu ar viņām sadarboties telefonu iepazīšanā. Vienīgā sakarīgā ir Sallija, kurai es varētu paprasīt palīdzību. (Vilmārs, 77)

Senioru starpā valda arī bailes, neuzticēšanās, ka otrs seniors var kaut ko sabojāt telefonā, tāpēc ļoti nelabprāt to dod cita seniora rokās. Daļēji tas ir tāpēc, ka viņi šo telefonu nesajūt kā savu, vairākkārtēji norādot, ka „mēs nesam atbildību par telefonu, mums ir parakstīta vienošanās.” Reiz, iedodot savu telefonu Agates (71) rokās, tā Sallija (70) konstatējusi, ka Agate esot ievadījusi kontaktos visādus nepazīstamus numurus. Tāpēc Sallija nevienam vairs nav gribējusi dot savu telefonu.

Tehniskie šķēršļi sadarbībai

Senioru savstarpējo sadarbību un spēju palīdzēt apgūt viedtālruni apgrūtināja dažādās ikonas, kas katram senioram bija atšķirīgi izvietojušās uz ekrāna. Īpaši tas traucēja sākotnējā posmā, kad senioriem bija grūti aprast ar faktu, ka telefonā nav īstas pogas, bet tikai virtuālas ikonas. Tās tika netīšām bīdītas un pārbīdītas, izdzēstas un sakopētas. Tāpēc situācijās, kad viens seniors vērsās pie cita, it kā veicot vienas un tās pašas darbības, viņi nevarēja nonākt pie kopēja rezultāta un palīdzēt viens otram. Pat senioru telefona apgūšanas līdere Sallija, pie kuras vērsās visi pārējie, ļoti bieži nemācēja palīdzēt, jo pārējiem ikonas bija kaut kā citādāk izkārtotas vai izdzēstas.

Līderu loma sadarbībā

Ar līderiem šajā gadījumā jāsaprot tie, kam patīk un padodas telefona lietošana, viņi arī nereti kļūst par atslēgas cilvēkiem. Senioriem tie ir galvenie atbalsta punkti, pie kuriem vienmēr var aiziet paprasīt padomu, ja kas nestrādā vai ir vēlēšanās pamēģināt ko jaunu. Senioru vidū tāda bija Sallija (70) un Agate (71), kuras, neskatoties uz dažādām problēmām komunikācijā ar citiem senioriem, tomēr labprāt palīdzēja un pat uzņēmās tādu kā skolotāja lomu telefonu apgūvē:

Vilmārs arī atzina, ka Sallijai viss sanākot un ka viņam būs no viņas jāprasa padoms. Agatei arī daudz kas labi sanāk, bet viņa šķiet ir asāka, nav tik pretimnākoša, izpalīdzīga kā Sallija (lai gan viņa arī ļoti ātri var noslēgties, ja kaut kas nepatīk). Sākotnēji Sallija arī attaisnojās, ka nevar neko daudz nevienam iemācīt. Taču pēdējās reizēs sazvāņoties viena no lietām, ko norāda, ka cenšas mācīt, palīdzēt Vilmāram, Inai.” (Vilmārs, 77)

Arī autoetnogrāfijas informantu teiktajā iezīmējas tehnoloģiskie līderi, pie kuriem parasti vērsas gadījumos, kad netiek galā ar kādu sarežģītāku problēmu vai ir kādi jautājumi par jauninājumiem, uz kuriem kolēģi un draugi nespēj atbildēt. Margarita (31) savā autoetnogrāfijā pamana, ka ministrijā izveidojies neformāls informācijas tehnoloģiju centrs, kurā vietējais datorspeciālists palīdz citiem tikt galā ar saviem telefoniem:

Iedevu telefonu savam darba datorīķim, lai viņš noņem man Skype, kas bija kaut kā nepareizi uzinstalējies, galarezultātā viņš noņēma gan Skype, gan sasinchronizēja manu telefonu ar gmail un vēl kaut ko tur sakārtoja, lai ērtāk lietot. Kā izrādās viņš visai ministrijai vienmēr palīdz tikt galā ar telefoniem. (Margarita, 31)

Savukārt Jana intervijā pauž, ka viņa sava telefona pārvaldīšanu uzticējusi vīram:

Man ir vīrietis mājās, kam patīk visas datoru lietas, viņš man tur visu sakārto tā, ka ir viegli lietot un visu saprotu. (Jana, 47)

Šāda spēja pārvaldīt telefonus var arī ietekmēt indivīdu statusu sabiedrībā. Tā, piemēram, senioru vidū vienai no jaunajām līderēm telefonu apgūšanas jomā ceļas arī pašapziņa, saprotot, ka viņai padodas šīs lietas. Ja sākotnēji viņa ir nedroša un aizbildinās ar savu zemo izglītību, tad vēlāk pati dodas pie citiem senioriem palīdzēt apgūt telefonu.

Jaunu prasmju apgūšana

Jaunu prasmju apgūšanā tie, kam labāk padodas un interesē telefons, meklē jauninājumus, pārējiem daudz kas atkarīgs no apkārtējo pārliecināšanas, ka tas tev vajadzīgs vai ka, pateicoties, piemēram, tieši Whatsapp aplikācijai, mēs varēsim *čatot* biežāk un pārsūtīt bildes ērtāk.

Arī senioru vidē, tie, kuriem padevās telefona apgūšana, paši interesējās par iespējām apgūt interneta lietošanu, skatīties filmas telefonā, vai spēlēt spēles. Pansionātā tika uzrunāts kāds kungs, kurš ir invalīds, tāpēc lielāko dienas daļu pavada gultā un skatās no interneta lejupielādētas filmas. Pieslēdzot Sallijas (70) telefonu savam datoram, viņš Sallijai palīdzēja lejupielādēt filmas telefonā un ierādīja, kur tās meklējamas. Turpretim tie, kuriem jau no paša sakuma nepadevās telefona apgūšana, pastāvīgi pētniekiem apgalvoja, ka turpinās trenēties, pierakstīs visu, bet galu galā 3 mēnešu laikā tā arī neko daudz neapguva. Apņemšanās mācīties vairāk bija kā aizbildinājums pētnieku acīs, lai nejustos neērti, ka tālruņa apgūšana tā arī uz priekšu neiet.

Mobilitātes apgūšana

Mobilā telefona telefona lietošanas paradumi un tā loma ikdienā ir atkarīgi no tā, cik ilgi šī ierīce bijusi cilvēka rīcībā. Īpaši spilgti tas iezīmējās, vērojot seniorus, kuri projekta ietvaros ar viedtālruniem vai mobilajiem telefoniem saskārās pirmo reizi. Sākumā ar mobilo ierīci viņi rīkojās līdzīgi kā ar stacionāro telefonu, neizmantojot tās sniegtās iespējas. Daļā gadījumu iemesls tam bija nezināšana. Piemēram, informants Vilmārs (77) pētījuma laikā vairākkārt zvanīja pētniecei un vaicāja, vai viņa tikko nav zvanījusi, jo viņš dzirdējis zvana signālu, taču nav paguvis atbildēt (lai gan pētnieces vārds bija ierakstīts kontaktu sarakstā) :

Vilmārs zvana 21.30 un vaicā, vai esmu viņam zvanījusi pirms piecām minūtēm. Atbildu, ka neesmu vis, un tad Vilmārs sāk prātot, kurš varētu būt zvanījis. Saku, ka droši vien viņa mirušā krustdēla kaimiņš Jānis. Vilmārs šaubās, jo viņš Jānim neesot devis LMT numuru. Es paskaidroju, ka, zvanot no LMT numura Jānim, viņa telefonā automātiski uzrādās tas numurs. Vilmārs ir pārsteigts par kaut ko tādu. (Vilmārs, 77)

Līdzīgi novērojumi bija citai pētniecei par informanti Agati (71) :

Telefons darbojas kā vecs stacionārais telefons, kurā ievada numurus no lapiņas (telefonagrāmatas), uz kuras pierakstīti paziņu telefona numuri no vecā mobilā. (Agate, 71)

Attieksme pret viedtālruni kā stacionāru telefonu bija novērojama arī no privātās un publiskās telpas sadalījuma viedokļa. Sākotnēji seniori mobilo telefonu vairījās izmantot vai pat vispār izņest ārpus savas privātās telpas, to skaidrojot ar bailēm, ka ierīci var nozagt. Piemēram, informante Ina (84), mēģinot lietot telefonu sabiedriskajā transportā, piedzīvoja apdraudējuma sajūtu:

„Braucu pie savas draudzenes, sēdēju autobusā, domāju izņemšu to telefonu ārā, patrenēšos. Te pēkšņi mani uzrunā jauna meitene, prasot, vai nevajag jums kādu palīdzību. Es uzreiz somā iekšā. Nē, nē. tas man nebija pieņemami. Kas zin, būtu vēl nozagusi”. (Ina, 84)

Striktā privātās un publiskās telpas nodalīšana ir jāskata kontekstā ar vidi, kurā seniori dzīvo. Proti, pansionāta vidē publiskā un nedrošā telpa sākas uzreiz aiz iemītnieka istabiņas durvīm. Tātad telpa, kurā, vismaz sākotnēji, varēja brīvi rīkoties ar telefonu, nedrošības sajūtas dēļ bija ļoti ierobežota. Liela nozīme bija arī tam, ka viedtālruni senioriem tika piešķirti projekta ietvaros, nevis pašu iegādāti. Lai gan telefona rēķins senioriem tika segts un ierīces faktiski nonāca viņu īpašumā, jo pēc projekta beigām tās varēja paturēt, seniori izjuta ārkārtīgi lielu atbildības sajūtu pret vērtīgo mantu. Pētījuma gaitā varēja noprast, ka seniori daudz runā par lielo atbildības sajūtu un piesardzību arī tādēļ, ka, viņuprāt, pētnieks no viņiem sagaida šādu attieksmi. Piemēram, informants Vilmārs (77) vairākkārt uzsvēra, ka viņš zvanīšanas iespēju izmanto pieticīgi, lai gan izmantoto telefona pakalpojumu izdruka atklāja pretēju ainu. No Vilmāra puses bieži izskanēja jautājums, kurš segs ar telefonu saistītās izmaksas:

Kad Vilmāram kādam vajag zvanīt, viņš vairāk runā pa savu personīgo telefonu, jo baidās, ka sataisīs lielu rēķinu: „Nevar tā trakot, vajag mierīgi ar prātu”. Es atkal atkārtoju, ka viņam nekas nav jāmaksā. Viņš pauž satraukumu, ka kādam citam par to tomēr būs jāmaksā. Šķiet, ka Vilmārs, vairākkārt to atkārtojot, cenšas uzsvērt pieticību, kas, viņaprāt, ir godājama īpašība. Sallija gan zvanot vairāk, viņai esot telefonā saglabāti kādi 12 kontakti. Vilmāram gan tikai trīs – es, viņa mirušā krustdēla kaimiņš Jānis un māsiņa Veltiņa. (no lauka piezīmēm - Vilmārs, 77)

Savukārt informante Agate (71) pētniecei stāstīja, ka viņa nelieto telefonu ārpus istabiņas, lai gan tālrunī redzamās bildes liecināja par pretējo:

Pārsvārā Agate telefonu lieto zvanīšanai un fotografēšanai. Saka, ka nenēsā līdzīgu telefonu, bet tomēr ir daudz fotogrāfiju no ciemošanās pie draudzenēm, dabas, kaķiem, puķēm, ekskursijām. Telefons tiek glabāts pie gultas zem kabatas lakatiņa. Esot daudz jātīra ekrāns, tāpēc sākusi biežāk mazgāt rokas, jo paliek speķains ekrāns. (No lauka piezīmēm – Agate, 71)

Tehniskās problēmas

Tehnisko problēmu epizodes reprezentē tehniskās grūtības, ar ko mobilo tālrunu lietotāji sastapās pētījumu laikā. Šie fragmenti atspoguļo gan pētnieku novērojumus autoetnogrāfiju ietvaros, gan pansionāta eksperimenta laikā.

Ar kodu „tehniskās problēmas” atzīmētas 130 situācijas. Turklāt ar tehniskām kļūmēm sastopas gan pētnieki, gan seniori, dažām problēmām skarot abas grupas, neskatoties uz vecumu atšķirību vai iepriekšējo pieredzi. Grūtības ir proporcionālas tam, cik intensīva ir jaunu funkciju apguve. Proti, projekta sākumā, kad ir jāiepazīstas ar ierīces iespējām un veidiem, kā īstenot savas vajadzības, abu grupu ietvaros tehnisko problēmu ir daudz vairāk nekā beigās.

Pirmais, otrais mēnesis

Pētnieki un seniori savus telefonus saņēma 2013. gada jūlija trešajā nedēļā. Novērojumi turpinājās līdz pat 2013. gada beigām.

Sākotnēji visi seniori sastopas ar visai līdzīgām problēmām, un tikai vēlāk tehnisko problēmu

spektrs nedaudz palielinās attiecībā pret to, ko katrs seniors vēlas darīt ar telefonu.

Pirmajās projekta nedēļās vislielākās problēmas senioriem sagādājušas telefona funkcijas, kas nodrošina tālruņa pamatdarbību. Piemēram, telefona uzlādēšana, nepareizo PIN kodu ievade, neaktivizēta zvana skaņa un „pacelšana” jeb iemācīšanās laikā un pareizi *slīdināt* pirkstu pa ekrānu. Pieskārieni telefonam sagādā problēmas – senioriem nesanāk pareizi „izjust” telefonu, kādu reizi gadās arī sasvīdušas rokas. Šīs neprecīzās izjūtas dēļ rodas daudzas tehniskās problēmas – netīšām izslēgts telefons, nepacelti zvani, netīšām atvērušās programmas. Tā, piemēram, Ina (84) pētniecei Margaritai norāda uz to, ka viņas telefons “nezvana”, bet tikai “vibrē”:

Viņa man sāk stāstīt, ka viņai nepienākot zvani. Arī Agatei nenākot. „Vibrācija man ir, bet skaņas nav. Tad aizgāju līdz Agatei, viņai kaut kā pēkšņi parādījās skaņa, bet man nē. Kaut kāda mistika.” (Ina, 84)

Pētniekam Mārim seniore Sallija (70) stāsta par savām grūtībām pacelt klausuli, pieminot, ka nav vienīgā, kurai ir šādas problēmas:

Agatei arī problēmas pacelt zvanu. Ina arī nevar pacelt zvanu. (Sallija, 70)

Jāatzīmē, ka pavēstīšana par citu problēmām ir samērā bieža, kas liecina par senioru vēlmi norādīt uz to, ka viņi nav vienīgie, kuriem radušās grūtības ar tālruņa apguvi, kā arī par to, ka problēmas tiek apspriestas arī pašu senioru vidū.

Tehniskās problēmas kļūst par šķērslī arī tālākai apmācībai. Pētnieks Māris savās piezīmēs par Salliju (70) 15. augustā raksta:

Pieskāriens vēl joprojām ir problēma, cenšoties bīdīt, piespiest, atvērt, visādas kļūdas – par strauju, par ilgu, par daudz saspiež. Tas sanervozē, sabīstas, izslēdz [...]. Tas traucē daudzu funkciju tālākas lietošanas aizsākšanu. (Sallija, 70)

Ilgstoša nespēja apieties ar mobilo tālruni var novest līdz frustrācijai un motivācijas kritumam piedalīties projektā. Tā, piemēram, jau pētījuma pirmajā mēnesī no projekta izstājas pirmā seniore, tā arī neapgūstot telefona klausules pacelšanu. Arī pēcāk, līdz ar tehnisko problēmu klātesamību, ir dažādi motivācijas uzplaukumi un norietī. Seniore Ina savai kontaktpersonai stāsta:

Margarita, es nevaru tik daudz laika pavadīt pie tā telefona, es ļoti daudz reizes mēģināju atrast tos ciparus, man nekas nesanāk, es nevaru nevienu sazvanīt. Tas mehānisms ir ļoti jūtīgs... Man tie pirksti nav tik veikli un man ir grūti lietot to telefonu. Citreiz es spiežu to pogu viņa strādā, citreiz nestrādā, es nesaprotu. (Ina, 84)

Saspīlējumu izdevās atrisināt galvenokārt pateicoties sociālam faktoram. Proti, seniori vēlas būt iederīgi grupā, kas piedāvā iesaisti mūsdienīgos, aktuālos sadzīves jautājumos, ko virza tehnoloģiju attīstība. Šī iesaiste paver iespēju ne tikai piedalīties dažādu jaunu, aktuālu tematu apspriedē, bet arī regulāri sazināties ar jauniem cilvēkiem, kas, ņemot vērā pansionāta ikdienu un kontekstu kā tādu, ir būtisks faktors.

Vēlme būt līdzvērtīgam, nezaudēt statusu, dažos gadījumos radīja grūtības noteikt

pastāvošās tehniskās problēmas. Pētniecei Lienei, sazinoties ar savu kontaktpersonu Agati (71), radās aizdomas, ka sieviete neprot pacelt klausuli. Ilgu laiku – aptuveni divas nedēļas – Liene nevarēja sazvanīt seniori. Saziņa notika tikai, kad Agate pati zvanīja vai atzvanīja pētniecei. Seniore katru reizi aizbildinājās ar aizņemtību un citiem apstākļiem. Agate norādīja, ka māk pacelt klausuli un konkrētajās reizēs vienkārši nav dzirdējusi zvanu, jo bijusi aizņemta vai telefons bijis apklāts ar kabatas lakatiņu. Pētnieces aizdomas par to, ka Agate vienkārši nemāk pacelt klausuli, apstiprinājās pēc apciemojuma pansionātā, kad klātienē tika izmēģināts, kā notiek klausules pacelšana.

Klausules pacelšana projekta sākumā ir viena no izplatītākajām problēmām. Māris atzīmējis par seniori Salliju:

Esmu pāris reizes atzvanījis, bet viņa nekad neatbild. (Sallija, 70)

Pētnieces Elīnas Z. pierakstos minēts:

Vilmārs vakar nav zvanījis. Šodien stāsta, ka bija aizmirsis, kā pacelt klausuli, bet beigās atcerējās. (Vilmārs, 77)

Tāpat senioriem ir bijis grūti saprast, cik ilgi un kā telefons jālādē, nereti tas arī izslēdzies un ir radušās problēmas to atkal ieslēgt. Kādreiz telefons „atslēdzies pats no sevis”, vai arī uzlikts, piemēram, lidmašīnas režīms, tāpēc seniors nav sazvanāms, vai arī – netīšām uzlikts klusuma profils.

Pārsvarā šāda veida tehniskās problēmas novērotas pētījuma pirmajos mēnešos – jūlijā un augustā. Tehnisko problēmu dēļ gandrīz visus seniorus nācās apciemot klātienē īsi pēc telefonu izdales, lai vēlreiz iepazīstinātu ar dažādam pamatfunkcijām, kas nodrošina zvanīšanas iespējas. Pretējā gadījumā pastāvēja liels risks, ka seniors izstāsies - “padosies”, jo nevēlas būt “par ilgstošu apgrūtinājumu”, zaudējot arī daļu varas.

„Man ir tāda sajūta, ka es kā pirmklasniece. Bet modernās tehnoloģijas ir jāapgūst. Es jau nezināju, ka es esmu tik stulba,” atkal jokojoš attrauc Ina. (Ina, 84)

Skārienjutīgā problēma

Tomēr nevar apgalvot, ka tehniskās problēmas rodas tikai vecuma vai pieredzes trūkuma dēļ. Arī pētniekiem pielāgošanās process pie jaunā telefona sagādāja problēmas, vienalga, vai viņiem jau ir bijis viedtālrunis, vai nē. Problēmas gan vairāk saistītas ar pieradumu, ko radījušas iepriekšējās tehnoloģijas ierīces, tomēr parādās arī līdzības ar senioru sūdzībām attiecībā uz ekrāna skārienjutību, pirkstu veiklību un rīku izvietojumu. Pētniece Elīna Z., piemēram, saka:

Esmu sapratusi, ka man nepatīk šī klaviatūra, nav ērta, rakstīšana iet lēni, jo biju pieradusi pie [Sony Xperia Mini Pro] qwerty – varēju spiest pogas, bet tagad jātrāpa pa ekrānu. Līdz ar to esmu sākusī rakstīt īsākas SMS, nelietoju smaidiņus, jo grūti šo kombināciju uzspiest. Kādreiz izmantoju tos daudz vairāk. (Elīna Z., 25)

Arī pētniece Margarita autoetnogrāfijā pauž paralēles ar pansionātā pieredzēto.

Telefonā, līdzīgi kā Inai (84), mani kaitina tas skārienjutīgums. Brīžos, kad gribu tikt laukā no kontaktiem vai SMS, es spiežu to bultu kreisā apakšējā stūrī, bet tā visa programma tik lēni domā, ka gribas šādos momentos atpakaļ veco telefonu, kuram nospiežot pogu notiek arī darbība, nevis varbūt notiek. (Margarita, 31)

Skārienjutīguma princips senioriem nereti izraisīja frustrāciju. Seniore Ina (84) šo problēmu apzinās, tomēr apraksta ne bez humora. Reizēs, kad pētniece aizbrauc ciemos pie Inas, viņas kopīgi mēģina apgūt elementārās viedtālruņa funkcijas. Uz ko brīžos, kad viņai neizdodas tas, ko pētniece rāda, Ina smeļot izsaka savu viedokli par jauno tehnoloģiju, īpaši tā skārienjutīgumu:

Mēs esam tādi reālisti, kad piespiež pedāli, tad brauc. Mūsdienās ir jāķer gaiss... (Ina, 84)

Ina atceras, kā braukusi jaunībā ar moci, ar kuru viss ir skaidrs kā tikt uz priekšu.

Skārienjutīgums Inai ir liela problēma, īpaši redzes problēmas apgrūtina pareizo ikonu nospiešanu. Brīžos, kad viņai pašai jau šķiet, ka šis tas ir apgūts, viņa turpina nevērīgi braukāt ar pirkstu pa ekrānu, atverot visu iepsējamo, pēc tam pašai nesaprotot, kur viņa atrodas. Šādās situācijās Ina saka:

Iebraucu mežā un pati nesaprotu, kur esmu. (Ina, 84)

Tā kā skārienjutīgais ekrāns un ikonas „nepadodas”, Ina sāk telefonu uztvert vairs ne tikai kā lietu, bet gan kā dzīvu būtni, kuru iespējams piemānīt:

Es jau te esmu atklājusi dažādas māņu kustības, tad tie cipari parādās. Ja tas nestrādā, tad es atkal tai mazajai zaļajai klausulītei „uzšauju pa dibenu” un tad atkal man kaut kā sanāk.

Tā kā katru reizi, it kā izdarot vienas un tās pašas darbības, Inasprāt, viņa nenonāk pie viena un tā paša gala rezultāta, tad viņa to apzīmē šādi:

Kaut kāda mistika! (Ina, 84)

Arī viena informante dzīvesstāstu intervijā norāda, ka viedtālruņiem ir neērta īsziņu rakstīšanas sistēma, kas traucē ērti rakstīt īsziņas, sēžot pie automašīnas stūres, jo pirksti nejūt, kādas pogas ir nospiešanas.

Tas ir tas, kas ar pirkstu jābaksta? (Smejas) Pretīgi īstenībā. Kāpēc? Tāpēc, ka nevar dabūt visu ko vajag, vienmēr jāskatās viņam virsū. Tas ir ļoti kaitinoši. Kādreiz varēja neskatoties visu nospiegt, tagad nejūt, ko tu tur dari pa to spoguļi. Tikko bija jānopērk speciāli cimdīņi, iedomājies, cik tizli? It kā sīkums, bet vienalga kaitinoši. Nepārkāpjot satiksmes noteikumus, īsziņu uzrakstīt nevar, neko nevar. Un man bieži jāsažinās ar cilvēkiem tieši esot mašīnā, daudz sanāk braukāt no objekta uz objektu, tagad noteikti esmu satiksmei daudz bīstamāka. Neiešu jau arī stāties malā katru reizi, kad kaut kas jāuzraksta, tad es neko vispār nepaspētu. (Guna, 56)

Vairāki pētnieki min arī problēmas ar telefonu numuru pārņemšanu jaunajā telefonā. Autoetnogrāfijā Māris atzīmē:

Pirmie sarežģījumi (sākumā gandrīz viss saistīts ar problēmām un sarežģījumiem) bija ar kontaktiem SIM kartē, kas bija tikai daļa no visiem numuriem. Līdz ar to nevarēju saprast, kas zvana un kā sazvanīt. Sākumā nebija „normāla” ekrāna bloķēšana, tāpēc aizsūtīju kādas 3 īsziņas ar nejauši saspiestiem burtiem. Tas viss radīja apjukumu un diskomfortu. (Māris, 30)

Līdzīgs liktenis piemeklē arī pētnieci Lieni. Jāatzīmē gan, ka šajā gadījumā numuru pārņemšana nerada iepriekš minēto diskomfortu, bet tiek mēģināts saskatīt pozitīvo – pazudušie numuri tiek uztverti kā pozitīva atbrīvošanās no liekā. Liene savās piezīmēs raksta:

Protams, visi mani numuri ir pazuduši, un tiklīdz man kāds piezvana, es saglabāju to savā telefonā. Man gan nav īpaša rūgtuma par to, man šķiet, ka tā ir kā tāda veselīga tīrīšana. Svarīgākos numurus tu iegūsi tāpat, citus var uzzināt, bet pēc tiem, ko saglabāji “kaut kādam” gadījumam, pat neilgosies. (Liene, 26)

Vairāki pētnieki min nostalgiskas atmiņas par vecajiem telefoniem – gan viedtālruniem, gan telefoniem ar pogām. Tā, piemēram, pētniece Margarita projekta sākumā pat nēsāja līdzī arī savu veco telefonu, lai nepieciešamības gadījumā (jo ar jauno vēl nemācēja īsti piezvanīt) lietotu arī to, turklāt tas reizēm arī atmaksājas:

Laimīgā kārtā somiņā bija līdzī vecais telefons, tajā ieliku SIM karti un turpināju lietot veco telefonu, nopriecājoties, cik viegli ir to darīt. (Margarita, 31)

Arī pētnieks Māris, saskaroties ar neērtībām, atceras par iepriekš lietoto tālruni:

Man Sallija atsūtīja divas bildes, vakar un šodien pa vienai, bet nevaru bildes ielādēt un apskatīties. Tas mani tracina. Vairākas reizes uzspiežu ielādēt, nesanāk, vairs neesmu lādējis arī citas atsūtītās. Kad šādam jaunajam tehnoloģiskajam brīnumam kaut kas nestrādā vai ķeras, velkas, nav pacietības, vajag visu ātri, tagad un bez kļūdām. Ar veco telefonu bija vienkāršāk, jo bija pāris bāzes funkcijas, kuras labi darbojas un miers. Ar smārtfonu, kas ir pilns ar visādiem niekiem, beigu beigās nevar tik vien kā nosūtīt īsziņā foto. (Māris, 30)

Novērojamas arī situācijas, kad pētnieki var senioriem vieglāk izskaidrot kādu tehnisku ķibeli, ja paši nesen ar tādu vai līdzīgu problēmu saskārušies, kā, piemēram, novēro pētnieks Māris:

Saskaroties ar grūtībām iepriekšējās divas nedēļās, man bija vieglāk paskaidrot pamatlietas Valijai. Paskaidroju par pieskārieniem, ka tie ir jāpraktizē, jo es arī sākumā nevarēju vienkārši pacelt zvanus. (Māris, 30)

Trešais, ceturtais un piektais mēnesis

Pēcāk (senioriem trešajā un ceturtajā mēnesī, pētniekiem – ātrāk) – pētnieku konstatētās vai senioru pavēstītās tehniskās problēmas vienlaikus atklāj gan to, ko pētnieki un seniori paši cenšas apgūt, gan motivāciju. Gan pētnieku, gan senioru rindās grūtības sagādā īsziņu sūtīšana, parādās precizējoši jautājumi, piemēram, par attēlu dzēšanu, jo attēlu kļūst arvien vairāk un senioriem parādījusies vēlme veikt atlasī. Atsevišķos gadījumos grūtības sagādā funkcijas, kuras pētnieks īpaši vēlas iemācīt vai pats apgūt dažādas papildu programmas,

piemēram, *Skype, Whatsapp, YouTube, Google Maps*.

Septembrī ir daži gadījumi, kad atkal ir problēmas ar nepareizu PIN kodu ievadīšanu vai zvana atbildēšanu, taču šādi jautājumi kļūst arvien retāki.

Tehnisko problēmu pieminējums bieži saistās arī ar paša telefona nespēju pildīt noteiktas funkcijas. Tiek aprakstītas situācijas, kur telefons ļoti lēni “domā”, “pats sāk zvanīt”, “neatbild uz pieskārienu”. Senioriem tas rada bailes, ka izdarīts kaut kas nepareizi, kamēr pētniekiem izteiktāks ir aizkaitinājums.

Vienlaikus diezgan daudzas no tehniskajām problēmām saistītas tieši ar senioru fizisko nespēju veikt noteiktas funkcijas, tāpēc nākamā apakšnodaļa attiecas uz problēmām, kuru cēlonis, iespējams, ir veselības problēmas.

Veselības problēmas

Sarunas par veselību bija ļoti zīmīga pētījuma sastāvdaļa. Veselības problēmas minētas 48 fragmentos. Bieži minētas sūdzības par sliktu redzi, sliktu atmiņu, smadzeņu darbības problēmām pēc slimībām vai negadījumiem (insults, automašīnas avārija), muguras sāpēm.

Gandrīz visiem senioriem ir problēmas ar redzi un iespēju telefonā visu ieraudzīt. Ir grūtības saskatīt ekrānu un rakstīto tajā. Kā šķērslis ir arī ekrāna lielums un pogu izmērs.

“Man ar acīm nav labi, jo mazs ekrāns”. (Sallija, 70)

Pētniece Elīna Z.: “Vilmārs atkal sāk stāstīt par savām redzes problēmām – no nepareizajām brillēm reibst galva. [...] Vilmāram viss tik veikli nesanāk, jo slikta redze un brilles nepiemērotas.” [...] “Par telefonu Vilmārs daudz nevēlas runāt. Atkal atrunājas ar nepiemērota stipruma brillēm.” (Vilmārs, 77)

Pētniece Margarita: “Ina atzīmē, ka neredz labi.” (Ina, 84)

Kāda cita seniore ļoti uzsvērusi savu slikto atmiņu, kas minēts kā kavēklis veiksmīgai telefona apgūšanai.

“Esmu iekļuvusi autoavārijā. Trīs smadzeņu satricinājumi – tāpēc atmiņa slikta”. (Līze, 63)

Šo pētījumu vairāki seniori vismaz projekta sākumā uztvēra kā pārbaudījumu viņu spējām un tāpēc arī uzskatīja, ka viņiem ir jāattaisno telefona apgūšanas lēnākā gaita. Veselības, tai skaitā redzes problēmas, kļūst par vairāku senioru iemeslu vai aizbaidinājumu, kāpēc nav apgūtas jaunas zināšanas.

“Vai tu zināji, ka es biju slima? Pasaki [pētniekam] Mārim, ka es biju slima, tāpēc nebiju daudz ko darījusi”. (Sallija, 70)

Pētniece Elīna Z.: “Kad mēģinu sarunu novirzīt uz telefona lietošanu, Vilmārs atkal atrunājas, ka viņam ir grūtības kaut ko saredzēt.” (Vilmārs, 77)

Jāpiebilst, ka dažkārt šie aizbaidinājumi nesakrīt ar senioru ikdienu un ieradumiem, piemēram, televizora skatīšanos, kas ir teju katrā pansionāta istabiņā. Arī Vilmārs, nereti

apgalvo, ka telefonu nelietojot, jo viņam esot pārāk slikta redze, tomēr telefonu izdrukās rāda, ka izdarīti gan zvani, gan arī lietots internets (tiesa intensitāte nav liela) un arī pats Vilmārs citos kontekstos min, ka labprāt skatās telefonā pieejamo laika prognozi.

Sallija: “Marika [pansionāta darbiniece] teica, lai sāku izmantot datoru, bet es negribu, jo man acis ir sliktas.” Uz ko pētnieks Māris norādījis: “Dators nav sliktāks par televizoru”. (Sallija, 70)

Veselības problēmas senioru aprakstos minētas arī saistībā ar bažām par telefona ietekmi uz tālāko veselības stāvokli. Vismaz trim no septiņiem senioriem jau pirms projekta bijis viedoklis par to, ka viedtālrunis – tas ir kaut kas neveselīgs, tam ir elektromagnētiskie viļņi, slikts starojums. Šīs sarunas par telefona kaitīgumu seniori stāstījuši arī viens otram, veicinot bailes, kas atturējušas viņus no telefonu lietošanas. Viena no izplatītākajām šādām bažām, kas atklājās pirmajā grupu intervijā, bija tas, ka telefonu nevar nēsāt kabatā, jo tas neesot veselīgi.

„Telefonu es nenēsāju līdzī, jo man viņš tāds neērts liekas, man viņš nesimpatizē, jo viņam nāk ārā tie kaitīgie strāvojumi. Tā jau runā cilvēki un arī Zintniekā tā rakstīts (tas ir dziedniecības žurnāls). Tam telefonam visa virsa tāda atvērta, man nepatīk likt pie auss. Man ir tāda metāla zāļu kastīte, kurā es lieku to telefonu iekšā.” (Ina, 84)

Dzirdēti arī stāsti par to, ka telefons, piemēram, bojā sirdi. Jāatzīmē, ka telefona kaitīgo ietekmi uz cilvēku visā projektā min tikai vecāka gājuma cilvēki – seniori pensionātā un kāds 85 gadus vecs informants, kurš nedzīvo sociālajā aprūpes centrā, bet gan piedalījās pētījuma apakšprojektā “Dzīvesstāsti”. Viņš intervijā pētniekam Mārim stāsta:

Doma tāda, ja ilgstoši tur pie auss, pie galvas, var dabūt smadzeņu vēzi. Ja vīrieši telefonu nēsā bikšu kabatā, tas var izraisīt neauglību. Par impotenci nav rakstīts. Vēlams būtu lietot tādu, kas nav jāliek pie auss. (Ivars, 85)

Kopumā veselības problēmas tiek determinētas kā būtisks šķērslis telefona funkciju apgūšanā. Vienlaikus veselība ir drošs līdzeklis, ja seniors vēlās rast iemeslu, kāpēc nav iemācījies neko jaunu. Tāpēc, iespējams, runas par veselības problēmām kā šķērslī telefona apgūšanā bija mazliet pārspīlētas.

Telefona apgūšanas progress: Seniori

Telefonu apgūšanas soļu dokumentācija ir samērā fragmentāra. Seniori sākumā uzskatīja, ka viņiem ir savstarpēji jāsacenšas un, uzskatot savu progresu par pārāk lēnu, izvairījās vispār runāt par telefona apgūšanu. Līdz ar to lauka piezīmēs tikai ik pa brīdim parādās kāda norāde uz jaunu funkciju, ko seniori ir apguvuši vai arī ko viņi gatavojas apgūt. Lauka piezīmju datus var papildināt un salīdzināt ar kvantitatīvajiem datiem par telefona lietošanu: sarunu, SMS, MMS skaita un ilguma kā arī interneta datu daudzuma apjoma izdrukās.

Kaut arī tālruņa funkciju apgūšana ir visai individuāla, ir redzams, ka skārienjutīguma principu apgūšana senioriem ir gājusi samērā grūti – tabulas rāda, ka atbildēt uz zvani seniori iemācās tikai 21.-39. dienā. Tai pat laikā fotografēšana un pat filmu skatīšanās mēdz notikt samērā drīz – atkarībā no tā, kāda sabiedrība ir apkārt (t.i., vai ir kam pajautāt, vai ir

kāds, kas vēlas parādīt jaunas funkcijas).

Līze

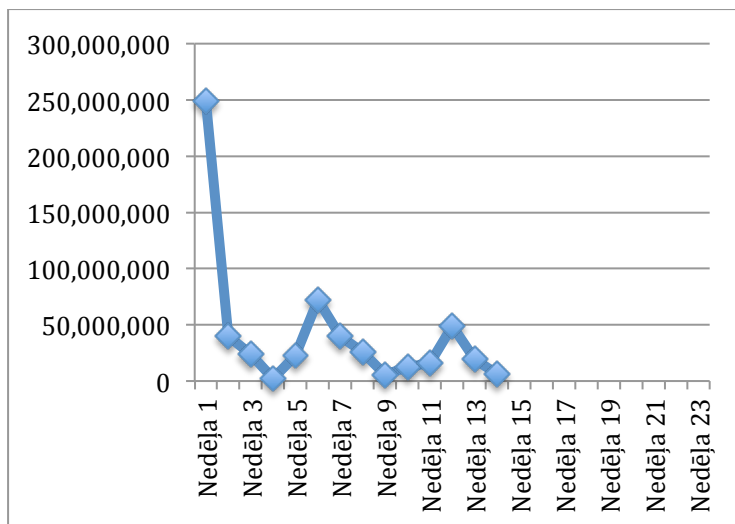
Līze (63) samērā veikli apgūst telefona lietošanu. Šajā procesā lielu lomu spēlē viņas vedelka, kuru viņa bieži apmeklē, kam uzticas un kam bieži prasa padomu. Jau otrajā dienā viņa lepni ziņo, ka esot noskaidrojusi, kā internetā var atrast filmas un kā tās var skatīties. Šī bravūra tomēr nav gluži pamatota, jo mēnesi vēlāk viņa tomēr stāsta, ka atkal tieši to pašu vēlas jautāt savai vedeklai.

Tabula 1: Līze (63), telefona apgūšanas progress saskaņā ar lauka piezīmēm

Funkcija	Dienas sākuma	no	projekta
Skatās filmas	2		
Darbojas internetā	2		
Fotografē	14		
Lieto spēles	16		
izlasīt īsziņas	18		
nosūtīt MMS	18		
Lieto WhatsApp	63		

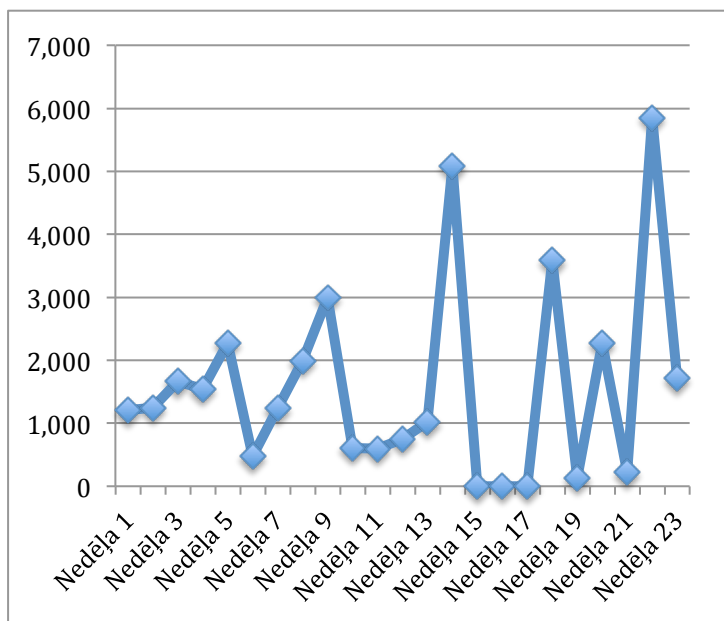
Divas nedēļas pēc pētījuma uzsākšanas Līze darbojas ar kameru, vēl dažas dienas vēlāk sāk spēlēt “Fruit Ninja” (ko sākumā neatzīst par interesantu, bet darbojas ar to vismaz vairākas nedēļas); 18. dienā Līze nosūta sevis uzņemto fotogrāfiju pētniecei. Vēlāk nekādu ierakstu par progresu tālruņa apgūšanā nav līdz pat 63. dienai kopš projekta sākuma, kad Līze lieto WhatsApp (nosūta pētniecei aplikācijā ierakstītu balss pastu, tādā veidā pārsteidzot pētnieci, kura vēl nav izmēģinājusi šo lietotni.

Datu lietošanas intensitāte gan parāda it kā ļoti strauju sākumu, kuram vēlāk ir tendence samazināties, izņemot divus ‘lēcienus’ projekta vidū.

Attēls 1: Līzes datu lietošanas intensitāte apkopota summāri pa nedēļām

Izejošo zvanu līkne kopumā ir augšupejoša tomēr ir nedēļas projekta otrajā pusē, kurā nav veikts neviens zvans. Projekta noslēgumā seniori, baidoties par iespējamām nejaušām izmaksām, izslēdza datu pieslēgumu un atturējās arī zvanīt. Līze tomēr zvanīt ir atsākusi, kad tomēr noskaidrojās, ka pieslēgums tiek saglabāts līdz pašām projekta beigām.

Attēls 2: Līzes izejošie zvani (sekundēs) summāri pa nedēļām

Agate

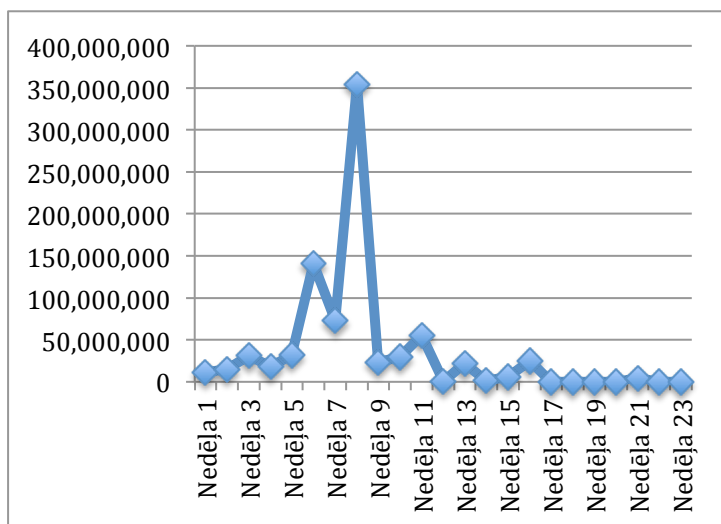
Adele (71) jau ļoti ātri apgūst fotografēšanu, tomēr citu funkciju apgūšana – pat tādu, kas it kā ir telefona lietošanas pamatā, pētnieks piezīmēs atzīmē tikai divas nedēļas pēc projekta sākuma, bet zvana ‘pacelšana’ droši notiek tikai trešajā nedēļā. Līdzīgi kā citiem senioriem skārienjutīgā ekrāna izmantošana zvana atbildēšanai radīja stresu un šķita grūta. Trešajā nedēļā (21. diena) Agate iemācās izdzēst fotogrāfijas, bet 36. dienā ir zināms, ka viņa skatās filmas. 51. dienā pētnieks piefiksējis, ka kopā ar Salliju (70) Agate izmanto konferences zvana

funkciju.

Tabula 2: Agate, telefona apgūšanas progress saskaņā ar lauka piezīmēm

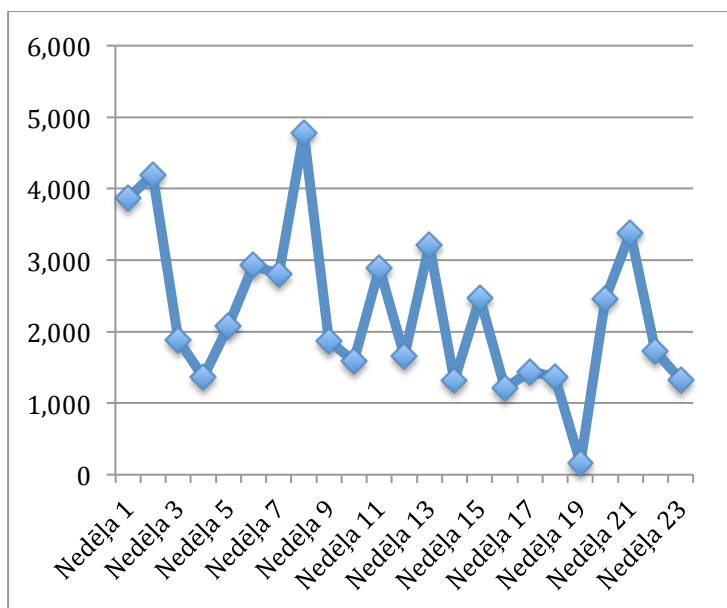
Funkcija	Diena no projekta sākuma
Fotografē	3
Apskata fotogrāfijas	12
Zvana	13
Darbojas internetā	15
Paceļ zvanu	21
Izdzēš fotogrāfijas	21
Skatās filmas	36
Izmanto konferences zvanu	51

Datu lietošana Agates gadījumā pieaug lēni līdz 5. nedēļai, kad pētnieks fiksē, ka Agate skatās filmas, pēc tam datu izmantošana strauji aug, līdz pīķi sasniedz 8. nedēļā, bet pēc tam atkal strauji nokrītas.

Attēls 3: Agate, datu izmantošana, summāri pa nedēļām

Savukārt Agates izejošo zvanu intensitāte pakāpeniski samazinās

Attēls 4: Agate, izejošie zvani (sekundēs) summāri pa nedēļām

Sallija

Sallija (70) starp visiem senioriem nenoliedzami ir līdere telefona lietošanas intensitātē. Citi seniori nāk ar viņu konsultēties, un viņa lielākoties labprāt arī palīdz.

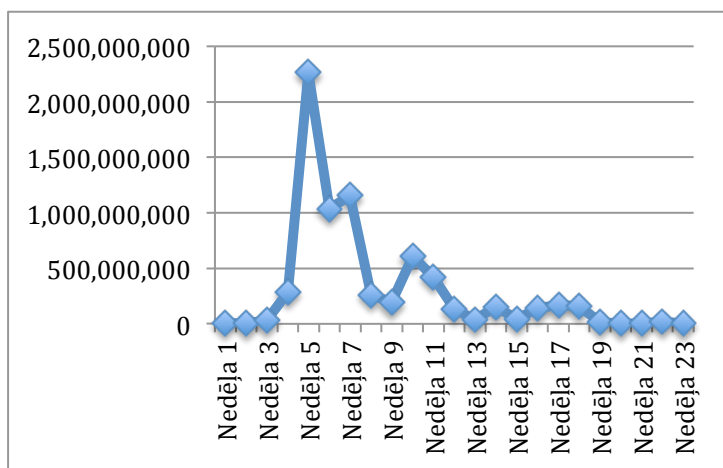
Jau pirmajā dienā Sallija veic pirmo zvanu, tomēr pirmās ziņas par īsziņu sūtīšanu un lasīšanu parādās tikai pēc trim nedēļām. 20. dienā Sallija sāk fotografēt, 23. dienā viņa jau māc bides arī izdzēst, 25. dienā viņa 'atklāj' modinātājpulkstenu, skatās laika ziņas un beznot pētnieks ir drošs, ka Sallija māc 'nolikt klausuli' pēc sarunas (pirms tam tā bija problēma). Tajā pat dienā Sallija arī jau māc ievadīt PIN-kodu, kas līdz tam kā viņai tā citiem sagādāja nemītīgas problēmas. 34. dienā Sallija skatās filmas un pēc dažām dienām jau ir skaidrs, ka viņa lieto arī internetu (tomēr vēl 90. dienā viņai šīs funkcijas izmantošana neiet gluži gludi). 51. dienā pētnieks norāda, ka Sallija kopā ar Agati lieto konferences zvanu, bet tikai 54. dienā atzīmē, ka lieto MMS. Šī atzīme norāda uz to, ka kvalitatīvie dati attiecībā uz funkciju apgūšanu gan norāda uz to, ka attiecīgajā mirklī funkcija tiek lietota, bet nav precīzi, jo kvantitatīvie dati liecina, ka Sallija MMS ir sūtījusi samērā daudz un regulāri jau no 1. nedēļas.

Tabula 3: Sallija, telefona apgūšanas progress saskaņā ar lauka piezīmēm

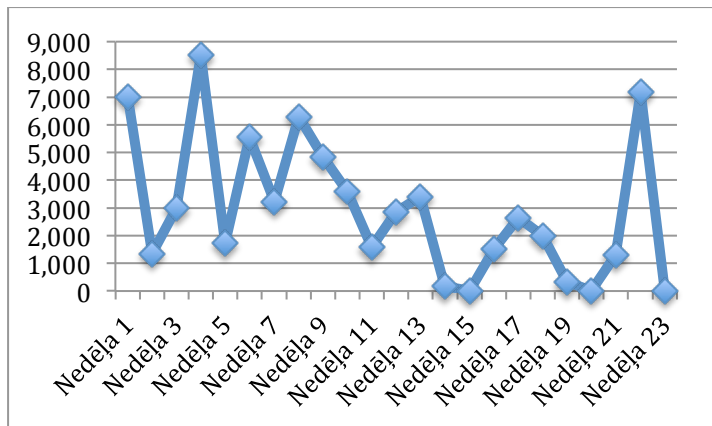
Funkcija	Diena no projekta sākuma
Zvana	0
Fotografē	20
Lasa īsziņas	20

Izdzēš fotogrāfijas	23
Apskata fotogrāfijas	23
Ievada PIN	25
Noliek klausuli	25
Skatās laika ziņas	25
Lieto modinātāju	25
Skatās filmas	34
Darbojas internetā	37
Izmanto konferences zvanu	51
Nosūta MMS	54

Datu izmantošanas intensitātes dinamika Sallijai ir līdzīga kā Agatei: lēna ieskriešanās ar straujāku augšupeju ap 5. nedēļu, kam seko pakāpenisks kritiens. Arī izejošo zvanu skaita tendence līdzīga kā Agatei, t.i., pakāpeniska samazināšanās visā projekta laikā

Attēls 5: Sallija, datu izmantošana pa nedēļām

Attēls 6: Sallija, izejošie zvani (sekundēs) summāri pa nedēļām

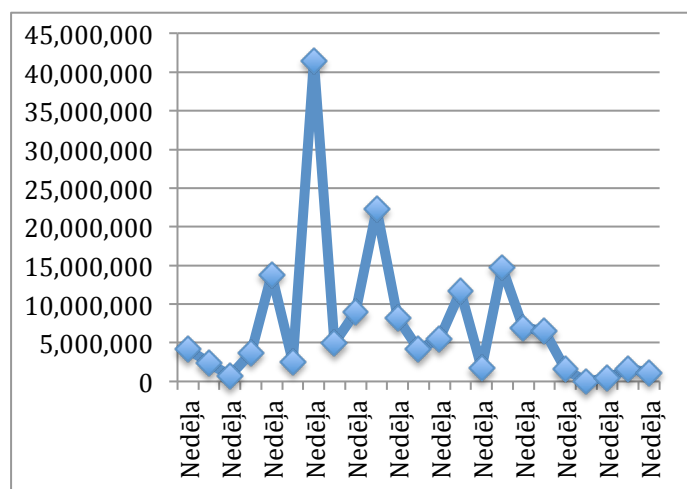
Vilmārs

Telefona zvanu veikšanu, īsziņu nosūtīšanu un atvēršanu Vilmārs (77) demonstrē jau pirmajā dienā. Visas šīs funkcijas viņš arī vēlāk samērā aktīvi izmanto, par spīti tam, ka atkal un atkal atkārto, ka nevarot ‘nospiegt’ pogas un saskatīt ekrānā esošo informāciju. Trešajā dienā Vilmārs sāk fotogrāfēt. Pētniece piezīmē turpmāku progresu tikai 31. dienā, kad ir skaidrs, ka Vilmārs var izlasīt īsziņas un ka Vilmārs arī skatās internetā laika ziņas. Tomēr tikai 39. dienā lauka dienasgrāmatā parādās ieraksts, ka Vilmārs droši var pacelt un atbildēt zvanus. Vēl mēnesi vēlāk Vilmārs jau skatās telefonā arī filmas (izmantojot YouTube). Vilmāra gadījumā pie mobilā telefona apgūšanas progressa var arī pieskaitīt to, ka trešajā mēnesī viņš beidzot uzdrošinās ne tikai paņemt telefonu braucienā ar autobusu, bet arī autobusā runāt, ko līdz tam uzskatīja ne tikai par neatbilstošu, bet arī nepieklājīgu rīcību.

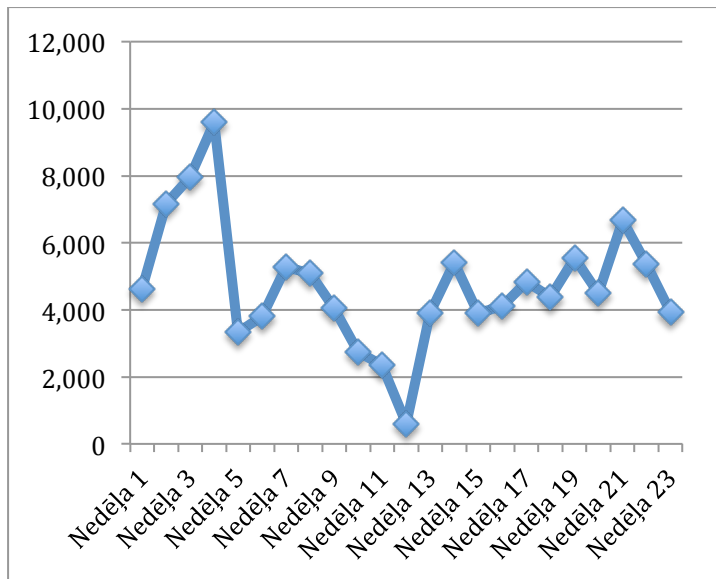
Tabula 4: Vilmārs, telefona apgūšanas progress saskaņā ar lauka piezīmēm

Funkcija	Diena no projekta sākuma
Nosūta MMS	0
Zvana	0
Nosūta īsziņas	0
Fotografē	3
Darbojas internetā	31
Izlasa īsziņas	31
Apskata fotogrāfijas	39
Paceļ zvanu	39
Skatās filmas	69

Datu lietošanas intensitātes izmaiņas, kā arī izejošo zvanu intensitāte Vilmāram uzrāda līdzīgu tendenci kā Agatei un Sallijai. Vilmāra datu izmantošanas apjomi kopumā gan ir mazāki, bet tie savu augstāko līmeni sasniedz 7. nedēļā, vēlāk pakāpeniski samazinoties. Tomēr visi trīs augstākie datu izmantošanas punkti saistīti ar pētnieku apciemojumu, kas norāda uz to, ka Vilmārs pats lieto datus mazāk, bet viņu uz to pamudināja saskare ar pētniekiem.

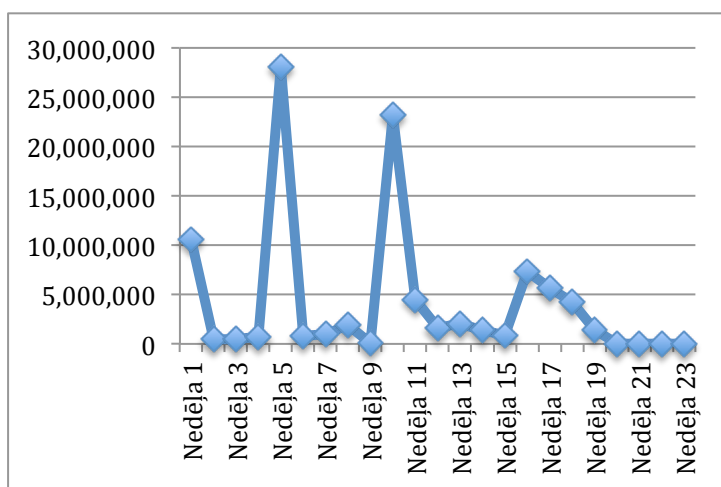
Attēls 7: Vilmārs, datu izmantošana summāri pa nedēļām

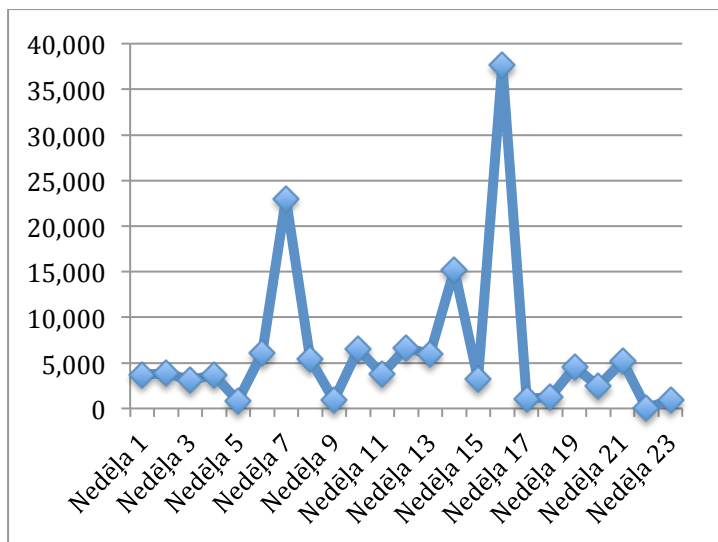
Attēls 8: Vilmārs, izejošie zvani (sekundēs) summāri pa nedēļām

Ina

Inas (84) progresu telefona izmantošanā pētniece atzīmē tikai trīs reizes – norādot, ka 10. dienā Ina māc ‘pacelt klausuli’, bet 12. dienā māc to ieslēgt un atbloķēt. Kopumā Ina bija vispietiecīgākā telefona lietošanā, nelabprāt runāja par tā izmantošanu. Kvantitatīvie dati liecina, ka datu izmantošanā novērojamas lielas svārstības, kas atkārto Agates, Sallijas un Vilmāra tendenci, kur ap 5. nedēļu ir visaugstākais līmenis. Tomēr arī šajā gadījumā līknes augstākie punkti saistīti ar pētnieces apmeklējumiem, kas noteikti stimulējuši datu izmantošanu. Izejošo zvanu kopējais ilgums saglabājas vienāds, tomēr ar dažiem ļoti augstiem lēcieniem. Tā, piemēram, 16. nedēļā Ina ir norunājusi 37 000 sekunžu, t.i., aptuveni 10 stundas.

Attēls 9: Ina, datu izmantošana summāri pa nedēļām

Attēls 10: Ina, izejošie zvani (sekundēs) summāri pa nedēļām

(Pārējo informantu dati dažādu iemeslu dēļ nebija pietiekoši sistemātiski, lai tos šeit analizētu).

Kā tas redzams no iepriekšējām sadaļām, viedtālruņa apgūšana nav vienkārša ne gados jauniešiem, nedz senioriem. Par spīti idejai, ka skārienjutīgais ekrāns piedāvā dažādas priekšrocības, tieši tas izraisa vislielākos pārpratumus un grūtības. Senioru gadījumā šīs grūtības ir tīri fiziskas, bet jaunākiem cilvēkiem rodas arī cita līmeņa pretenzijas.

Kaut arī telefona pieradināšana ir šķēršļiem bagāts process, ar laiku grūtības tomēr paliek aiz muguras un telefons ieņem arvien stabilāku lomu lietotāja un sabiedrības dzīvē.

Telefonu apgūšanas progress: pētnieki (autoetnogrāfijas)

Autoetnogrāfijās datiem par progresu ir kvalitatīvs raksturs, jo nav iegūstami dati par pētnieku tālruņa lietošanas apjomu un funkciju izmantošanu. Pētnieki savos ikdienas pierakstos fiksē viedtālruņa lietošanas progresu - lejupielādējamās aplikācijas; grūtības, izjūtas un pārdomas, kuras rodas, saskaroties ar jauno tehnoloģiju.

Raksturīgi, ka sākotnēji pētnieki mēģina personificēt savus tālruņus ("ādiņa", zvana signāls, atbloķēšanas atslēga). Bieži meklējumos laiks paiet nemanot un nākas secināt, ka tās ir nelietderīgi pazaudētas stundas, taču grūti apstāties pie tik plašas izvēles.

Nākamā funkcija, kuru pētnieki apgūst ar lielu interesi un kuru izmanto visā turpmākajā lietošanas gaitā, ir fotografēšana un ar to saistītās programmas un darbības (Instagram; foto nosūtīšanas aplikācijas; arī izvietošana sociālajos tīklos).

Ikdienā telefonu pētnieki bieži izmanto kā pulksteni vai modinātāju.

Interesanti novērojumi skar jaunu rituālu veidošanos – pētnieki bieži pamana, kā mainās

viņu ieradumi (piemēram, rituāli ejot gulēt un pamostoties). Kā mainās laika aizpildīšana tranzīttelpās vai vietās, kurā nekas aktīvs nenotiek (gaidot; sēžot vannā/tualetē; braucot transportā). Pāris pētnieku fiksē ka pieaug vēlme dokumentēt dzīvi (piemēram, meklēt sēnes kā fotogrāfijas/aplikācijas objektu nevis sēņot) un līdz ar to veidojas bažas par atkarību. Turpretim dažus pētniekus šī nepārtrauktā informācijas plūsma padara nervozus, jo “izsit” no ritma, neļaujot padarīt iesākto vai traucējot koncentrēties.

Daži no pētniekiem pēc projekta noslēguma turpināja aktīvi lietot dažādas aplikācijas un iespējas viedtālruņos, bet bija arī tādi, kuri viedtālruni turpināja izmantot galvenokārt tikai zvaniem un īsziņām.

Kaut arī par veidu, kā pētnieki izmantoja savus telefonus, nav pieejami kvantitatīvie lietojuma dati, tomēr izskatās, ka arī viņiem (tāpat kā senioriem) ir kāds laiks, kad telefona dažādās funkcijas ir pietiekoši labi apgūtas, lai tās izmantotu un tiek izmēģinātas visas iespējas, bet vēlāk interese noplok un lietošanas intensitāte samazinās.

Liene Blauzde

Lienes autoetnogrāfija par viedtālruņa lietošanu aizsākas jau 2013.gada 2. janvārī, iegādājoties Nokia Lumia, pusgadu vēlāk to nomaina projektā izmantotais LG.

Liene visbiežāk telefonu izmanto zvanīšanai – īpaši, atrodoties tranzīttelpā (ceļā vai gaidot).

Ja kaut kur eju pa ceļu, tad zvanu, ja kaut kur jāsēž, apzvanu omas un mammu un citus draugus. Dažreiz vienkārši eju cauri kontaktiem un domāju, kam sen neesmu zvanījusi. Arī, ja mamma piezvana un runā ar mani ilgi, visticamāk, viņa ir transportā vai kaut kur dodas.

Lietojot tālruni (deviņus mēnešus), izveidojas arī noteikti rituāli:

Katru vakaru es noslēdzu ar pārlicināšanos, vai ieslēgts modinātājs un pāris Candy Crash spēlēm.

Liene reti izmanto interneta pārlūku, jo tālruņos ir lēns internets (“LG izmet no programmas un ilgi domā, bet Nokia ir Explorer, kas arī lēns”), nelieto sociālos tīklus (FB) un netvīto.

Populāra telefona funkcija ir fotografēšana – tā ir viena no pirmajām darbībām, kuru Liene apgūst un atzīst par noderīgu (“Fotogrāfēju, ja kaut ko vajag atcerēties vai ātri kādam nosūtīt bildi vai iemūžināt kaut ko”). Sūtot bildes, lieto WhatsApp.

Abos telefonos Liene izmantoja modinātāju un ikdienā lietoja telefonu kā pulksteni. Dažreiz lietoja kā pleijeri, radio, ja iPodam bija izlādējusies baterija. Darba vajadzībām Linee lietoja Skype. Kalendāru un piezīmes neizmantoja vispār.

Par aplikācijām lielāka interese novērojama ar pirmo viedtālruni (Nokia), otrajam tālrunim daudzas aplikācijas netiek lejupielādētas - tikai pašas nepieciešamākās (foto veidošanai, sūtīšanai, skype). Pirmās darbības, sākot lietot tālruni ir personificēšana (zvana uzlikšana,

“ādiņu” nomaiņa), zvanīšana, sms, lietotņu piedāvājumu apskats. Nokia gadījumā cītīgāk izpētīts Marketplace (otrā diena), LG gadījumā jau mērķtiecīgāk tiek izvēlēts, kas nepieciešams ikdienas dzīvē.

Aktīvākā interese par aplikācijām ir aptuveni nedēļu ilga. Telefons pielāgojies un ieradumi izveidojas aptuveni mēneša laikā.

Pēc mēneša tiek izdzēstas dažādas programmas, piemēram, spēles, jo telefons palicis lēnāks.

Grūtības tiek saistītas ar ērtumu. Nokia tās ir: Sms rakstīšana, latviešu valodas neesamība, autokorekcija, wifi poga meklēšana, nav dažu noderīgu lietotņu, it īpaši latviešu valodā, kādas ir Android.

LG, savukārt, sagādā grūtības telefona pacelšana, bet vēlāk (pēc vairāk nekā mēneša) tiek novērots, ka telefons ļoti ilgi domā un bieži uzkaras, “izmetot” no dažām aplikācijām. Arī nav veiksmīga wifi īsceļa (shortcut).

Māris Prombergs

Māris necentās pēc iespējas ātrāk apgūt jaunā telefona lietošanu, atklāt tā jaunās iespējas, aplikācijas, toties nekavējoties centās tālruņa vidi izveidot par savējo:

Pirmajā lietošanas dienā uzreiz uzliku savu zvana melodiju un nobildēju fona attēlu. Man tas bija svarīgi, lai būtu patīkami lietot.

Pāris aplikācijas ielādēja, kad par tām bija pastāstījuši draugi. Ikdienā Māris izmantoja tikai dažas galvenās funkcijas – zvans, īsziņas, e-pasts, modinātājs, piezīmes. Reti izmantoja tādas papildu aplikācijas kā fotografēšana, mūzikas atskaņošana, gaismiņa, kalendārs, WhatsApp. Pētnieks uzinstalējis, bet pavisam maz izmantojis tādas aplikācijas kā video skatīšanos, Facebook, Riga Public Transport, Kino Diena.

Pirmās divas nedēļas bija izteikti jūtama pāreja uz jaunu telefonu, jo pētnieks to salīdzinoši daudz izmantoja darbā.

Kamēr dabūju kontaktus no vecā telefona, pieradu pie funkciju izvietojuma, pieskārieniem (jo īpaši paceļot zvanus), īsziņu rakstības, bieži vien bija apjukums, kas pārauga dūsmās – telefons bremzējās, izslēdzās kabatā pieliecoties, programmas nedarbojās vai savādāk darbojās u.tml. Nebija pacietības attiecībā pret telefonu, kas kopumā darbojas ātri. Katra aizķeršanās izsita no telefona lietošanas ritma un radīja diskomfortu, jo negribas veltīt laiku tehnoloģisku jautājumu risināšanai. Kad pamatlietas tika sakārtotas – kontakti, ekrāna bloķēšana, pierasts pie rakstības u.c., palika tikai sīkas nianšes.

Pozitīvas attieksme parādās aptuveni pēc aptuveni divām nedēļām, kad pētnieks atklāja ikdienas darbos noderīgas aplikācijas, piem., piezīmes tūlītējiem pierakstiem, e-pastu un interneta pārlūka lietošanu telefonā.

Tālrunis kļūst noderīgāks izbraukumos uz citām pilsētām darba nolūkos vai ārpus Latvijas – esot mobilam, kad pa rokai nav klēpjdators. Viedtālrunis likās noderīgs kā tranzīttelpu laika aizpildītājs – filmu skatīšanās, interneta rakstu lasīšana lidmašīnā, vilcienā. Interessants kā izklaides rīks (fotografēšana, attēlu skatīšanās, mūzika, lukturis); saziņā ar radiem un draugiem.

Pēc trīs nedēļām Māris secina, ka viedtālrunim ir noderīgas funkcijas darbam, bez kurām būtu sarežģītāk strādāt (piemēram, pieeja e-pastiem).

Elīna Kursīte

Viedtālruna apgūšana bija viegla, jo pirms tam ar šāda veida telefonu pētniece bija saskārusies, bet bija arī novērojamas grūtības pielāgoties konkrētajam modelim un programmatūrai.

Pirmais solis Elīnai, līdzīgi kā citiem pētniekiem, bija tālruna personifikācija (“ādiņa”), un fotografēšana.

Atrodu, kur var mainīt attēlus fonam, uzlieku sakaltušu hortenziju un pati ļoti priecājos. Nez kāpēc viena no šī telefona lielākajām baudām man šķiet tieši vizuālie labumi - ekrāna dzidruma un labā kamera. Bildēju pa labi un pa kreisi.

Nākošais solis ir aplikāciju lejuplāde – pētniecei ir kārdinājums tās ielādēt tālrunī pēc iespējas vairāk, dažas no tām ir pazīstamas un atzītas par noderīgām no iepriekšējā viedtālruna (piemēram, Waze).

No sākuma savilku kaudzi aplikāciju, kuras, kā man pašai likās, noteikti būs vajadzīgas. Kā izrādījās, tad daudzas no viņām izmantoju tikai vienu vai divas reizes. Tiesa, pagāja ilgs laiks, kamēr izdzēsu. Tad vēl savilku kaudzi ar spēlēm – Solitaire, piemēram. Tās vienmēr spēlēju, kad vajadzēja „īsināt” laiku, piemēram, pārvietojoties sabiedriskajā transportā.

Sākumā Elīna daudz izmantoja Waze aplikāciju, bet pēc kādiem diviem mēnešiem to beidza lietot, jo mazāk izmantoja mašīnu, - līdz ar to vairs nebija nepieciešamība uzzināt, kur, kad stāv policija vai kur sastrēgumi.

Vēlāk Elīna sāka lietot eiro kalkulatora aplikāciju, kuru izmanto arī tagad, gandrīz katru dienu.

Elīna daudz fotografēja, automātiski sākot arī dalīties ar bildēm, jo par to kvalitāti vairs nebija jākaunās (Elīna pēc profesijas ir fotogrāfe). Līdz ar viedtālruni sāka izmantot Instagram aplikāciju, ko pirms tam publiski ķengājusi kā hipsteru fotoaparātu.

Elīna savās piezīmēs fiksē, ka pamazām veidojas jauni ieradumi – ja agrāk pirms gulētiešanas viņa mēdza lasīt grāmatu, tad tagad to nomainījis tālrunis. Naktīs, kad pamostas, Elīna laika īsināšanai (vai kā miega zāles) lieto tālruni, kas izrādās ērtāk nekā slēgt lampu, lai palasītu grāmatu (gaisma varētu traucēt miegu draugam un tādējādi likt pamatus konfliktam):

Tagad pirms gulētiešanas, nu, varbūt ne katru vakaru, bet tīri bieži skatos youtube video - tos, kuri saucās "fail video". Nu, kur cilvēki krīt dīķos un neveikli paslīd uz trepēm.

Psiholoģiskā komforta radīšana ar telefona starpniecību – Elīna aizvien biežāk telefonu sāk izmantot, lai nebūtu jāmeklē sarunas tēmas ar paziņām:

Jūtu, ka palieku par (citēju savu iemīļoti taksisi) „ekrāna laizītāju” – t.i. tādu, kas izvēlas nevis iesaistīties sarunā, bet telefonā, piemēram, palasīt ziņas. Negribu par tādu būt. Bet palieku. Bet tur – telefonā – ir tik interesanti! Un nav jājūtas neērti, ja nav par ko runāt ar kārtējo šoferīti, vai blakussēdētāju.

Svarīgs novērojums par telefona lietošanas apjomu (cik svarīgu lomu tas sāk ieņemt dzīvē) un atkarības veidošanos nepilna gada laikā:

Ja nu kaut ko esmu piefiksējusi līdz ar viedtālruni tā ļoti izteikti, tad tā noteikti ir – nenormāli pieaugusi vēlme dokumentēt sev apkārtnotiekošo. It kā kādam baigi interesētu. Pa īstam jau nevienam neinteresē, būsīm godīgi. Bet nē, man jālien tviterī, jāraksta, kādus rakstus, piemēram, šorīt esmu izlasījusi, pēc tam feisīti jāieliek brokastu bildes un kas tikai vēl nē. Un tā mēs piesārņojam to telpu.

Elīnas gala secinājums par atkarības veidošanos:

“Bet vispār kopumā pieķēru sevi pie domas, ka esmu kļuvusi nejēdzīgi atkarīga no mazās datorkastes, par spīti tam, ka lielāko dienas daļu tāpat nosēžu pie datora.”

Margarita Miķelsone

Margaritai viedtālrunis sākotnēji izraisīja stresu, jo pētniece bija pieradusi pie iepriekšējā vecā veida telefona “ar pogām”. Īpaši liels stress bija mirkļos, kad nepieciešams operatīvi reaģēt (pacelt svarīgu zvanu; ierakstīt jauno kontaktu). Pirmās divas nedēļas telefona apguve un lietošana radīja dusmas un aizkaitinājumu, jo daudzas, itkā elementāras darbības, piemēram, telefona atbloķēšana, sms sūtīšana, zvana pacelšana, radīja grūtības, kas vecajā telefonā bija pašsaprotamas lietas.

Jau no paša telefona lietošanas sākuma pētniece ļoti priecājās par foto kameras esamību. Tā noderēja, gan ceļojumā, gan darbā, gan vienkārši ņerot ikdienas mirkļus, ko viņa nevarēja izdarīt pirms tam ar veco telefonu (tam nebija kameras).

Jau pirmajā nedēļā Margarita sāka lietot internetu telefonā, pārsvarā gan caur WiFi, jo Bite interneta pieslēgums nebija īpaši labs un ātrs. Viennozīmīgi jāatzīst, ka telefons jau pirmajā lietošanas mēnesī kļuva par neaizvietojamu laika kavēkli situācijās, kad bija iesācies strīds un pētniece nevēlējās laiku pavadīt neveiklā klusumā vai uzturēt mākslīgu sarunu ar cilvēkiem, ar kuriem viņa nevēlējās sarunāties.

Pirmo aplikāciju – WhatsApp pētniece lejupielādēja pirmajā nedēļā, jo to ieteica kolēģi. Vēlāk to izdzēsa, jo nelietoja. Nākamās jau bija apzinātākas. Otrajā nedēļā lejupielādēja Facebook aplikāciju, jo to bieži lietoja telefonā. „Flashlight” aplikāciju lejupielādēja jau pirmajā mēnesī,

jo tā šķita noderīga.

Neskatoties uz to, ka pamazām apguva telefona lietošanu, pētnieci joprojām kaitināja, tas, ka viedtālrunis darbojas kā dators. Tas mēdza uzkārties, elementāras darbības „vilkās” (piezvanīšana, kontaktu meklēšana, internets veras lēnām un tā lietošana ir neparocīgāka kā datorā).

Pirmo divu mēnešu laikā pētniece apguva visas pamatfunkcijas, kas likās nepieciešamas, pārējās detaļas, nāca un nāk joprojām pakāpeniski, atkarībā no tā vai viņai šī funkcija kļūst aktuāla. Piemēram, pēc pusgada lietošanas, janvārī, pētniece lejupielādējusi Eiro kalkulatora aplikāciju.

Elīna Zalāne

Līdz projekta sākumam pētniecei bija savs viedtālrunis (Sony Experio Mini Pro), kuru pārsvarā izmantoja zvaniem, sms sūtīšanai un internetam. Divu gadu laikā Elīna nebija lejupielādējusi nevienu aplikāciju. Lietošanas paradumi nemainījās arī saņemot jauno LG viedtālruni.

Vienīgais «jaunievedums» Elīnas ikdienā bijā biežāka telefona fotokameras izmantošana, jo LG modelī tai bija labāka kvalitāte un bildes varēja ērti nosūtīt īsziņās citiem. «Dalīšanās» iespēja Elīnu motivēja fotografēt vairāk.

Pēc pusotru mēneša, kad pētniece lietoja LG, viņa lejupielādēja pirmo aplikāciju. Tā bija Skype aplikācija, kura bija nepieciešama, lai atvaļinājuma laikā Itālijā pētniece varētu turpināt pētījumu, sazinoties ar senioru, kuram arī bija piešķirts viedtālrunis. Lejupielādējot Skype aplikāciju Elīna secināja, ka, pretēji aizspriedumiem, šis process ir gluži vienkāršs un ērts, un nākamajās dienās lejupielādēja arī Facebook un Twitter aplikācijas.

Pirmās dienas par jaunajām aplikācijām biju sajūsmināta, bet apmēram pēc nedēļas sapratu, ka daudzie telefona paziņojumi par jaunumiem sociālajos tīklos mani dara nervozu, tādēļ arvien biežāk sāku atslēgt internetu telefonā. Kad vēl pēc nedēļas devos pusmēnesi ilgā ceļojumā uz Itāliju un taupības nolūkos internetu tur atslēdzu pilnībā, tad par šo «interneta gavēni» biju ļoti priecīga. Atgriežoties Rīgā, atvaļinājuma noslēgumu sajutu tieši brīdī, kad ceļā no lidostas atkal ieslēdzu internetu – nāca neskaitāmi paziņojumi no sociālajiem tīkliem, kas mani padarīja patiešām nervozu.

Taču, par spīti izraisītajam stresam, internetu un sociālo tīklu aplikācijas Elīna pēc atvaļinājuma turpināja regulāri izmantot. Pēc atgriešanās Elīna darba vajadzībām izveidoja Facebook lapu, un lejupielādēja arī speciālu aplikāciju uzņēmumu Facebook kontiem. Lai gan aplikāciju izmantošanu centās ierobežot, internetu ieslēdzot tikai brīžos, kad gribēja kaut ko pārbaudīt, tomēr lietot tās sanāca tik bieži, ka mēneša otrajā pusē viņai pirmo reizi izdevās iztērēt visu datu apjoma limitu.

Līdz mēneša beigām bija atlikusi nepilna nedēļa, bet pie internetu telefonā bija tik ļoti pieradusi, ka pirmajās dienās «bezinterneta» periodā vairākas reizes automātiski

mēģināja ieslēgt kādu no aplikācijām. Taču, kad pienāca nākamais mēnesis un man telefonā atkal atgriezās interneta pieslēgums, pa nepilno nedēļu biju paguvusi no tā atrast tik daudz, ka izmantoju to tikai nepieciešamības gadījumā un brīžos, kad nācās kavēt laiku (iepriekš internetu apmēram reizi stundā). Tas arī bija brīdis, kad beidzās trīs mēnešus ilga telefona lietošanas paradumu novērošanas periods.

Šobrīd, kad ir aizritējuši septiņi mēneši no eksperimenta sākuma, pētniece secina, ka internetu izmanto vēl mazāk un viņas telefona lietošanas paradumi ir gandrīz tikpat «pieticīgi» kā brīdī, kad sākās šis projekts. Nesen no telefona izdzēsās visas aplikācijas, jo tehnisku problēmu dēļ pētniecei nācās tam atjaunot rūpnīcas uzstādījumus, un pa šo laiku viņa nav sajutusi vajadzību bijušās aplikācijas atjaunot. Tagad internetu Elīna izmanto ziņu lasīšanai un e-pasta pārbaudīšanai ārkārtas gadījumos. Internetu labprātāk lieto datorā, jo tur tas ir ātrāks un ērtāk pārskatāms: “Man gluži vienkārši nav pacietības lēnajam telefona internetam.”

TREŠĀ DAĻA: Pieaugušā dzīve. Ikdiena

Kurā telefons kļūst par pavisam ikdienišķu lietu – Pareizas telefona
lietošanas noteikumi – Telefona loma savstarpējās attiecībās – No
draudzības līdz seksam – Bailes, gandarījums, aizkaitinājums un citas
emocijas – Telefons kļūst par pienākumu un nepieciešamību un sāk mazliet
traucēt

Kad pusaudžu laikiem raksturīgās 'vētras un dziņas' ir beigušās un telefons ir pieradināts, iestājas ikdiena, kura gan varētu būt vienmuļa un garlaicīga, tomēr tai ir noteiktas likumsakarības un principi, kuriem lietotāji nekļūdīgi seko. Šeit runa ir gan par to, kādā veidā tieši tālrunis tiek izmantots (puspajokam par saviem agrākajiem telefoniem informanti mēdza teikt, ka tie bija riekstu dauzāmie), gan arī kādas ētikas normas vada šo procesu. Telefons ienāk ikdienas dzīvē un iesaistās cilvēku savstarpējās ģimenes un intīmajās attiecībās.

Pareiza lietošana: statuss un ētika

Sociālā ziņā telefons nav vienkārši balss pārraides vai datu komunikācijas rīks. To jāizmanto atbilstoši sabiedrībā pieņemtajām, bet ne vienmēr skaidri formulētām normām. Tāpēc šajā sadaļā skaidroti jautājumi, kas saistīti ar statusu un ētiku.

Telefona pozicionalitāte ir daudz apspriesta parādība. Pozicionālo preču jēdzienu ieviesa Freds Hiršs (*Fred Hirsch*) un vēlāk izmantoja arī ekonomists Roberts Franks (*Robert H. Frank*). Abos gadījumos šis termins tiek izmantots kritiski (Frank 2007; Hirsch 2005). Pozicionālās preces ir tādas, kurām ir potenciāls ietekmēt indivīda statusu sabiedrībā. Problēma slēpjas tendencē upurēt būtiskus, pilnvērtīgas dzīves nodrošināšanai nepieciešamus līdzekļus, lai iegādātos pozicionālās preces. Roberta Franka ieskatos, uzsvēra likšana uz pozicionālajām precēm ir īpaši nozīmīga sabiedrībās ar lielu ienākumu nevienlīdzību, jo šāds uzsvērs nevienlīdzību vēl vairāk nostiprina. Tomēr pozicionalitāte nenozīmē, ka telefons tiek izmantots, lai izceltos. Kā to apraksta Roberts Franks, kopumā daudz lielāka nozīme ir vēlmei neatpalikt no citiem, saglabāt savu vienlīdzību vai arī pielīdzināties lomu modeļiem.

Šajā pētījumā, no vienas puses, tiek novērotas epizodes, kur cilvēki jūt lepnumu un pārkāpumu pār citiem saistībā ar savu telefonu, bet, no otras puses, nosoda tos, kuri jūt šādu pārkāpumu vai arī kuri šāda pārkāpuma alkās iegādājas noteikta modeļa aparātus. Vienlaikus novērojams arī atsevišķu informantu kauns par nespēju 'turēt līdzi' vai nosodījums (un izbrīns), ka citi 'netur līdzi' jauno ierīču iegādei.

Paši telefona aparāti tomēr šajā savstarpējās salīdzināšanās procesā ir tikai viena daļa – otra ir sevis kā prasmīga/neprasmīga lietotāja salīdzināšana ar citiem. Lielākā daļa informantu šajā pētījumā piezemēja savas prasmes, apgalvojot, ka viņi prot mazāk nekā citi.

Prieks un lepnums par savu mobilo telefonu galvenokārt saistās ar agrīnajiem šīs tehnoloģijas parādīšanās laikiem:

"Pati jutos ļoti lepna par to telefonu. Kā pirmā meiča ciemā, to tikai neraksti."(Guna, 56)

Kamēr mobilie telefoni bija ļoti liels retums, pirms 20 gadiem, – telefons atspoguļoja tā lietotāja īpašo vietu sabiedrībā:

Es jau saku, nebija jau kur īpaši kur zvanīt. Arī tie tarifi bija stipri augsti. Tas vairāk – dzīvot laikmeta garam līdz. (Juris, 55)

Telefonu ietekmi uz tā īpašnieka statusu apzinās arī tie, kuri telefonus izvēlas, vadoties tikai pēc praktiskiem apsvērumiem. Informants Sandris (27) pirms gada iegādājās iespējami lētāku telefonu, jo iepriekšējais bija saplīsis un tobrīd viņam nebija daudz naudas, taču jaunu telefonu vajadzēja. Šobrīd viņš joprojām lieto vienkāršo telefonu ar pogām, kuram nav nedz interneta, nedz fotokameras, jo būtiskākās funkcijas tam piemīt – zvanīšana un SMS sūtīšana. Ideja par viedtālruna iegādi Sandrim nešķiet interesanta, jo viņam nav būtiskas tā piedāvātās iespējas, taču vienlaikus viņš mēdz justies neērti par savu vienkāršo telefonu:

Ja es darba sakarā satieku kādus nopietnus biznesa cilvēkus, jo tad man liekas, ka viņi mani neuztvers nopietni. Tā droši vien arī ir. To var definēt kā cilvēkus, uz kuriem vēl ir jāatstāj iespaids. Tādā ziņā telefons vēl ir iespaids atstāšanas instruments, jo sabiedrībā tā ir pieņemts.

-Uz tevi citu telefoni atstāj iespaidus ?

Nē. Dažreiz gan es pabrīnos, kur viņam ir tik dārgs vai tik lēts telefons, jo par katru cilvēku ir kaut kādas ekspektācijas, bet tas nav tikai par telefoniem. (Sandris, 27)

Mūsdienās statusa robežas dažbrīd ir neskaidras (īpaši vērtību mainīja telefoni uz nomaksu). Jau pirms desmit gadiem pētnieki novēroja, ka telefona loma kā elites aksesuāram ir zudusi, nojaucot robežas starp dažādiem lietotājiem, kuri visi izmanto telefonus (Nafus, & Tracey 2002, lpp. 208). Tomēr pozicionalitāte, kā to apraksta Roberts Franks (Frank 2007, lpp. 32-33), nav būtiska, ja pietiekoši augsts statuss jau ir sasniegts. Tādā gadījumā vispārējam līmenim neatbilstošu pozicionālo preču lietošana signalizē, ka lietotājs var atļauties iet pretēji vispārējai straumei, t.i., ir jau pāri ikdienišķajām spēlēm. Tomēr ne visos līmeņos šī komunikācija nostrādā. Daudz no minētā apkopots šajā vienā citātā no dzīvesstāstu intervijas ar Tīnu:

Ja cilvēkam, kuram ir statuss, pieder ar zilu leikoplastu aptīts telefons, man tas lec acīs. Tā vienam pazīstamam ir – viņam kādi gadi 55-60, dzīvoklis Rīgā un Sankt Pēterburgā – bet telefons tāds ar leikoplastu salīmēts, vecs un briesmīgs. No otras puses – skatos, ka tieši cilvēki, kuri ir nabadzīgāki vai teiksim – strādnieki, izvēlas dārgākos telefonus, kurus ņem kredītā. Tā tāda savas pašapziņas mākslīga celšana. Un tad tos telefonus viņi pazaudē, vai saplīst – bet kredīts jāturpina maksāt. Un viņi lepojas ar tādu ārēju aksesuāru – kas ir pilnīgi tukša skaņa, ja paskatās uz pārējo dzīvi. (Tīna, 40)

Sabiedrība (sevišķi paziņas, darba kolēģi) bieži novērtē sarunas biedra telefonu, bet daļai

intervējamo tas nešķiet svarīgi, galvenais, lai tas nebūtu saplīsis, saskrāpēts u.c. vizuāli bojāts, kas ļautu secināt, ka tā nēsātājs ir nevīžīgs. Kā to atzīmē Katrīna:

Izdaru secinājumus – vai praktisks cilvēks, vai grib izlikties, vipendrivatsja. Var pateikt – kā pret mantām izturas. (Katrīna, 39)

Savukārt telefons, kurš it kā neatbilst kādam noteiktam līmenim (iedomātajam vai reālajam), var radīt kaunu un nepatīkamus pārdzīvojumus. Pētniece Margarita lauka dienasgrāmatā atstāsta kādu sarunu:

Tad Anna atceras, kāds kauns viņai ir bijis, kad viņa strādāja kā PR speciāliste un pavadīja mašīnā kādu augstu viesi. Tad kādā brīdī viņš palūdz viņas telefonu, lai piezvanītu, jo viņa telefons bija izlādējies. Taču Anna visu dienu bija slēpusi apzināti savu telefonu, liekot priekšā roku un aizgriežoties, jo viņai esot bijis kaut kāds vecs modelis, viens no tiem lielajiem „ķieģeļiem”. “Tad, kad viesis uzprasīja manu telefonu, es biju gatava aiz kauna zemē ielīst.” (Margarita, 31)

Cilvēks var arī lepoties par savu veco telefonu kā ar īpašu stila aksesuāru. Savā paziņu lokā parasti tas ir ļoti iederīgi – telefons var izraisīt smaidu. Bet saskaroties ar vidi, kurā spriež pēc ārējiem aksesuāriem, var rasties neērtības sajūta, kā, piemēram, redzams šajā Sandra atbildē uz jautājumu par to, kādās situācijās ir kauns izvilkt telefonu:

Ja es darba sakarā satieku kādus nopietnus biznesa cilvēkus, jo tad man liekas, ka viņi mani neuztvers nopietni. Tā droši vien arī ir. To var definēt kā cilvēkus, uz kuriem vēl ir jāatstāj iespaids. Tādā ziņā telefons vēl ir iespaids atstāšanas instruments, jo sabiedrībā tā ir pieņemts. (Sandris, 27)

Analizējot telefonu kā statusa apliecinājumu, jāņem vērā sabiedrībā pieņemtie standarti, piemēram, kā un kur vairāk investēt līdzekļus.

Bet es pazīstu draugus, kuriem ir svarīgs – kuri pērk tikai tādus, ja izvelk ārā no somas – un visi pārsteigumā noelšas. Divi- trīs cilvēki ir, kuri tikai uz ārējo izskatu tendēti (mobilajam). Viena strādā prestižā darbā, otra ir biznesmene, kurai vajag pārējos nošokēt. Tāpēc viņa maina telefonus. Man svarīgāk ir investēt naudu citur – kaut vai savā izskatā, zeltslietās – nevis kaut kādiem aksesuāriem, fīčām telefonā. (Jana, 47)

Kā redzams šajā intervijas fragmentā, Janai nebūt nešķiet nepareiza jebkāda pozicionālo preču lietošana – viņa par pavisam parastu un pareizu uzskata dārgu rotaslietu iegādi un sava ķermeņa skaistuma uzlabošanu. Tomēr labi pamanāmu nosodījumu izpelnās tie, kas izvēlas līdzekļus ieguldīt tieši mobilajos telefonos, kaut arī mērķis abos gadījumos ir vienāds – pozicionēt sevi sabiedrībā.

Tomēr telefona aparāta novērtēšana pēc dažādiem parametriem (vai tā būtu cena vai izskats), šajā pētījumā parādās samērā reti. Daudz nozīmīgāku vietu ieņem mobilā telefona lietotāju sevis un citu salīdzināšana, mobilo telefonu aparātiem nepievēršot tik lielu uzmanību.

No materiālu analīzes izriet, ka lielākā daļa informantu (no dažādām vecuma grupām), salīdzinot savas prasmes darbībā ar mobilo telefonu, lielākoties uzsver, ka viņu prasmes vai

spējas ir zemākas nekā citiem, ar kuriem tie sevi salīdzina. Pamatā tiek salīdzinātas savas spējas apgūt jaunas mobilā telefona funkcijas ar citu 'cīņu biedru' spējām.

Vilmārs arī atzina, ka Sallijai viss sanākot un ka viņam būs no viņas jāprasa padoms. Agatei arī daudz kas labi sanāk, bet viņa šķiet ir asāka, nav tik pretimnākoša, izpalīdzīga kā Sallija (lai gan viņa arī ļoti ātri var noslēgties, ja kaut kas nepatīk). Sākotnēji Sallija arī attaisnojās, ka nevar neko daudz nevienam iemācīt. Taču pēdējās reizēs sazvanoties viena no lietām, ko norāda, ka cenšas mācīt, palīdzēt Vilmāram, Inai. (Vilmārs, 77)

Tomēr, jautājumos, kas nav saistīti ar tehnisku lietu apgūšanu, gan tas pats Vilmārs norāda, ka viņa pieticība, ierakstot telefonā tikai trīs numurus, ir godājamāka nekā kaimiņu Sallijas (71) 'negausība'.

Vilmārs: „Sallija gan zvanot vairāk, viņai esot telefonā saglabāti kādi 12 kontakti. Vilmāram gan tikai trīs – es, viņa mirušā krustdēla kaimiņš Jānis un māsiņa Veltiņa”. (Vilmārs, 77)

Vilmāra lepnums par to, ka viņš "netrako" un ir pieticīgs pat attiecībā uz to, cik numurus atļāvies ierakstīt sava telefona atmiņā, iespējams, norāda uz plašākiem ētiskiem principiem, kas uzteic pieticību, bet nosoda negausību. Šis pats princips arī skaidro nosodījumu, kurš tiek pausts attiecībā uz tiem, kas "negausīgi" iepērk dārgus telefonus, lai "šokētu apkārtējos".

Dažās situācijās seniors arī salīdzina pārmaiņas savās iemaņās, norādot, ka tagad viņš ir kļuvis labāks, papildus tam pretstatot sevi citiem pansionāta iemītniekiem, ar mērķi pacelt savas 'akcijas' ne tikai savu līdzbiedru, bet arī pētnieku acīs. Netieši ir redzams arī, ka informanti ir lepni, ja izrādās, ka var pamācīt citus un to labprāt arī dara. Šī skolotāja loma un ar to saistītais prestižs arī skaidro, kāpēc prasmīgi lietotāji tik labprāt palīdz citiem (skat. arī sadaļu Līderu loma sadarbībā 25. lpp).

Mobilo telefonu lietošana tāpat, no vienas puses, ir statusa iekarošanas vai noturēšanas jautājums. Pat tad, ja telefons pats par sevi nekādi īpaši vairs neļauj izcelties, tad esošā telefona neatbilstība vispārpieņemtajiem standartiem noteikti izraisa zināmas ar statusu saistītas problēmas. Šī ir samērā smalka līnija, kuras ievērošanu lietotāji patur prātā pat tad, ja aktīvi par to nedomā. Tomēr pastāv arī citi ētiski principi, kurus nepieciešams ņemt vērā.

Vietas, kur nerunā

Lai gan mobilais tālrunis nodrošina iespēju ar citiem sazināties teju visur, cilvēki diezgan skaidri nodala vietas, kur telefona sarunas nav pieņemamas. Šajā pētījumā (gluži kā citos) jautājums nav tikai par to, ka telefona zvans un tam iespējami sekojošā saruna fiziski var kādu traucēt, bet arī par plašāku un fundamentālāku jautājumu par privātās un publiskās telpas nepieņemamu savstarpēju sajaukšanos. Tāpēc darba zvani nav patīkami mājās un sarunas no citas sfēras nav pieņemamas, piemēram, sabiedriskajā transportā.

Telefonsarunu vietu tabu saistās ar cieņu pret apkārtējiem, kā arī šo sarunu intimitāti. Piemēram, informante Jana (47) izvairās no sarunām sabiedriskajā transportā, baidoties, ka

citi pasažieri var uzzināt par viņu pārāk daudz:

Es cenšos ļoti īsi runāt – nav visiem jāzin, kur es iešu un ko es darīšu. Diezgan muļķīgi – izkāpjot no mikriņa, braucot tu par otru uzzini daudz ko jaunu. Nesen tā viena meitene visu ceļu, pusstundu, itāļiski ar boifrendu norunāja. Kaut kādas frāzes es sapratu. (Jana, 47)

Vairums cilvēku ne tikai paši izvairās no intīmāku sarunu risināšanas noteiktās vietās, bet arī nosoda citus, kuri tā rīkojas, jo uzskata to par necieņu pret apkārtējiem. Tā, piemēram, mobilā telefona lietošana publiskajā telpā ir saistīta ar nepieļaujamu traucēšanu, ko izraisa telefona skaņas signāls vai pašas sarunas radītais troksnis. Tāpat ir dažādas vietas, kur nav pieņemts runāt, jo to uzskatītu par klajas necieņas izrādīšanu citiem, piemēram, lekcija vai bēres. Savukārt vietas, kur telefonu ir pieņemami "bakstīt" (tātad neviens netiek traucēts ar sarunām), reizēm tiek noteiktas atkarībā no apkārtesošo cilvēku skaita. Piemēram, informante Justīne (32) min pat aptuvenu cilvēku skaitu, kuru klātbūtnē lietot telefonu ir pieņemami:

Man vienkārši ir viens konkrēts cilvēks, kurš, kad ir tikai daži cilvēki sanāksmē, nevis 30 vai vairāk, kad varbūt tu vari atļauties kaut ko pabakstīt tajā savā telefonā, bet kad ir relatīvi maz cilvēku un tad tu neatrauj acis no telefona, man liekas, ka tā ir necieņas izrādīšana apkārtējiem. (Justīne, 32)

Iespējams, ka runa šeit nav vien par citu cilvēku traucēšanu (jo traucē arī daudz citu lietu, ko cilvēki var darīt vai dara publiskajā telpā), bet gan pati nevēlamā intimitātes situācijas iznešana publiskā telpā. Telefona saruna sabiedriskajā transportā šajā ziņā līdzinās citu intīmu lietu darīšanai šajā pat vietā (piem., kosmētikas lietošana vai zeķu mainīšana).

Šo situāciju, iespējams, salīdzināt arī ar pētnieku novērojumiem citās sabiedrībās. Tā, piemēram, Degurnē (*de Gournay*) secina, ka personiskās sarunas publiskošana, kas notiek, ja publiskā vietā runā pa telefonu, apkārtējiem šķiet problemātiska un varbūt pat kaitinoša, tās satura un formas dēļ. Pilsoņu sabiedrībā publiskajai telpai pieņemtās uzvedības formas tiek apdraudētas, kad publiskajā telpā ielaužas sarunas, kuru saturs un forma ir piemērota sarunai mājās vai pat guļamistabā (De Gournay 2002, lpp. 200-201). Savukārt Horsta un Millera aprakstītā jamaikiešu komunikācija – gluži pretēji – mēdz izcelt šādu it kā publiski nepiemērotu diskusiju, jo tā demonstrē runātāja pašapziņu un kontroli pār situāciju (Horst, & Miller 2006, lpp. 64). Tātad skaidrojums tam, kāpēc dažādās publiskās vietās ir vai nav pieņemts runāt pa mobilo telefonu, saistāms galvenokārt ar pieņēmumu, no vienas puses, par diskursa formu, bet no otras puses – par to, kādu uzmanības daļu ir jāpievērš apkārt esošajiem cilvēkiem. Tāpēc arī Justīne (32) uzskata, ka lielākā sabiedrībā telefonu drīkst lietot, bet mazā kolektīvā visa uzmanība jāvelta tiem dažiem līdzcilvēkiem, ar ko notiek saruna.

Nav telefona saruna

Lai gan šajā pētījumā sarunas, kuras 'nav telefonam piemērotas' tika pieminētas tikai dažas reizes, uzskats, ka tādas pastāv, ir visai izplatīts sabiedrībā. Telefonam nepiemērotas parasti ir sarunas, kuras ir vai nu pārāk nopietnas, lai tās uzticētu šim medijam, vai arī tāpēc, ka runātāji bailojas par noklausīšanās iespēju. Šo iespēju gan pieminēja tikai viens informants

(Juris, 55), kurš ir gan uzņēmējs, gan arī izbījis politiķis, un šī piesardzība, iespējams, atspoguļo neuzticēšanās un izspiegošanas bailu piesātināto atmosfēru politiķu vidē:

Ir daudz sensitīvas biznesa lietas, kas nav telefonsarunas. Arī runājot par personālijām. Jo es apzinos, to, ka arī manu telefonu kāds grib paklausīties. (Juris, 55)

Telefona sarunas laikā tomēr pastāv nedrošība par otra sarunu biedra reakciju, kura var arī nebūt tāda, par kādu vēsta balss, turklāt to varētu arī klausīties vairāki cilvēki. Tāpēc šādas lietas Juris pārrunā klātienē.

Tai pat laikā dažādām rotaļīgām sarunām pat tad, ja tās ir saistītas ar intīmām tēmām, telefons ir visai piemērots un dažreiz pat piemērotāks nekā tikšanās klātienē (skat. Attiecības un telefons, 55. lpp).

Zvani nepiemērotā laikā

Publiskās un privātās telpas pārklāšanās, ko izraisa mobilie telefoni, rada pretestību. Tāpēc cilvēki nereti cenšas ierobežot laiku, kad viņus iespējams sasniegt ar mobilo telefona starpniecību, slēdzot tos ārā. Tas saistās gan ar vēlmi, lai netiktu traucēts viņu miers, piemēram, nakts stundās, gan bailēm, ka zvanītājam var sarunāt kaut ko nevietā, gan ar neērtības sajūtu, kas var rasties, ja telefona dēļ nākas izjust apkārtējo cilvēku nosodījumu.

Nepārtraukta sasniedzamība un iespēja piezvanīt rada bažas, ka lietotāji nespēj kontrolēt savu komunikāciju ar citiem. Tā, piemēram, informante Zane stāsta par sarunu alkohola reibumā:

Bija viens gadījums, kas man godu gan nedara. Bija viens no Ikšķiles čalis, kas kanti gribēja mest. Tad vienreiz viņš man zvanīja no rīta, kad es biju pārradusies mājās no Klondaikas uz rīta pusi un dzērusi tekilu. Viena no retajām reizēm, kad es biju daudz iedzērusi. Tas mužiķis zvana – es uzmostos – es runāju – tad aizgāju padzerties ūdeni – un tekila iereiba atkal – un es atceros, ka es neatceros, kā es beidzu sarunu. Un kopš tās reizes viņš man vairs nav zvanījis. Es laikam kaut ko nesakarīgu ar viņu runāju. (Zane, 37)

Telefona zvani var arī izraisīt nepatīkamas sajūtas, kad pēkšņi atskan telefona zvans, tādējādi liekot cilvēkam kaunēties par savu nevīžību un necieņu pret apkārtējiem, kā to apraksta Jana:

Izrādē bieži vien traucē, ka citiem zvana. Bijām tagad uz Spanovska bērēm, traucē, ka veciem cilvēkiem zvana – viņi nesaprot, kā tos atslēgt. Bieži vien somiņā zvana. Man pašai tā agrāk bija – es nemācēju atslēgt to skaņu – liku divos cimdos un kastītē, lai nedzird, ka man visa soma vibrē. Nu, tagad es vienkārši uzlieku uz klusumu. Vai pie ārsta rindā, vai pie cilvēka uz pārrunām – un tev kaut kas kūlājās pa somu. Tas ir ļoti nesolīdi. Arī labāk, ja transportā ir uz kaut kādu vibrozvanu – ka nezvana zvans. (Jana, 47)

Tomēr nepiemērots var izrādīties arī brīdis, kad telefons negaidot ielaužas privātajā sfērā (piem., priekšnieks zvana no darba), vai arī iztraucē kādu iepriekš uzsāktu darbību, tādā

veidā laupot spēju koncentrēties (skat. arī sadaļu Aizkaitinājums, sarūgtinājums un dusmas, 63. lpp).

Privātās un publiskās telpas robežas pārkāpšana tomēr nav viennozīmīgi negatīvs vienvirziena process. Arī pats lietotājs var manipulēt ar šīm telpām, lai iegūtu sev vēlamu rezultātu. Tā, piemēram, pētniece Margarita (31) apraksta situāciju, kad jutusies neērti kādā komunikācijas situācijā ar savu kolēģi. Lai norobežotos no apkārtējās vides, viņa izvilksusi mobilo telefonu un sākusi tajā kaut ko darīt. Līdz ar to viņa ap sevi izveidoja tādu kā privātuma sienu, kas it kā pavisam dabīgi norobežoja viņu no pārējās sabiedrības. Līdzīgi arī pētnieks Māris (30) piefiksē situāciju, kad, gaidot lidostā lidmašīnas reisus, savos viedtālrunos lūkojās lielākais vairums pasažieru, savukārt Liene (26) apraksta novērojumu, kad bārā gaidot paziņu, cilvēki *sērfo* savos telefonos.

Telefons tādējādi kļūst ne tikai par saziņas līdzekli, bet arī par vienu no adaptācijas paņēmieniem (saskaroties ar svešu vidi, nepatīkamu situāciju) un psiholoģiska komforta veidotāju (drošības sajūta; sajūta, ka esi informēts par visu notiekošo; sajūta, ka vari kontrolēt notiekošo, piemēram, ģimenē). Šajā procesā robežas starp privāto un publisko kļūst vēl komplicētākas. Telefons ne tikai potenciāli paver vārtus, lai publiskā telpa un dažādi nevēlami notikumi varētu ienākt privātajā telpā (skat. sadaļu Aizkaitinājums, sarūgtinājums un dusmas 63. lpp), bet arī dod iespēju aiz sevis noslēpties, tādā veidā it kā izveidojot starp lietotāju un apkārtējo pasauli neredzamu virtuālu sienu. Lietotāja uzdevums un problēma ir pārvaldīt šo sienu, tā, lai iekšpusē iekļūtu tikai vēlamie impulsi un informācija.

Pareizā un nepareizā vietā atskanošs telefona zvans, vieta, kur var sarunāties un vieta, kur to nevar darīt, lielā mērā var ietekmēt attiecības ar citiem cilvēkiem. Šī faktora analīzei ir veltīta nākošā apakšnodaļa.

Attiecības un telefons

Kaut arī telefons nebūt nav svarīgākais atribūts cilvēku savstarpējās attiecībās, tam noteikti ir nozīmīga loma. Telefons iejaucas gan attiecībās ar draugiem, gan starp ģimenes locekļiem un iekļaujas intīmo attiecību stratēģijās.

Izvērtējot telefona komunikāciju – var novērtēt svarīgākos kontaktus katra cilvēka dzīvē (vecāki, bērni, draugi, partneri utt.). Daudz par prioritātēm dzīvē var pastāstīt kārtība, kurā tiek saglabāti telefonu kontakti vai kuriem zvana pirmajiem no jaunā telefona. Arī analizējot telefona lietošanas vēsturi, var saprast, kuri ir svarīgākie personāži katra indivīda dzīvē.

“Īstenībā es visbiežāk sarakstos ar savu labāko draudzeni, tad ir vecāki, treneri, es pat nezīnu, kas man tur ir iekšā.” (Anete, 14)

Draugi

Ar draugiem visbiežāk notiek visilgstošākās/regulārākās telefonsarunas. 82-gadīgā Velta joprojām regulāri zvina savām abām draudzenēm (Carnikavā, Neretā) un sarunājas par jaunumiem dzīvē. Arī vīrieši – Imants (49) un Juris (55) atzīst, ka dažreiz ir patīkami kādam pazvanīt un aprunāties.

"Nu, ir reizes, kad gribas, nu, tā vienkārši papļāpāt. Gribas reizēm piezvanīt un parunāt. Tāpat vien." (Juris, 55)

Psihologe Zane (37) gan piefiksējusi, ka vīrieši kuriem patīk ilgi pļāpāt pa telefonu, ir daudz retāk sastopami nekā sievietes (lai gan iespējams, ka garām sarunām vīrieši izvēlas citus vīriešus biežāk nekā sievietes):

"Bija tāds Uldis, kurš mīlēja piezvanīt – parunāties ilgi, kā ar bračku runājos. No telefonbūdiņas laikam zvanīja, jo bija precējies. Vīriešiem jau nav raksturīgi pļāpāt pa telefonu, tas vairāk sievietēm raksturīgs. Ai nē – Paša man zvana – un tad pļāpā ilgi. Viņam bija dzimšanas diena, 30 gadi, tikko. Viņš var pļāpāt par visu ko – tā kā tāda meitene. A ko domā? A kā tev liekas? Un runā, runā, stāsta." (Zane, 37)

Telefons ir socializācijas rīks, īpaši draugu starpā: telefons tiek izmantots gan komunikācijai, gan noskaņas/pasākuma radīšanai (fotografēt apkārtējos, atskaņot mūziku kompānijai)

"Toreiz es to telefonu vairs neslēpu, klasē jau visi sāka man pozēt, jo bildēju visu pēc kārtas – gan kautiņus, gan sporta stundas." (Sandris, 27)

Jūtas un partneri

Intīmajām attiecībām ir raksturīgi arī tipiski telefonu lietošanas veidi. Tā, piemēram, iepazīšanās vai iemīlēšanās fāzi raksturo ilgstošākas sarunas pa telefonu, nekā vēlāk – kad pāris sāk dzīvot kopā vai apprecas.

"Pastrādāt vispār nav iespējams, kad iemīlēšanās, vairākas stundas pēc kārtas runājām ar viņu." (Zane, 37)

Tīnai (40) astoņpadsmit gados izveidojas virtuālas attiecības ar vīrieti, ar kuru viņi tikai sarunājas pa telefonu (līdz sešām stundām). Arī pirmais vīrs iepazīšanās fāzē ilgstoši varēja mierināt, sarunājoties pa mobilo telefonu, notērējot apjomīgas naudas summas (viena vairākstundīga saruna 90. gadu vidū varēja maksāt Ls 50-60). Iepazīšanās laikā vēl neskaita ne laiku, ne naudu, ko nākas iztērēt par sarunām. Imants (49), zvanot no Maskavas draudzenei pa mobilo telefonu, tikai vēlāk atskārš, ka viņu sarunu cena par dažām dienām izmaksājusi pāris simtu latu. Līdzīgi piedzīvojumi gadījušies arī Tālim (27):

Iekūlos nepatīkšanās - piezvanīju vienai meitenei pa Jāņiem, iedzēris, un norunāju ļoti ilgu laiku, no rīta pamodos un ieraudzīju, ka esmu pārrunājis iespējamo brīvo minūšu skaitu. Rēķins bija kaut kur 90 lati. Tā es sev sabojāju kredīta vēsturi. (Tālis, 27)

Vēlāk sazvanīšanās var izveidoties kā rituāls/tradīcija. Janas (47) puisis liek regulāri viņiem dienas laikā sazvanīties: "Tā ir pieņemts, kad divi cilvēki ir kopā/pāris". Par to Jana ir neizpratnē, jo viņai telefons saistās ar lietišķu pieeju – sarunāt kaut ko konkrēti un atvadīties.

"Man bija draudzene tajā laikā un pateicoties mobilajam telefonam, mēs varējām sazināties regulāri. Arī, ja nebija kredīts telefonā, mēs viens otram pīkstinājām, lai atgādinātu, ka viens par otru domājam." (Aivars, 31)

Sazvanīšanās pārim iespējama arī kā kontrole – lai pārbaudītu, kur atrodas otrā puse (vai nekrāpj utml dz.)

“Kaspara (sena mīļākā) sieva zvana ik pēc 15 minūtēm viņam, prasa, kur viņš ir, ko dara. Es nevarētu ar tādu (sievu) dzīvot, kas visu laiku grib kontrolēt. Man ar vienreiz viņa zvanīja – saka: Vari viņu (Kasparu) savākt. Bet man tikai izklaidēties vajadzēja!” (Katrīna, 39)

Katrīnas ģimenē krāpšana notiek abpusēji – vīrs mēdz viesoties pie mīļākās (kurai ir bērni – dzirdami fonā, kad zvana), bet viņa savukārt laikā nepaceltos zvanus aizbildina ar darba darīšanām.

“Vai vīram zvanu – dzirdu – bērni fonā. Jautāju, kas par bērniem – viņš brīnās. Aizvilcīs pie kādas mīļākās, kurai bērni; zinot viņu (vīru). Bezjēdzīgi melot. Vai fonā braukšanas vai krogus skaņas. Mūsdienās jau ir ļoti grūti samelot.” (Katrīna, 39)

Viens no nozīmīgākajiem konfliktiem šajā ģimenē radās, kad Katrīna pirms vairākiem gadiem nejauši vīra telefonā atvēra sms ar sievietes tekstu, ka viņa no tā gaida bērnu. Vīrs gan vēlāk apgalvoja, ka sms esot domāts viņa draugam. Arī pati Katrīna nesen vīram esot nosūtījusi sms, kurš domāts mīļākajam (pēc tam aizbildinoties vīram, ka pret viņu radusies lielā mīla).

Telefons var liecināt arī par attiecību beigu periodu – kontakti/foto/sms tiek izdzēsti – visas liecības par attiecībām likvidētas.

“Periods ar kaut kādu vīrieti – kad attiecības beidzas – tad visas viņa sms izdzēš. Diezgan tipiski. Var pateikt kāda attiecību fāze ir ar attiecīgo vīrieti.” (Zane, 37)

Telefonsarunas var apmierināt vajadzību pēc tuvības, drošības (partnerattiecībās). Piemēram, Tīnai (40) šķiet būtisks faktors uzticēties partnerim - arī izvērtējot, vai viņi paceļ telefonu vai operatīvi atzvana. Tas viņai kalpo kā kritērijs, ka uz vīrieti var paļauties, un viņš ir spējīgs par sievieti parūpēties (“ja gadījumā mašīnai notiks avārija”). Ja ceļ klausuli, tad mīl sievieti, ja neceļ – tad viņa tam ir vienaldzīga.

Sekss pa telefonu

Lai gan telefons piedāvā dažādas un ļoti pilnīgas saziņas iespējas, šķiet, ka seksam visnoderīgākais ir nevis skaņa vai attēls, bet gan teksts. Kā uzskata divas no dzīvesstāstu sadaļā intervētajām sievietēm (Zane, Katrīna), iztēli vieglāk rosina tieši čats:

“Čalis, kuram bija tā skaistā balss - Gatis – kad aizbrauca uz Štatiem – mēs ar viņu pa čatu komunicējām. Man labprātāk patika čatot nekā telefoniski. Pa telefonu arī – tie kanāli bija daudz garšīgāki nekā dzīvē. Ar viņu bija vairāku gadu garumā, garšīgs (sekss). Neticami. Fantāziju ainavas, bildes, gleznas – tas bija tāds..(sekss). Sēdēju darbā ar sārtiem vaigiem.” (Zane, 37)

Sievietes atzīmē, ka jābūt salīdzinoši lielai uzticēšanās pakāpei sarunas biedram. Šo variantu izvēlas, ja nevēlas/nav iespējams tikties klātienē. Jana (47) savā intervijā stāsta par vīrieti, kam bija daudz laika runāt, bet nebija vēlmes satikties, - viņa to interpretēja, ka, iespējams, viņš atrodas kādā slēgta tipa iestādē. Savukārt, Zane negrib satikties ar kādu vīrieti, kurš šķiet patīkams kā sarunas partneris, bet ir precēts (viņa nolēmusi nesatikties ar aizņemtajiem vīriešiem). Viņa izvēlas virtuālu mīlestību, neklātienē.

Virtuālo attiecību gadījumā, ja attiecības galvenokārt balstās sarunās, izšķiroša loma ir

partnera balsij.

Zane (37) stāsta par māti, kurai ir figūra kā jaunai meitenei, bet balss kā vecenītei, un vīrieši, kuri viņai zvina (pēc iepazīšanās portāla utmldz.), brīnās, kad ierauga māti dzīvē. Zanes draudzenei, savukārt, lai iepazītos, zvanījis kāds *večuks* (drebelīgu balsi), un sarunas rezultāts ir nevēlēšanās vīrieti satikt dzīvē. Katrīna (39) stāsta par vīrieti, ar kuru iepazīstoties iemīlējās viņa balsī (kā Švānam), taču dzīvē viņš nebija vīrišķīgs un pievilcīgs. Tīna (40) stāsta par ilgstošo sarunu partneri, kura tēlā vīlās, kad satikās pēc gada klātienē (idealizētais tēls nesakrita ar reālo). Zane pastāsta par romānu ar Gati – no kura balss “burtiski ģībst”, – tieši šis audiālais kritērijs bija ļoti būtisks viņu attiecībās (un tam sekojošās virtuālās seksuālās attiecības – čatojot vai sarunājoties pa telefonu).

Balss var sniegt priekšrocības, komunicējot ar svešiem cilvēkiem pa telefonu (Imants par žurnālista darbu; Katrīna par komunikāciju, pārdodot minerālmēslus zemniekiem). Dažiem cilvēkiem ir ļoti laba atmiņa uz balsīm (balss ir grūtāk izmaināma kā, piemēram, matu krāsa).

“No balss ļoti daudz ko var nolasīt par cilvēku - vai saspiesta balss vai kāda. No balss var nolasīt psihotraumu. Man riebjas klausīties deformētas balsis - man ir ļoti laba dzirde. Es izjūtu to deformāciju tā kā uz sevi – man paliek smagi.” (Zane, 37)

Cilvēkiem, kuriem patīk ilgstoši runāt pa telefonu, svarīgs kritērijs sarunājoties, ir sarunas biedra balss. Cilvēks un viņa attieksme tiek vērtēta pēc intonācijas (Katrīna), tembra (Tīna, Zane), atbrīvotības (Zane par *saspiestu*/traumētu balsi kā einuham). Savukārt tiem, kuri nav ieradusi analizēt balss modulācijas – bieži nav uzticēšanās personiska rakstura sarunām (Jana: “Ja neredzu sarunas biedra acis, nevaru novērtēt viņa reakciju”).

Ģimene

Paralēli tai ģimenei, ar kuru lietotāju saista tuva radniecība vai ar ko tie dala mājsaimniecību, telefona izmantošana zīmē citas ģimenes shēmas, kurās ietilpst tie, ar kuriem notiek visbiežākās sarunas. Parasti abas ģimenes sakrīt, bet reizēm tās atšķiras. Tā, piemēram, Ella dzīvesstāstu intervijās apgalvo, ka viņai labāk patīk sazvanīties ar māsām un māsū bērniem nekā saviem dēliem.

Sazvanīšanās intensitāte iespaido izvēli par to, kurš no mobilo telefonu pakalpojumu sniedzējiem tiks izmantots.

Ģimenē ar bērniem, kuriem skolas laikā tika ieviests telefons, bija svarīgi, piemēram, ka bērni ar vecākiem runātu vienā tīklā, tādējādi cenšoties samazināt izmaksas. To pašu iemeslu dēļ arī bērnu draugi un pat viņu vecāki tika pārvilināti uz pievilcīgo operatora tīklu, apelējot pie tā, ka bērni savā starpā ilgi runājas pa telefonu, bet citādi piesargātos savstarpēji komunicēt. Bērni, iespējams, ir bijis noteicošais iemesls mainīt operatoru tīklu.

Ģimenē pārsvarā visbiežāk tiek zvanīts vecākiem/bērniem, kamēr ar dzīvesbiedru kontaktējas bieži, bet neizplūstot garās sarunās.

Bērni un vecāki

Zvani bērniem vai vecākiem bieži vien saistās ar stāstiem par drošību. Šo parādību, visticamāk, skaidro fakts, ka, no vienas puses, telefonam piemīt kontroles funkcija (lai zinātu, kur atrodas bērns), no otras puses, telefons dod drošības sajūtu par to, ka ar tuvinieku nekas slikts nav noticis. Piemēram, Jana (47), stāstot par tāliem ceļojumiem, uzsver, ka viņai ir būtisks pieslēgums, lai zinātu, ka nekas slikts nav noticis ar vecākiem.

Vecāki bieži skaidro, ka telefonu bērniem piešķirušī, lai paši justos drošāki, iztēlojoties, ka tad, ja bērnam ir telefons, viņš varēs grūtā situācijā piezvanīt vecākiem. Tomēr pētījuma materiālos neparādījās gadījumi, kad šādos problemātiskos gadījumos tiešām telefons būtu noderējis. Turklāt nemitīgajai vecāku klātbūtnei ir arī otra puse – patstāvības mazināšanās bērnos:

"Bērniem - (telefons) ļoti daudz ko dod. Drošības sajūtu, ka dēls paliek mājās viens – tad var jebkurā laikā piezvanīt. Drošība gan man, gan manam bērnam. Mūsu laikā, kad mēs augām – ka nebija kam piezvanīt uzreiz – tas veicināja patstāvību, domāšanu. Ka viss pašam ir jāizdomā." (Katrīna, 39)

Sarmīte (72) stāsta par savu mazdēlu (kuru audzinājusi kā dēlu) – kādreiz sastrīdējušies, viņš aizbraucis prom ar mašīnu, un viņa visu nakti viņam zvanījusi, bet mazdēls neesot atbildējis. Sarmīte visu nakti nav varējusi gulēt. Mazdēls gan atgriezies un abi salabuši. Tātad, būtiska telefona funkcija ir nomierināt:

"Viņš pārbrauca mājās, es viņam nepārmetu it neko, neko, tikai lūdzu, ka varēji pacelt telefonu un pateikt, ka ar Tevi viss ir kārtībā, ja nu vismaz tik daudz. Kaut vai 'es ar Tevi negribu runāt, bet man viss ir kārtībā', tikai kaut vai tādu teikumu būtu pateicis. (..) Tagad tās iespējas taču ir - piezvanīt un pateikt, ka viss ir kārtībā. Pusaudzū laiks ir jāpārdzīvo, bet ir jau labi, ka viņiem ir telefoni, lai varētu pateikt, ka viss ir kārtībā." (Sarmīte, 72)

Neatbildēšana uz zvaniem tiek uzskatīta par nopietnu pieteikumu ģimenes strīdam, jo parasti tiek uzskatīts, ka neatbildēšana notiek ar nolūku, t.i., adresāts speciāli neatbild, lai dotu kādu zīmi zvanītājam. Šī zīme vienmēr ir kaitinoša, uzkurina kaislības un strīdus.

Tomēr vecāki mēdz zvanīt bērniem, ne tikai, lai kontrolētu, kur viņi atrodas, bet arī lai pārbaudītu paveikto (mājasdarbus, skolu, pulciņus) vai audzinātu:

"Labākā draudzene meitu pa telefonu audzina – pamācīt viņai ļoti patīk. Bet tas nu dzīvē pilnīgi nedarbojas. Šķiet, ka meitai tas telefons ir pa gabalu – nu pagaida, kamēr mammai noiet blāujamais, un dara atkal pa savam. Tas pilnīgi nestrādā.." (Jana, 47)

Šeit būtiskas paralēles var vilkt ar attiecībām starp darbiniekiem un darba devējiem, kas aprakstītas iepriekš (skat. sadaļu Darba dots, 16. lpp). Telefona devējs vienlaikus ir arī tas, kurš attiecībās ir hierarhiski augstāks un tāpēc var un grib kontrolēt to, kas telefonu ir saņēmis. Recipients savukārt kontroli neizjūt kā patīkamu uzmanības pievēršanu.

Telefonu izmantošanai ir samērā ievērojama loma cilvēku savstarpējās attiecībās un otrādi.

Attiecības tiek uzsāktas, apmainoties tālruņa numuriem, un izbeigtas ar numuru izdzēšanu no digitālās telefona grāmatiņas. Regulāra sazvanīšanās un atbildēšana uz telefoniem tiek uzskatīta vienlaikus gan par ciešu attiecību pazīmi, gan pienākumu, kas jāpilda, kad cilvēkiem ir ciešas attiecības.

Par spīti tam, ka telefona izmantošanu informanti intervijās apraksta racionālās izvēles terminos, pētījuma materiāli atklāj lielu emocionālās komponentes klātbūtni telefona lietošanas motivācijā un veidā. Nākošā sadaļa ir veltīta mobilā telefona un emociju kopsakarībām.

Telefons un sajūtas/emocijas

Par emocijām projekta pierakstos runāts 199 fragmentos. No visām emocijām absolūti dominē bailes, kas pieminētas 71 fragmentā. Nākošās emocijas pēc pieminēšanas biežuma ir aptuveni divas reizes retākas nekā bailes: gandarījums pieminēts 35 reizes, aizkaitinājums/sarūgtinājums 34 reizes, drošība 13 reizes, dusmas 10 reizes, lepnums 10 reizes, vienaldzība/neitralitāte 8 reizes, brīvības sajūta 7 reizes, ierobežotības sajūta 5 reizes, atbildība 3 reizes, atvieglojums 3 reizes, neērtības sajūta 3 reizes, atkarība un skumjas - katra 2 reizes.

Bailes

Bailes parādās visos pētījuma virzienos – gan autoetnogrāfijās, gan dzīvesstāstos, gan pansionāta pētījumā, un no visām pieminētajām emocijām bailes ir absolūti visbiežāk pieminētās. No visiem trijiem virzieniem tomēr bailes vairāk saistītas ar pansionātā dzīvojošajiem senioriem (vai senioriem vispār, jo arī dzīvesstāstu komponentē intervētie seniori pieminēja bailes). Tomēr bailes ne vienmēr rada telefona lietošana – tās var būt saistītas ar pavisam citām lietām (piem., bailes pagābt un nesaņemt palīdzību). Tāpēc, iespējams, ka bailes kopumā ir samērā izteikta emocija, kura tāpēc dominē arī stāstos par telefoniem. Pētījums atklāja, ka senioru dzīvē ir daudz lietu, no kā viņi baidās, jo, balstoties pašu pieredzē vai vispārpieņemtajos uzskatos, nejūtas droši – viņus var apkrāpt, viņiem var piedraudēt un atņemt mantas vai pat piekaut. Tā kā šī projekta laikā vienai no informantēm viņas radnieks atņēma telefonu, ir pamats uzskatīt, ka šīs bailes ir samērā reālistiskas.

Visvairāk ar bailēm saistītās epizodes pētnieku piezīmēs parādās attiecībā uz bažām, ka telefons varētu tikt nozagts. Tā, piemēram, Ina (84) apraksta savas bažas:

Man bij' ar te vēl viens tāds atgadījums autobusā, kad braucu pie saviem draugiem, domāju pa ceļam izņemt telefonu autobusā un patrenēšos to lietot. Apsēdos tajā krēslā, kur sēž pa vienam, uzreiz aiz šoferu. Te pēkšņi man no aizmugures pienāk jauna meitene uz prasa – vai jums kā palīdzēt. Es uzreiz to telefonu somā iekšā – nē, nē. Atņemt man to telefonu. Tas man nebija pieņemami. Pansionātā man te ir tāda zāļu kastīte ar atslēdziņu. Es to aizslēdzu un līdzī nenēsāju. Kad vajag piezvanīt, tad ņemu ārā. (Ina, 84)

Bet bailes par telefona iespējamo nozagšanu dara nemierīgu arī pētnieci Elīnu Z., kad viņa devusies uz festivālu:

Mazā ierīce man kļuva gluži par tādu kā bērnu vai mājdzīvnieku, kas lielos pasākumos kļūst par lieku klapatu un problēmu, jo tam vajadzīga nemitīga uzmanība. Pat ejot gulēt, par spīti lielajam nogurumam, īsti nevarēju aizmigt, jo baidījos, ka kāds, kamēr gulēšu, to nozags no telts. Arī no rīta pirmā darbība pēc acu atvēršanas bija gandrīz automātiska pārbaude – vai telefons joprojām ir uz vietas. (Elīna Z., 24)

Ja bailes par telefona nozagšanu tomēr dominē senioru sarunās, tad pētnieki savās autoetnogrāfijās bailojas arī par dažāda līmeņa privātuma apdraudējumu. Šīs bailes turpina to frustrāciju ķēdi, kas saistīta ar mobilā telefona izraisīto sajukumu starp privāto un publisko un skaidri nedefinētu laiku un vietu izzušanu. Turklāt bažas par to, ka telefons varētu ienest nevēlamu stresu citādi mierīgajā mājas dzīvē, nav raksturīgs tikai mobilo telefonu pasaulei, uz šo problēmu informanti atsaucas atmiņās arī runājot par stacionārajiem telefoniem pirms daudziem gadiem:

Citiem bija [mājās stacionārie telefoni], bet mūsu vecāki negribēja. Negribēja, ka zvanīs no skolas, un sūdzēsies par bērniem. Laikam brālis bija tāds, kas blēņas darīja. Ja ļoti vajadzēja – varēja iet piezvanīt no kaimiņiem – bet lai netraucētu un netrobelētu – tad mājās var iztikt bez telefona. Domāju, ka tā bija ideja vecākiem. Nevajag telefonu, tad nevajag. (Zane, 37)

Tomēr mobilo telefonu sakarā šīs bailes izvēršas vairākos virzienos:

- 1) telefona zvani var iztraucēt un traucē, tādējādi izjaucot iecerēto notikumu plūdumu (piemēram, traucējot darīt kādu darbu);
- 2) internetā esošie sociālo tīklu vai e-pastu atgādinājumi traucē līdzīgi kā nevēlami zvani. No vienas puses, tie ļauj sekot notikumu plūsmai, bet no otras puses informanti gaužas par nevēlamu traucēšanu. Tas tiek risināts, vai nu atslēdzot paziņojumus vai arī vispār atinstalējot attiecīgās sociālo tīklu aplikācijas;
- 3) galvenokārt pētnieki, bet arī viena no seniorēm bailojās par to, ka telefonā esošās privāta rakstura fotogrāfijas un cits saturs varētu nejauši parādīties kādam citam un tādā veidā apdraudēt lietotāja reputāciju vai vienkārši apkaunot. Tā, piemēram, Māris par savu informanti Salliju (70) raksta:

Telefons ir kļuvis par daļu no viņas tēla, tāpēc, ikdienā uzturot un veidojot savu tēlu, arī telefona galerijas saturam tam ir jāatbilst. Un iedzeršana bija kaut kas, ko viņa ir darījusi pagātnē (to viņa daudzkārt uzsver), bet šobrīd tic Dievam un norobežojas no cilvēkiem, kas pansionātā dzer. Tas gan nenozīmē, ka viņa nemēdz iemalkot kādu glāzīti stiprinātā, bet viņa uzsver, ka tas ir tikai mazliet. Arī telefonā šāda viņas darbība netiek saglabāta, jo nesaskan ar Salliju, kas tic Dievam un rūpējas par Beāti. (Sallija, 70)

Bet pats par sevi novēro:

Man arī līdzīgi ar galeriju telefonā - ja nu kāds ierauga! Nav gluži tā, ka man būtu telefonā bijusi kāda superpieaudzīga, netīra fotofiksācija, bet esmu pieķēris sevi pie domas - kā būtu, ja šo ieraudzītu! Telefons mēdz būtu viegli pieejams citiem, mētaties apkārt publiskā telpā vai mājās, kad ir draugi.

Savukārt Liene gluži negaidīti atklāj, ka fakts par viņas jauno telefonu un kādu viņas lietoto aplikāciju ir tapis zināms viņas priekšniekam darbā un privātuma zaudēšana viņu mulsina:

leinstalējot dažas programmas vari redzēt, kurš izmanto viedtālruni. Tā, man priekšnieks pajautāja, vai esmu pieslēgusies Viber un vai man ir jauns telefons, jo viņš ir redzējis, ka esmu viņa Viber kontaktos. Privātums – podā! (Liene, 26)

Gan seniorus, gan (mazliet mazāk) arī autoetnogrāfiju pētniekus biedē iespējamie lielie rēķini vai kāda ierobežojuma pārsniegšana. Ik pa brīdim tiek izstāstīts kāds notikums, kas atgadījies ar pašu vai ar kādu citu. Pētnieki autoetnogrāfijās min, ka viņi bažījas par interneta datu lietošanu ārzemēs (jo dārgs trafiks) vai arī, ka pārtērēs savus nelielos interneta ierobežojumus.

Vecākie cilvēki bailojas, ka ar viņiem kaut kas varētu notikt un viņi nevarēs par to nevienam paziņot. Līdzīgā veidā pētniece Elīna Z bailojas, ka nevar sazvanīt savu draugu, kurš pavadītu viņu cauri tumšai vārtrūmei, vecāki bailojas, ka bērni nezvana. Šo bailošanas telefons diezgan labi var atrisināt.

Vēl atsevišķās epizodēs novērotas šāda veida bailes:

- bail no telefona izstarojuma, neauglības un smadzeņu vēža (piemin divi vecāka gadagājuma informanti), skat. arī sadaļu Veselības problēmas, 32. lpp;
- bail ka pats vai kāds cits kaut ko sabojās telefonā, ar to darbojoties;
- bail, ka telefonā kaut kas varētu nestrādāt;
- bail traucēt citus ar saviem zvaniem un bail, ka citi traucēs ar savējiem.

Kopumā bailes stabili ieņem pirmo vietu starp pieminētajām emocijām. Tomēr nav pamata uzskatīt, ka bailes izraisa tieši mobilie telefoni. Tas drīzāk ir kopējs garīgs stāvoklis, kas proporcionāli ietekmē arī mobilo telefonu lietošanu. Tai pašā laikā ir vērts pievērst uzmanību tam, ka senioriem nozīmīgas ir bailes par savu un savu telefonu drošību, un tās ietekmē arī veidu, kā viņi izmanto mobilos tālruņus, bet visās vecuma grupās nedrošība par konta stāvokli un iespējamo ierobežojumu pārsniegšanu ir nozīmīgs elements telefona lietošanā.

Gandarījums

Nākošie biežāk novērotie kodi bija gandarījums (35) un aizkaitinājums/sarūgtinājums (34), tātad kaut kādā ziņā – pretējas sajūtas. Turklāt emociju raksturojums mēdz būt pretrunīgs. Tā, piemēram, tiek slavēta brīvība, ko sniedz mobilais tālrunis, vienlaikus norādīts arī aizkaitinājums par atkarību no tā un brīvības trūkumu. Proti, šie pretstati radušies kontekstā ar dažādām situācijām un apkārtējiem apstākļiem.

Pirmkārt, telefona lietotāji ir gandarīti par pašu veiklumu, spēju apgūt ko jaunu un pielietot to. Otrkārt, telefons tiek saistīts ar mobilitāti, ērtumu un brīvības robežu paplašinājumu.

Ļoti bieži pētnieki autoetnogrāfijās ir gandarīti, ka izdevies apgūt ko jaunu, piemēram, Skype lietotni, kas kļūst noderīga darbam. Māris raksta:

Pēc tam mājās parādīju, ka var dabūt luktura aplikāciju - mamma uzinstalēja un nopriecājās, ka ļoti noderīgi. Pēc tam mamma parādīja man, kā var taisīt video zvanus. Uzinstalēju Skype, aizgāju uz citu istabu, izmēģinājām, viss labi strādāja. (Māris, 30)

Elīna K. raksta:

Spaidu visādas pogas, priecājos, jo viss tik dzidrs un tīrs. Patīkamas krāsas. Atrodu, kur var mainīt attēlus fonam, uzlieku sakaltušu hortenziju un pati ļoti priecājos. (Elīna K., 27)

Gandarījums novērojams arī gadījumos, kad ar viedtālruna palīdzību, piemēram, izdevies ar kādu iepazīties, vai ballītē izrādīties ar viedtālruna labo skaņu, atskaņojot tajā mūziku citiem. To varētu raksturot kā prieku par paveikto darbu (Iejupielādi, dizainu, spējām atrisināt kādu tehnoloģisku “āķi”) vai arī vienkārši lepnums par “personīgo mantu”.

Darbu un procesu kvalitātes, tai skaitā plānošanas, uzlabošanās privātā un profesionālajā jomā, pateicoties viedtālrunu esamībai, ir otrs lielums, kas pētnieku novērojumos parādās kā gandarījums. Brīvība, jaunas iespējas, mobilitāte, ērtums ir izjūtas, kuru klātbūtni ikdienā, gan pētnieku, gan intervēto uzskatos veicinājusi mobilo tālrunu lietošana.

Pētniece Liene autoetnogrāfijā raksta:

[...] visām bildēm uzreiz parādās iespēja tās nosūtīt ar visādām programmām. Esmu ļoti apmierināta. Iepriekš esmu domājusi, ka, ja nav pārmērīguma sajūtas un cilvēks neieslīgst maniakālā savas dzīves dokumentēšanā, tad tāda “reportāžas” funkcijas var būt ļoti interesanta. Varbūt tas gluži neattiecas uz to, lai visiem paziņotu, ka esmu slima un dzeru tēju ar ķiploku šokolādi, bet gan vairāk uz kaut kādiem notikumiem, kaut kas deg, kaut kas smieklīgs uz ielas, kaut kas dīvains notiek. Aculiecinieka faktors. (Liene, 26)

Jaunas iespējas un mobilitāti slavē arī pētniece Elīna Z.:

Pateicoties šim telefonam man tagad ir ciešāks kontakts ar māsu, kura dzīvo Kanādā. Esmu sākusī viņai sūtīt bildes no dažādiem ģimenes pasākumiem vai vienkārši interesantiem pasākumiem, kas viņai varētu patikt. Pēc tam mēs to apspriežam Skype vai sazvanoties pa telefonu. Bilde bieži runā vairāk par vārdiem. (Elīna Z., 24)

Gandarījums dzīvesstāstos minēts dažādos aprakstos arī par to, ka telefons kalpojis ļoti ilgi (divus un četrus gadus). Prieks pausts arī par dažādām funkcijām – iespēju klausīties mūziku, fotografēt, ieslēgt papildu apgaismojumu – lukturīti, izmantot telefonu kā piezīmju blociņu arī tumsā pirms gulētiešanas, vai izmantot navigāciju. Vienlaikus tās pašas funkcijas var radīt vilšanos gadījumā, ja rodas tehniskas kļūdas pašās programmās vai arī līdz ar telefona lietošanu cieš personas privātums.

Aizkaitinājums, sarūgtinājums un dusmas

Aizkaitinājums un sarūgtinājums visvairāk parādās autoetnogrāfijās. Pētnieki ir bijuši vīlušies

par darbībām, kuras nav sanācis veikt kā ierasts vai nav sanācis veikt vispār¹. Visbiežāk (9 reizes) aizkaitinājumu izraisījis dažādu funkciju trūkums vai lietotņu nepilnības. Meklēto funkciju spektrs ir dažāds un raksturo katra pētnieka intereses, vajadzības, prasmes, kā arī viedokli par citur novēroto, draugu ieteikto funkciju iespējām. Piemēram, Elīnu K. (27) navigācijas lietotne *Waze* ir aizvedusi neceļos, bet Lienei (26) šo lietotni nav izdevies lejuplādēt. Pētnieci Margaritu (31) kaitina, ka lejupielādējot *Skype* automātiski programma tiek piedāvāta kā alternatīva zvanam, šādi palielinot zvanišanas darbību (soļu) skaitu, bet Elīnai Z. (25) nav saprotams, kā zvanu “uzlikt uz klusumu”, nenoliekot to, lai nebūtu nepieklājīgs.

Piecas reizes pieminēts, ka aizkaitinājumu/sarūgtinājumu rada tas, ka telefons atņem brīvību. Elīna K. raksta:

Kas vēl traki – šodien, braucot uz laukiem, vairs nedomāju par to, cik svarīgi paņemt līdzi, piemēram, zeķubikses, bet gan – telefona lādētāju. Bez tā jau vairs nekur, kā bez rokām! (Elīna K., 27)

Telefons pielīdzināts privātuma apdraudējumam. Savas emocijas un aizkaitinājumu spilgti pauž pētnieces Vinetas informante Māra (46), kurai kopumā nepatīk, kā viņa pati izteikusies, šī “viedtālrunu ēra”.

Nav tā, ka es būtu atkarīga no visiem tiem Facebook-iem un Draugiem, un vēl nez ko. [...] Man tas dzīvē galīgi neprasās. Un tas mani kaitina. Mani kaitina šī publiskā... publiskā savas dzīves izrādīšana. Telefons man ir kaut kas kaitinošs. Kā tagad, kad man ir visu laiku jāpārtrauc saruna, kamēr mēs runājam [saruna notiek Māras darbavietā, darba laikā]. Ja Tu nodarbojies ar vienu lietu, tad Tu nodarbojies ar vienu lietu, nevis kā tagad, ka Tevi var ikviens traucēt. (Māra, 46)

Ļoti tuvu šai pozīcijai atrodas nožēla, ka iedziļināšanās viedtālrunī mazina sociālos kontaktus ar citiem cilvēkiem, skārienjūtīgais ekrāns ir par maz jūtīgs, ierīce ilgi “domā” un ir lēna, kā arī klaviatūra nav pārāk ērta (katrs faktors minēts 4 reizes). Māris par apkārtējās vides norobežošanu raksta:

Vakar iepirkos pārtikas lielveikalā un pirms norēķināšanās kasē man piezvanīja. Ar vienu roku turēju telefonu, sarunājos un ar otru roku saliku produktus uz lentas, izņēmu naudu, samaksāju, saliku produktus maisā un devos tālāk. Paralēli tam nekādā veidā nenotika komunikācija ar pārdevēju. Kā rūpnīcā/pie mašīnas piegāju, samaksāju. Pēc tam nodomāju, ka tas bija nepieklājīgi, pārdevēja varēja justies nepatīkami. Man bija sajūta, ka tas bija nepareizi. Telefons ar sarunas biedru izslēdza komunikāciju ar pārdevēju. Viņa tur it kā nebija, it kā kļuva neredzama. (Māris, 30)

Sarūgtinājumu par pārlieku lielo viedtālrunu lietošanu un atraušanos no ikdienas komunikācijas vai vides apraksta arī Elīna K.:

Jūtu, ka palieku par (citēju savu iemīļoto takstisti) „ekrāna laizītāju” – t.i. tādu, kas izvēlas nevis iesaistīties sarunā, bet telefonā, piemēram, palasīt ziņas. Negribu par

¹ Par nespēju kaut ko izdarīts, kā vienu no būtiskākajiem dusmu iemesliem, skat. arī Sedlenieks 2013

tādu būt. Bet palieku. Bet tur – telefonā – ir tik interesanti! Un nav jājūtas neērti, ja nav par ko runāt ar kārtējo šoferīti, vai blakussēdētāju. (Elīna K., 27)

Pētnieki vairākas reizes min, ka darboties ar veco telefonu bijis vieglāk, ērtāk – jo tas prasījis mazāk “soļu” līdz vēlamajam rezultātam, līdz ar to arī mazāk laika. Tāpat aizkaitinājuma cēlonis ir paša telefona “lēnums” vai funkcionālās nepilnības – īpaši tad, ja telefons it kā piedāvā kaut kādu iespēju, bet tā nedarbojas. Piemēram, pētnieks Māris raksta:

Man Valija atsūtīja divas bildes, vakar un šodien pa vienai, bet nevaru bildes ielādēt un apskatīties. Tas mani tracina. Vairākas reizes uzspiežu ielādēt, nesanāk, vairs neesmu lādējis arī citas atsūtītās. Kad šādam jaunajam tehnoloģiskajam brīnumam kaut kas nestrādā vai ķeras, velkas, nav pacietības, vajag visu ātri, tagad un bez kļūdām. Ar veco telefonu bija vienkāršāk, jo bija pāris bāzes funkcijas, kuras labi darbojas, un miers. (Māris, 30)

Trīs reizes tiek pieminētas grūtības attiecībā uz kontaktu pārvietošanu no viena telefona uz otru. Savukārt divas reizes tiek pieminēts, ka telefons padara nervozu, kā arī ekrāns nav pietiekami jūtīgs, lai precīzi noteiktu, ko tā lietotājs vēlējies izdarīt.

Pētniece Elīna Z. (24) pieminējusi arī aizkaitinājumu, ko rada bailes pārtērēties, kā arī pazaudēt telefonu.

Jāatzīmē, ka visi pētnieki, kas veikuši mobilo telefonu autoetnogrāfiju, ir kādā brīdī bijuši par kaut ko sarūgtināti vai aizkaitināti. Turklāt aizkaitinājums izpaudies gan projekta sākumā, gan projekta beigās. Sākotnēji problēmas vairāk radīja jaunā telefonu funkciju apgušana, savukārt vēlāk – gaidas un vilšanās, tehnoloģiskie trūkumi – lēnums un programmu “uzkāršanās”.

Lai arī iepriekš pieminēts aizkaitinājums par brīvības ierobežojumu, telefons vairākos dzīvesstāstos saistīts ar drošības (13) un brīvības (7) sajūtu, un tās papildina viena otru. Piemēram, kādā dzīvesstāstā aprakstīta medicīniska rakstura atgadījumu:

[...] pie situācijas, kad tev vispār nav telefona, kad bija stāsti, ka tev jāskrien kaut kur pie kaimiņiem, nu, kas ir kaut kur elle ratā, es to šodien vairs nevaru iedomāties. (Justīne, 32)

Drošāki jūtas arī vecāki, kuru bērniem ir telefoni, piemēram, ja bērns palicis mājās viens, tā drošību ir vieglāk kontrolēt.

Dzīvesstāstos manāms tas, ka līdz ar telefonu nereti zudusi atbildības sajūta par satikšanos, proti, to vieglāk iespējams pārcelt vai atlikt. Informante Jana (47) dzīvesstāstu intervijā saka:

Ja kaut kas mainās, tad var savlaicīgi brīdināt un sazvanīt, piemēram, par tikšanos ar draugiem – tāpat darba ziņā arī var kaut kas mainīties. (Jana, 47)

Telefons piedāvā izvēles iespējas, uzskata informante Justīne:

[...] es vienmēr esmu teikusi, ka tiem, kam ir autovadītāja apliecība, tie var justies brīvi. Jo tu jebkurā brīdī vari iesēsties mašīnā un aizbraukt, bet, ja tev nav tiesību, tu

nevari aizbraukt. Tad tev ir jāgaida autobuss vai trolejbuss, nu tad tu esi atkarīgs no kaut kā. Tāpat ir ar telefonu, - ja viņš tev ir, tu esi brīvs. (Justīne, 32)

Līdz ar telefona iegūvi tiek gan iegūta, gan atņemta brīvība, un šī balansēšana starp pozitīvo un negatīvo arī atklājas dažos dzīvesstāstos tālrunu “sociālās dzīves” kontekstā, kā, piemēram, to apraksta Aivars:

Telefons ir jālādē, jāatjauno kredīts, ejot uz kino - jāizslēdz. Protams, tas sniedz arī lielāku brīvību, taču nāk klāt arī papildu atbildība. (Aivars, 31)

Līdzās aizkaitinājumam dzīvesstāstos vairākkārt (10) atzīmētas tādas emocijas kā dusmas. Dusmas rodas par telefona nozagšanu, līdz ar ko pazūd saglabātās atmiņas (fotogrāfijas, video, īsziņas). Aivars atceras:

Jaunu telefonu nopirku Sidnejā. Tā bija Nokia 6300. Tas bija daudz plānāks, ar jaunām funkcijām, īpaši man patika, ka tajā bija radio. Taču, kad atgriezos mājās, man to nospēra. Gāju peldēties un paņēmu to līdzi, domājot, a ja nu kādam vajag mani sazvanīt. Atstāju telefonu un drēbes krastā, kad izkāpu no ūdens, protams, telefona vairs nebija. Es biju tik dusmīgs, jo tās bija manas atmiņas no Austrālijas un atmiņas par draudzeni, ar kuru kopā pirkām telefonu. Kad to nozaga, likās, ka ir pazudusi saikne pavisam. (Aivars, 31)

Tāpat, dusmas pārņem, ja kāds svarīgs cilvēks pēkšņi nav sasniedzams. Šeit par iemeslu var kļūt gan tehniskas problēmas, gan attiecības un varas izrādīšana – kad piezvanīšana tiek uzskatīta par cieņas, rūpju izrādīšanu, bet nepiezvanīšana – par pretējo. Tā, piemēram, Katrīna stāsta:

Mīļākais Uldis, piemēram, aizbrauca uz divām nedēļām atvaļinājumā un nezvanīja. Pēc tam es necēlu klausuli vairākas reizes, dusmojos. Viņš pēc tam taisnojās, ka nav bijis kur mobilo uzlādēt. Patiranizēju viņu. Viņš zina, ja vairākas reizes neatbildu – esmu sapūtusies. Pirms braukšanas uz kaut kurieni tagad atskaitās – ka nebūs sasniedzams – būs prom tur un tur. (Katrīna, 39)

Tāpat gan autoetnogrāfijās, gan dzīvesstāstos paustas dusmas par to, ja kaut kas neizdodas (piemēram, viedtālrunu sarežģītība, kurai grūti pielāgoties) vai telefons nestrādā tā, kā iecerēts un pēkšņi lietotājs atskārš savu atkarību no ierīces:

“Paļaujoties pārāk daudz uz ierīces funkcijām, cilvēks, darbojoties apkārtējā vidē, var kļūt bezpalīdzīgs, dusmīgs, kad ierīce nedarbojas.” (Māris, 30)

To varētu raksturot kā vilšanos – ja kāds ko apsolījis, bet nav paveicis vai arī pievīlis (izmantojot, piemēram, Waze aplikāciju kā navigatoru svešās pilsētās). Piemēram, pētniece Elīna K. (27) vairākkārtīgi viņas Waze aplikācijā, pat samaksājot soda naudu par neatļautu kreiso pagriezienu (to viņai diktējusi lietotne).

“(..) braucot pa Waze norādīto maršrutu, nonāku ceļu remonts. Mēģinu kaut kā apbraukt pa savam, jo Waze turpina spītīgi stāstīt, ka jābrauc pa veco ceļu un nepārkalkulē jauno. Dusmās izslēdzu telefonu, jo sāk šķist, ka šādi čakarējoties jaunais pāris paliks bez kāzu bildēm. Pati kaut kā ceļu atrodu, esmu laicīgi, telefonu atkal ieslēdzu, bet Waze tuvākās dienas vairs neizmantošu. Apvainojusies.” (Elīna K., 27)

Negatīvās emocijas pastiprina viedtālruņa personifikāciju (*mulķis tāds, vairs nedraudzēšos* utt.). Kamēr tālruņa funkcijas pilda savus uzdevumus, cilvēki viedtālruni uztver kā lietu (dzīvesstāstos pārsvarā visi informanti to atzīmē kā bezpersonisku lietu) – taču, ja rodas problēmas – veidojas personiska attieksme.

” Vēlāk, vakarā, telefons izkrita man no kabatas un kreisajā malā saplaisāja un tā vietā, lai satrauktos, kas noticis, es pie sevis vien nodomāju „tā tev vajag, stulbais telefon”. Mums veidojas īstas love-hate attiecības.” (Elīna K., 27)

Lepnums

Lepnums (10) dzīvesstāstos minēts, piemēram, saistībā ar jauna telefona iegādi, vai iegūšanu, īpaši deviņdesmito gadu sākumā. Tiesa, arī vēlāk cilvēki jutušies lepni par kādu jaunāko telefona modeli, kurš pārspējis pārējos vai nu izskatā vai funkciju ziņā. Telefons vai arī labāks telefons liciis justies dižākiem par līdzcilvēkiem. Māra to apraksta šādi:

Bet smieklīgi: bija tik kolosāli iet ar to kasti pa ielu... Tas bija skaidrs, ka tu esi biznesa cilvēks, ka tu esi bagāts cilvēks... Tu izkāp no 9. “žiguļa” ar to kasti, ir skaidrs, ka tu esi cienījams cilvēks šajā pilsētā. (Māra, 46)

Daudzi bijuši lepni tieši par izturīgiem telefoniem, jo tiek kalpojuši ilgāk, un tas liecinājis par kvalitāti un ierīces vērtību. Mobilais telefons palīdzējis dažādās situācijās izcelties ar šķietamu individualitāti un pārākuma sajūtu, ja, piemēram, nevienam citam pazīstamajam nebija tik labs tālrunis.

Vienaldzība

Vienaldzība (8 reizes) telefona lietojumā minēta pārsvarā gadījumos, kad telefons un zvanīšana zaudējusi savu aktualitāti, kā arī tad, ka iedziļināšanās kādā noteiktā funkcijā vai darbībā prasījusi vairāk laika un uzmanības nekā telefona lietotājs vēlējies ieguldīt.

Tā, piemēram, vienaldzība pret telefonu bieži parādījusies atvaļinājumu laikā. Atvaļinājumā telefons zaudējis savu aktualitāti. Turklāt, ja ceļojums ir ārpus valsts robežām, vienaldzība radās neskaidro tarifu vai apkārtējās vides intensitātes dēļ.

Pētnieks Māris par laiku Londonas karnevālā raksta:

Telefona funkcijas bija reducētas līdz neregulārām īsziņām. Turklāt man īsziņas nāk ar klusu signālu bez vibrācijas, tāpēc pat tās es palaidu garām. Telefons kopumā bija ļoti attālas prioritātes rīks, jo apkārtējā vide bija ļoti intensīva un bagāta visvisādiem notikumiem. Atbrīvošanās, atpūta no tehnoloģijām un nepārtrauktām sarakstēm. Mūzika, dejas, saule, alus, joki... telefons vienkārši tajā neierakstījās. (Māris, 30)

Līdzīgu novērojumu veikusi pētniece Elīna Z. ceļā uz Itāliju:

Šodien sākas mans divu nedēļu ceļojums uz Itāliju, kura laikā ar lielu prieku ievērošu interneta “gavēni” - tiesa, pieslēgšos tam vakaros, bet arī tikai tāpēc, lai mēģinātu sazināties ar Ilmāru. Līdz ar to arī telefonu izmantošu mazāk. Arī zvani būs krietni mazāk, jo, esot ārzemēs, negribas sarūpēt milzu rēķinu. (Elīna Z., 24)

Pētniece Liene atzīst, ka viņai „pārgājīs” telefona lietošanas bums un sajūsma. Viņu vairs

neinteresē jaunākās aplikācijas, kā arī, piemēram, latviešu valoda telefonā (valodas instalēšana), jo tās vienkārši prasītu pārāk daudz darba un laika. Liene raksta:

Man šķiet, man ir pārgājis “telefona aizraušanās” laiks un es tiešām neko vairs nedaru. Ja kāds jautā, vai man ir tāda un tāda programma, 90% man tādas nav. Man vienkārši laikam neinteresē. Kāpēc, lai skumtu pēc kaut kā, ja tu nemaz nenojaut, ka tev tas vajadzīgs.”² (Liene, 26)

Citas reti pieminētas sajūtas: ierobežojuma un atkarības sajūta, atbildība, atvieglojums, skumjas

Atsevišķos gadījumos pētījuma materiālos tiek atzīmēta **ierobežojuma sajūta** (5). Būtībā šī sajūta ir pretstats brīvībai, un kodos parādās vienlaikus ar aizkaitinājumu (skat. lpp 63). Minētās bažas par to, ka telefons rada pienākumus, pazemina privātuma sliekšni, jo “vienmēr” esi sazvānāms. Tā, piemēram, Andas dzīvesstāstā telefons uztverts kā ierobežotājs:

Bet jā, ar telefonu tu vienmēr esi sasniedzams, - bet vai to vienmēr vajag? Patiesībā viņš ir arī apgrūtinājums. (Anda, 43)

Ierobežojuma sajūta parādās aprakstos arī par nepilnīgu sakaru pieejamību vai par nespēju pielāgoties, sarunai, jo ir fiziski traucēkļi – cilvēks atrodas pie stūres, ir skaļā vidē.

Samērā reti pieminēta **atkarība** (2 reizes) no telefona, turklāt parasti tā aprakstīta kā atkarība no tehnoloģijām kopumā.

Kods **atbildība** pieminēts trīs reizes. Aprakstos atbildība izpaužas gan kā bailes par telefona pazaudēšanu, gan kā iespēja vienmēr paziņot citiem, ka neieradīsies vai nespēs kaut ko izdarīt. Vienlaikus par līdzīgām lietām cilvēki spriež, izjūtot **atvieglojumu** (3), jo tieši sazvānīšana un spēja ar cilvēku parunāt par spīti ģeogrāfiskiem attālumiem rada miera sajūtu.

“Es jūtos slikti, ja neesmu ilgu laiku runājis ar vecākiem. Tagad ar tevi runājot domāju, ka man jāpiezvana opapam.” (Sandris, 27)

Tāpat arī **skumjas** dzīvesstāstos minētas maz (2 reizes) - telefona zaudēšanas gadījumos – vai nu, kad tas nozagts vai sasists.

Emociju spektrs, ko izraisa telefona klātbūtne vai tieši otrādi – tā neesamība, ir ļoti plašs. Turklāt, kā jau iepriekš minēts, noteikti faktori var tikt uztverti gan pozitīvi, gan negatīvi, atkarībā no cilvēka pieņemtajām normām, vērtībām, kā arī no situācijas. Telefons tiks pozitīvi novērtēts, ja tas būs noderīgs – brīvbrīdim, darbam, saziņai. Tikmēr pavisam cita vērtību skala veidojas, ja runa ir par atvaļinājumu, atpūtu, koncentrēšanos noteiktam uzdevumam vai vēlmei komunicēt ar kādu klātienē.

² Šī piezīme veikta 17. septembrī, t.i., aptuveni divus mēnešus pēc telefona saņemšanas.

Mobilais telefons – dzīves nepieciešamība un pienākums

Nereti ir grūti izšķirt – telefons ir dzīves nepieciešamība vai pienākums. Runājot par nepieciešamību, būtisks aspekts ir telefons kā drošības garants. Informante Velta (82) telefonu sākusī nēsāt līdz ar domu, ka nepieciešamības gadījumā viņa varēs izsaukt palīdzību:

Tā tad tas ir mans telefons. Man telefons ir svarīgs. Sākumā, ejot ārā no mājām, es neņēmu to telefonu līdzi. Man kāda radniece prasīja: "Kā to telefonu sauc?" Es saku, ka mobilais telefons. Viņa: "Un ko tad tas nozīmēs? Tas nozīmē to, ka tad, kad tu ej, kad tu brauc, tu ņem to līdzi." Un kādreiz tas ir ļoti nozīmīgi. Man tas, paldies Dievam, nav gadījies, bet mana kolēģe saka, ka viņa, ejot uz ielas, nogāzās. Es nezinu, vai viņa pilnīgi zaudēja samaņu vai paģība, es to vairs neatceros, viņa saka – man neviens klāt nenāca un nepalīdzēja. Labi, ka turpat blakus bija rokassoma un varēja izņemt telefonu un piezvanīt vīram, lai palīdzētu. (Velta, 82)

Savukārt citiem informantiem mobilais telefons ir rīks, ar kuru rūpēties arī par citu drošību. Katrīnai (39) telefons rada sajūtu, ka viņa var rūpēties par savu dēlu arī tad, kad viņš nav blakus. Vienlaikus pastāv bažas, ka tas neveicina bērna patstāvību:

Bērniem - ļoti daudz ko dod. Drošības sajūtu, ka dēls paliek mājās viens – tad var jebkurā laikā piezvanīt. Drošība gan man, gan manam bērnam. Mūsu laikā, kad mēs augām – kad nebija kam piezvanīt uzreiz – tas veicināja patstāvību, domāšanu. Ka viss pašam ir jāizdomā. Matemātika, piemēram, dēlam – domāt negrib! Viegļāk pateikt – nezinu, negribu, nekā domāt. (Katrīna, 39)

Tāpat telefons ļauj uzturēt attiecības ar cilvēkiem, kurus laika trūkumu vai attāluma dēļ citādāk nav iespējams sasniegt. Piemēram, Sandrim (27) telefons rada arī zināmu pienākumu sajūtu uzturēt attiecības ar tiem, kurus nesatiek katru dienu:

Tas ir pašsaprotami, ka sazinos ar vecākiem, ar savu draudzeni. Tas ir tā pieņemts, ka nav jau vairs citu iespēju sazināties. (Sandris, 27)

Savukārt ģimenes ārstei Andai (43) pienākuma sajūtu uzliek neatbildētie zvani, kas parādās telefona ekrānā:

Es jau esmu pieradusi, ka man telefons uzliek pienākumus. Piemēram, jau tu neesi atbildējis uz telefona zvani pēc kāda laika, tad rodas sirdsapziņas pārmetumi, nu piemēram, brīvdienās vai kā. Nu jā 'objazivajet' (smejas). (Anda, 43)

Funkcijas

Mūsdienu tālrunis vēl joprojām saglabājis savu nosaukumu, kas par galveno šī aparāta funkciju uzstājīgi pasludina runāšanu, tomēr līdz ar viedtālrunu ienākšanu, telefonu funkcijas tiek ievērojami paplašinātas, sarunām pat reizēm atvērto otrajā plānā. Bez sarunām informanti min tādas lietas kā pastāvīga pieeja internetam un aplikāciju izmantošana; foto/video; modinātājs; SMS/īzsiņas; spēles; zvani, radio, mūzikas klausīšanās, diktofons.

Zvani

Visbiežāk informantu stāstījumā tiek minēta zvanīšana, kas, protams, joprojām ir mobilā telefona pamatfunkcija. Informanti analizē gan zvanu saņemšanas laikus, gan atzvanīšanas politiku, gan zvanus nelaikā un iemeslus, kādēļ kādam būtu jāzvana. Zvanu funkcijas analīze lielā mērā ir skatāma kontekstā ar attiecību analīzes datiem – gan auditorijām, kuriem tiek zvanīts, gan ar mērķiem, kādēļ tiek zvanīts. Zvanu funkcija visbiežāk kalpo saziņā ar tuvākajiem ģimenes locekļiem, kā arī profesionāliem mērķiem.

Nākamā biežāk minētā funkcija ir īsziņu rakstīšana vai tieši otrādi – norāde par šīs funkcijas neizmantošanu. Vecāka gadagājuma informanti nereti norāda, ka viņi zina, ka īsziņas funkcija pastāv, bet paši neprot to lietot, kā arī redzes dēļ viņiem šī funkcija nešķiet ērta.

Nesūtu nevienu īsziņu, jo, pirmkārt, es viņas neprotu sūtīt, izlasīt – lasīt es māku, bet es nezinu, kā to var atvērt, lai lasītu. Bet mani arī tas neinteresē. Kam vajag, tas piezvana. (Sarmīte, 72)

Savukārt informante Anda norāda, ka viņai īsziņa ir stiprāks motivators sazināties ar cilvēku, kura zvanu viņa ir palaidusi garām, nekā pats zvans.

...es zinu, ka iepriekšējā dienā tur bija kāda problēma, kas jārisina, vai arī cilvēks ir zvanījis divas reizes vai arī atsūtījis īsziņu. Es visiem saku, - ja kaut kas svarīgs, lai sūta īsziņu, tad es atzvanu vienmēr. (Anda, 43)

Kā tas redzams sadaļā Bailes (60. lpp), izmaksas, kas saistītas ar telefona izmantošanu, var sabojāt zvanīšanas prieku. Tas, ka sarunas bija bez maksas, bija viens no iemesliem, kāpēc Padomju laikos bērni brīvi izklaidējās, zvanot nepazīstamiem cilvēkiem un viņus visādi izjokojot. Tomēr vēlākos laikos izskatās, ka gan anonimitātes pazaudēšana (zvana saņēmējs parasti redz zvanītāja numuru), gan arī bailes par augstajām izmaksām šo prieka un rotaļas elementu ievērojami samazināja. Tomēr pētījuma materiālos viena epizode rāda, ka bērniības izklaides atmiņas vēl joprojām ir dzīvas. Ina (84), saņemusi telefonu, nolēmj izjokot savus pansionāta biedrus, tāpēc piezvina tiem un, izliekoties par administrācijas pārstāvi, paziņo, ka drīzumā būs jāpārģēdas uz citu istabiņu citā stāvā, tāpēc adresātam jāsakrāmē visas mantas un jābūt gatavam pārceļošanai. Tomēr mūsdienīgā telefona lietošanā ir arī citas jautrību rosinošas iezīmes, piemēram, fotografēšana.

Fotografēšana

Par spīti dažādām citām iespējām, fotogrāfija viennozīmīgi, šķiet, aizņem pētījumu dalībnieku prātus visvairāk. Viedtālruna fotokamera ir atsevišķas sadaļas vērts secinājums, jo tieši šo funkciju visvairāk novērtē gan autoetnogrāfijas informanti, gan seniori. Fotografēšanu ir viegli apgūt un tā informantos rada prieku, kā arī tā saliedē cilvēkus.

Senioru gadījumā svarīgi bija tas, ka šo funkciju varēja iemācīties salīdzinoši vienkārši un ātri. Domājot, ka no viņiem tiek sagaidīts progress telefona lietošanā, fotogrāfijas izrādījās viena

no tām iezīmēm, ar ko visbiežāk var palepoties, apliecināt savu prasmju attīstību. Tā, piemēram, Agate sarunās ar pētnieci par telefona apgūšanu lielākoties piemin fotografēšanu:

Kā tikai apvaicājos, kā iet ar citām telefona funkcijām, Agate atgriežas pie fotogrāfijām. (Agate, 71)

Senioru interesi par fotografēšanu varēja veicināt arī tas, ka fotoaparāts viņiem citādāk nebija pieejams, un tas bija labs veids, kā saglabāt atmiņas. Tas atklājas arī citu informantu atbildēs. Proti, telefons tiek izmantots kā dokumentēšanas ierīce. Māris uzsver tieši fotoaparāta praktisko pusi:

Nobildēju kino Folkets Bio lai atcerētos, kā tur izskatās mazs kinoteātris. Citu neko nebildēju, tikai noderīgai dokumentēšanai. (Māris, 30)

Daudzi informatni uzsver fotokameras kā jautrības nodrošinātāja un socializācijas rīka priekšrocības. Informants Sandris (27) atceras, ka skolas laikā telefona fotokamera bija daļa no viņa tēla – pārējie viņu uztvēra kā skolas dzīves dokumentētāju. Savukārt pētniece Elīna Z. stāsta, kā fotografēšanas funkcijas viņai ļāva satuvināties ar māsu:

Pateicoties šim telefonam man tagad ir ciešāks kontakts ar māsu, kura dzīvo Kanādā. Esmu sākusī viņai sūtīt bildes no dažādiem ģimenes pasākumiem vai vienkārši interesantiem pasākumiem, kas viņai varētu patikt. Pēc tam mēs to apspriežam Skype vai sazvanoties pa telefonu. Bides bieži runā vairāk par vārdiem. (Elīna Z., 24)

Telefona fotografēšanas funkciju kā izklaides un jautrības avotu piemin un izmanto arī seniori.

Seniore Sallija (70) bildē savu kaimiņieni, sakot, ka „tas gan bija jautrs un interesants pasākums.” Kaimiņiene savukārt grib pēc tam redzēt bildes, grib tās arī dabūt laukā no telefona. Seniores Anita un Līze kopā mēģina taisīt bildes:

Reizēm sanāk ļoti smieklīgi un jautri. Visbiežāk jau sanāk visādi štrunti, bet mēs nemaz nepārdzīvojam. (Anita, 50, Līze, 63)

Savukārt Liene autoetnogrāfijā atzīmē:

Safotografēju draugu bildes, ko pievienot pie kontaktiem. Cilvēki ir satraukušies, kā nekā šis liktenīgais foto būs viņu pārstāvis ikreiz, kad viņi man zvanīs. Sanāk diezgan smieklīgas un samākslotas bildes, bet man kauns likt viņiem ilgāk pozēt un justies samocīti. Beigās top dažādas arī smieklīgas kopbildes. (Liene, 26)

Pat pētnieks Māris, kas visā visumā skeptiski noskaņots pret viedtālruna noderīgumu, atzinīgi novērtē fotokameras priekšrocības:

Aizbraucām uz parku Birmingemā pastaigāties ar mammu. Pēc sestdienas vakara pa bāriem bijām nedaudz saguruši, slinki pastaigājāmies, plāpājām. Sākām runāt par telefoniem. Parādīju savas bildes, mamma savas bildes. Nobildēju, uztaisīju smieklīgu video ar viņu. Viņa sāka piespēlēt, lai būtu smieklīgi. Aizgāja darbība, pēc tam rādīju, smējāmies. Centos nosūtīt uz viņas telefonu ar Bluetooth, bet nesanāca. Telefons iedzīvināja mūsu attiecības kopumā “slinkā” dienā. (Māris, 30)

Fotografēšana ir nesalīdzināmi populārāka par filmēšanu visās grupās, kas piedalījās šajā pētījumā. Tam varētu būt divi iemesli. No vienas puses, fotografēšana ir noklusējuma funkcija, tāpēc to viegli apgūt. Tomēr, no otras puses, nemitīgi plūstošajā dzīvē tieši fotogrāfija dod perfektu iespēju apturēt mirkli. Fotogrāfiju var vēlāk nesteidzīgi aplūkot, atgriezties pie šī īpašā mirkļa atkal un atkal, savukārt filmas skatīšanās par spīti tam, ka arī to var apturēt un patīt atpakaļ, tomēr rada līdzīgu plūstamības un steigas sajūtu, kādu ikdienas dzīve (šie skaidrojumi tomēr jāuztver kā hipotēzes). Tieši fotogrāfijas vēlāk ir arī viens no iemesliem, kāpēc lietotāji neizmet vecos telefonus (skat. sadaļu PIKTĀ DAĻA: Tālruna nāve, 76. lpp).

CETURTĀ DAĻA: Nogurums un vecums

Kurā telefona lietošana kļūst par apgrūtinājumu – Pētījuma dalībnieki sāk domāt vai tikai nav pārāk atkarīgi

Kad visas funkcijas ir iepazītas un izmēģinātas, sāk atklāties arī telefona ēnas puses. Šī pētījuma materiāli nedod pamatu uzskatīt, ka hronoloģiski notiek tieši tā. Šī sadaļa ir drīzāk konceptuāla un attiecas uz telefona ēnas pušu apzināšanos, kur uzmanība tiek pievērsta dažādiem ierobežojumiem un nepatīkamai atkarībai no tālruņa.

Telefons atņem privātumu

Viena no būtiskākajām problēmām ir privātās sfēras izzušana. To atzīmē gan informanti dzīvesstāstos, gan arī pētnieki. Pie tam ierobežojošo lomu vairāk saskata cilvēki gados vai arī informanti, kuriem ir izveidojušās savas tradīcijas - telefona steiga ielaužas jau izveidotajā dzīves ritmā (grāmatu lasīšana, cilvēku vērošana).

“Telefons un dators ar zvaniem, e-pastiem novērš uzmanību no grāmatu lasīšanas. Aktivās ierīces ar apdeitotu informāciju. Nemiers privātajā telpā tiek radīts, visu laiku esot saslēgtam ar publisko telpu. Nedēļas nogales izbraucienos telefons tiek nolikts pēc iespējas „tālāk”. Vakara atpūtas pastaigās pa pilsētu pēc darba telefonu atstāju mājās, lai nekas netraucētu.” (Māris, 30)

Telefons izmaina dzīves ritmu, steidzinot un liekot visu laiku būt “informētam par notiekošo” (vienlaikus kairina ziņkārī un ļauj justies informētam par visu). Kairināšana rada atkarību (vēlme iegūt aizvien jaunu, patīkamu kairinājumu).

“Telefonam ir ļoti liela loma laika kontrolēšanā. Galvenā ierīce, ar ko kontrolē laiku, padara laiku klātesošu, patērē, dzen to uz priekšu.” (Māris, 30)

Pakāpeniski nomainās akcents no ārējās pasaules – novērošanas, komunikācijas, līdzdalības - uz iekšējo pasauli (paliekot virtuālajā pasaulē, pat izejot ārpusē – publiskajā telpā, kā atzīmēja Liene (26) par puisī bārā, kurš sērfo savā telefonā). Veikalā, sarunājoties pa telefonu un vienlaicīgi maksājot kasieri naudu – var nekomunicēt ar viņu, darbinieci uztverot kā lietu/ mašīnu (Māra atziņa 20.08.). Apkārtējā pasaule/ cilvēki kļūst par fonu. Selfiju (sevis fotografēšana ar viedtālruniem) popularitāte un tam sekojošā sevis demonstrēšana un eksponēšana sociālajos tīklos samazina komunikāciju starp cilvēkiem.

Darbojoties ar telefonu, esi atsvešināts no apkārtējās vides. (Māris, 30, 30.07.2013.)

Tajā pašā laikā telefons var paplašināt komunikāciju starp jau pazīstamiem cilvēkiem: veidot jaunu sarunu tematu, apspriežot telefona funkcijas, aplūkojot fotogrāfijas vai veidojot smieklīgus video.

Telefons mūs ļoti labi saliedēja un tādā veidā, kā iepriekš nebijām komunikējuši – konkrēts priekšmets, kas abiem liekas interesants, katram ir savas zināšanas, ar

kurām varam apmainīties. Abi jūtamies komfortabli, abi zinām kā lietot, bet var tomēr ar kaut ko padalīties, mijiedarboties, aplikāciju reciprocitāte. Fotografēšanās un video ieraksta veicināts ekšens, aktivitātes. (Māris, 30)

Viedtālrunis var veicināt profesionālo darbošanos – tā priekšrocības ir iespēja izdarīt nepieciešamos darbus, braucot kaut vai transportā (Māris par recenziju, kuru lasīja, braucot uz Kuldīgu).

“Telefonam ir daudz labu īpašību, tomēr jācenšas kritiski pieiet tā izmantošanai, lai ikdienu nekļūtu par vienu no telefona spēlītēm, aplikācijām, bet saglabātu savu instrumenta statusu. Lai nepārietu kibertelpā, ķermenim paliekot kā instrumentam.” (Māris)

Māris reflektē arī par kādu rakstu interneta portālā, kurā jaunās tehnoloģijas salīdzina ar opiju tautai, kas ar laiku aizstās reliģiju un ko līdzīgu novēro arī pie sevis.

“No rīta pēc brokastīm vasaras skolā viens pats sēdēju. Domāju paņemt telefonu, it kā lauzos, jo negribas uzreiz līst telefonā, tiklīdz nav blakus cilvēku. Telefons kā tāds mākslīgais draudziņa aizvietotājs. Vienīgi, ielienot telefonā, noslēdzies vēl vairāk no apkārtējiem. Nemeklē acu skatienus, neiesaisties sarunās, nepieej klāt notiekošām sarunām – bet sēdi viens pats ar telefonu un kādam laikam pietiek. Salīdzinājums ar narkotikām liekas pavisam adekvāts.” (Māris, 30, 07.08.2013.)

Telefons kā aptrūtinājums, uzmanības un laika zaglis

Lai gan ierasts uzskatīt, ka grūtības mobilie telefoni sagādā tikai vecāka gada gājuma cilvēkiem, tomēr ar sarežģījumiem nācās saskarties arī pie jaunākās paaudzes piederošajiem pētniekiem, kuri veidoja autoetnogrāfijas. Tehniskās problēmas telefonu nereti lika uzlūkot kā traucēkli nevis palīgu. Tāpat kā senioriem, arī pētniekiem raizes sagādāja ne tikai gudrās tehnoloģijas apgūšana, bet arī nospiedoša atbildības sajūta pret telefonu kā materiālu vērtību. Piemēram, Mārim nemieru radīja telefona neparocīgais izmērs, kas tam ļauj viegli izkrist no kabatas:

Vairākkārt bija jāpiedomā, kur likt, vai nav izkritis no kabatas, spiedās ik pa brīdim vēderā sēžot uz zemes. Svētdien, ēdot piepilsētā pusdienas, izkrita uz zemes sadaloties detaļās. Noskrāpējās stūris. [...] Mūzikas festivālā telefons ar tā lielo izmēru pārsvarā traucēja. Biju izņēmis visu pārējo no bikšu kabatām, tikai nauda bez maka un telefons (laiku apskatīties, sazvanīties, lai atrastu kādu). Es to gandrīz nemaz neizmantoju ne zvaniem, īsziņām, nevienai foto, video. (Māris, 30)

Vairāku pētnieku autoetnogrāfijās varēja novērot, ka sākotnējo prieku par ierīces sniegtajām iespējām vienā brīdī nomaina bažas, ka tā sāk aizņemt pārāk daudz laika. Izklaides rīku un palīgu lietotāji sāk uztvert kā laika zagli. Sākotnēji tas izpaužas kā nožēlas pilna fakta konstatācija. Pētniece Liene telefonam piedēvē vārdu “hipnotisks”, netieši norādot uz ierīces varu pār cilvēku un viņas nespēju tam pretoties:

Esmu atklājusi Marketplace funkciju un lejupielādējusi vairākas spēles. Jāatzīmē, ka tās mirklī aizrauj, visādas kārtis, visādas Jewels ik pa laikam pārņem, un tu vienkārši hipnotiski sliecies, lai īsinātu laiku. Pamanu, ka spēlēju spēli transportā, un paliek

atkal nedaudz skumji, jo no loga vērotāja esmu kļuvusi par telefonā iegrimušo pasažieri. (Liene, 26)

Kad neko citu nevar darīt, viņa ir diezgan apmierināta ar spēļu pieejamību:

Neskatoties uz karsto laiku, esmu saslimusi, visu dienu guļu gultā, ik pa laikam spēlēju Candy Crash, bet nekam vairāk man nav spēka. (Liene, 26)

Savukārt, runājot par negatīvajiem aspektiem, cilvēki telefonā dažkārt saredz ne tikai laika, bet arī uzmanības “zagli”. Turklāt šīm bažām parādās divas dažādās nozīmes. Vienā gadījumā telefons prasa praktisku uzmanību jeb rūpes. Telefons tiek uzlūkots līdzīgi kā suns, par kuru saimniekam ir jāuzņemas atbildība, jo bez cilvēka rūpēm mājdzīvnieks ies bojā. Piemēram, informants Aivars uzskata, ka telefons viņa dzīvi ir sarežģījis, nevis atvieglojis:

Vai mobilais padarīja tavu dzīvi interesantāku?

Nē, drīzāk sarežģīja. Telefons ir jālādē, jāatjauno kredīts, ejot uz kino – jāizslēdz. (Aivars, 31)

Tāpat telefons apgrūtina lietotāja dzīvi kā kanāls, caur kuru citiem ir iespēja “zagt” jūsu uzmanību, neļaujot to koncentrēt uz paša izvēlētām lietām – uzmācīgi zvani, īsziņas, paziņojumi no sociālajiem tīkliem. Šī iemesla dēļ uzņēmējs Juris atvaļinājuma laikā no telefona cenšas atbrīvoties:

Kad ir atvaļinājumi, tad gribas atbrīvoties no visām šīm lietām, jo kas tas vairs par atvaļinājumu, kad tev kāds tur uzmācās ar kādām idejām, tad gribas vienkārši sev padzīvot, padomāt, parisināt jautājumus. Jo īstenībā jau šīs iespējas, šīs komunikācijas iespējas, šīs izziņas iespējas, viņas jau notrulina to cilvēku garu... domu notrulina, jo tu nedzīvo savu dzīvi, tu dzīvo svešu dzīvi, jo tev nav laiks padomāt par būtiskām lietām un parisināt. (Juris, 55)

PIEKTĀ DAĻA: Tālruņa nāve

Kurā telefons beidz savu dzīvi – Dažādas telefona nāves – Kas var mantot telefonu un kāpēc – Telefona reanimācija pašu spēkiem un palīdzot kaktu dakteriem

Tālruņa nāve ir tā aiziešana no kāda cilvēka (sava lietotāja) sociālās dzīves. Tas gan nenozīmē, ka telefons kā tāds vairs nav darboties spējīgs. Tas tikai ir nomainījis savu piederību, sarāvis attiecības ar viena cilvēka aktīvo ikdienu. Pēc nāves tas var tikt mantots, novietots nosacītā telefonu kapsētā vai arī (ļoti retos gadījumos) tiek pārdots.

Kad telefons mirst

No informantu atbildēm izriet, ka mobilais telefons ir 'miris' un tiek nomainīts ar citu, ja: sākas problēmas ar tā 'sirdi' – bateriju (šī ir vispopulārākā informantu atbilde); ir sasists ekrāns; zaudē estētisko pievilcību; morāli noveco; tehniski beidz funkcionēt viss telefons vai tikai kāda no tā funkcijām. Retāk jauns telefons tiek iegādāts, jo iepriekšējais ticis pazaudēts vai nozagts.

Kad šitais noplīsa – tad izvēlējos nākošo arī Samsung – man patika tie – bet bez antenas. Tad pēc tam bija Sony Ericsson, es vairs neatcerēšos visus pēc kārtas. Telefoni man diezgan ilgi kalpoja, kamēr nobeidzās. (Zane, 37)

Ģimenēs ar bērniem, gadās, ka mobilo telefonu tehniskās funkcijas tiek traucētas pēc tam, kad kāds no bērniem telefonu tīši vai netīši ir iemērcis kādā šķidrumā, - tējā vai marinētu gurķu burkā. Bērniem pirmais telefons visbiežāk tiek iegādāts, uzsākot skolas gaitas.

Vairāku informantu stāstījums liek secināt, ka viena telefona mūžs pie viena īpašnieka ir vidēji 2 līdz 3 gadi.

„Man liekas, ka parasti 2-3 gadi, jo vienmēr ir tehniski kaut kā labāk, kaut kā vairāk. Es neesmu nevienu telefonu nomainījusi tehnisku problēmu dēļ. Kārlis, piemēram, noslīcināja savu telefonu ezerā. Izvilka laukā, nestrādāja dažas pogas, tad nopirka iPhone. Bet viņam tā Nokia tomēr strādā. Viņš man zvana vienreiz no Vācijas, - eu, man visas pogas strādā. Pēc, aptuveni pusotra gada. Bija reinkarnējies.” (Justīne, 32)

Reti kad kāds telefons vienam īpašniekam kalpojis vairāk par 4 vai 5 gadiem, pēc tam viņiem 'ir jau laiks'.

Vecajam galu galā nomira baterija, biju to arī nometis zemē pāris reizes. Un galu galā telefons jau bija nokalpojis savu laiku, lietoju to 5 gadus. Bija jau laiks... (Imants, 49)

Jau savu dzīvi nokalpojušie mobilie telefoni netiek uzreiz izmesti vai nodoti utilizācijā, lielākā daļa informantu atzīst, ka daļa viņu bijušo mobilo telefonu glabājas mājās, 'kastītē' vai 'maisiņā' vai arī 'čupā sakrauti', daļēji drošībai – ja nu salūzt esošais telefons, daļēji žēl zaudēt tajā esošo informāciju, piemēram, fotogrāfijas vai īsziņu sarakstes vai ierakstītas

telefona sarunas, kas veiktas profesionālos nolūkos, piem., žurnālista darbā.

Iepriekšējos telefonos ir kaut kādas bildes, kas, protams, nav pārlādētas – nevar tik daudz prasīt no cilvēka (ar smaīdu). Tāpēc vienmēr jāatceras – o, tajā ir no tiem gadiem tās bildes, tajā atkal ir cita perioda bildes. Kā vecs fotoaparāts! Telefoni ir zināmā mērā mani fotoalbumi pa laika periodiem. (Māra, 46)

Mobilie telefoni tiek glabāti mājās arī ar domu – varbūt kādu no esošajām detaļām varēs izmantot citu telefonu labošanai, piemēram, bateriju. Daži informanti min, ka būtu priecīgi, ja par vecajiem telefoniem, kuriem vairākums detaļu vēl ir lietojamas, varētu saņemt kādu naudu, tos nododot. Daļa mājās glabāto mobilo telefonu ar laiku vai nu kļūst par rotaļlietām bērniem vai arī atrod jaunu īpašnieku.

Runājot par zudušām lietām, kas 'aiziet' līdz ar telefona sabojāšanos vai pazūšanu, informanti atzīst, ka reti kurš no viņiem zina no galvas sava dzīvesbiedra vai bērnu mobilo telefonu numurus, par pārējiem nemaz nerunājot. Tomēr lielākā daļa informantu par to neuztraucas, jo domā, ka spētu restaurēt nepieciešamos kontaktus ar draugu, kolēģu vai citu sev pazīstamu cilvēku starpniecību vai interneta sociālo tīklu palīdzību.

Tā vienu mobilo es pazaudēju braucot ar kvadraciklu - un tas ir ļoti svētīgi. Ka iztīrās kontakti – ka vajadzīgi tie, kuri zvana – un tie, kuri nezvana – nav vajadzīgi. (Imants, 49)

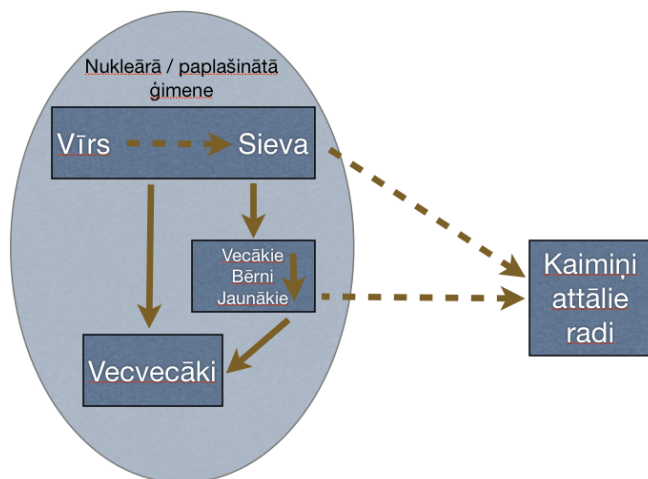
Arī Juris neuzskata, ka telefonu numuru pazaudēšana būtu kaut kas ļoti problemātisks, tomēr izturas pret to mazliet piesardzīgāk:

Nekas traģisks, manā uztverē, izņemot tikai to, ka būs vajadzīgs laiks, lai varētu restaurēt kontaktus. Bet daudzi jau tur ir arī atmiruši un viņi tur stāv tikai tāpēc, ka kādreiz tur ir bijuši. Tie pastāvīgie kontakti nemaz tik briesmīgi daudz nemaz nav. Bet, protams, jā, kāds radnieks, kuram pēkšņi kaut kas jāpaziņo. (Juris, 55)

Tomēr daži informanti arī uzsver, ka ir daži telefona numuri, kurus viņi vienmēr patur prātā, lai gadījumā, ja telefons pazūd vai sabojājas, viņi nebūtu pilnīgi nevarīgi un tomēr varētu sazināties ar sev nozīmīgiem cilvēkiem.

Telefona mantošana, pārdošana un labošana

Par spīti tam, ka informanti parasti apgalvo, ka viņi savus telefonus maina tikai tāpēc, ka tie ir 'miruši' vai 'nobeigušies', realitātē aparātu vēl var itin labi lietot. Pēc tam, kad telefons ir beidzis kalpot vienam saimniekam, tas vēl nebūt ne vienmēr nokļūst atviktņē vai izgāztuvē. Aparāts var arī turpināt dzīvi pie kāda cita lietotāja caur sava veida mantošanas procesu. Analizējot 'mantošanas shēmas' jāsecina, ka pastāv vairāki tradicionālie 'mantošanas virzieni': vecāki->bērni; bērni->(vec)vecāki; vecākie bērni->jaunākie bērni; retāk mantojamās līnijas ir: jaunākie bērni->māsīcas/brālēni; kaimiņš->kaimiņš; draugs->draugs, vīrs->sieva vai otrādi. Pamatā mantošana notiek nukleārās ģimenes ietvaros, visbiežāk telefonu nododot no vecākiem viņu bērniem, vai arī vecāki savus nokalpojušos telefonus nodod saviem vecākiem, t.i. paplašinātās ģimenes vecvecākiem. Retāk mantošana novērojama kaimiņu vai draugu starpā (skat. Attēls 11).

Attēls 11: Mantošanas virzieni. Raustītā līnija reprezentē retāk novērojamos virzienus

Pirms operācijas man Vita [Sarmītes meita] šito iedeva. Tas ir viņas telefons, viņa sev pirka jaunu, un man atdeva savu veco. Nē nu kādu veco, normāls, labs telefons. (Sarmīte, 72)

Vienu veco telefonu es esmu atdevusi Valda mammai, viņai telefons nobruka. Vienu savu veco telefonu es atdevu Artai spēlēties, kad viņa bija maziņa. Bija Samsungs – tāds pelmenītis... Kaut kur starp citu mantās viņai stāv. Droši vien Roberts (4 mēnešu vecais dēlēns – V.S.) arī ar viņu spēlēšies. (Justīne, 32)

Mantošanas virziens ir sociāli nozīmīgs, jo acīmredzami reprezentē hierarhijas kāpnēs. Intervijās nav liecību par to, ka 'mantošana' būtu divvirziena vai recīprokāla, t.i., ka telefoni vai kādas citas mantas plūstu arī pretējā virzienā. Kā apgalvo antropologs Deivids Greibers (*David Graeber*), šāda vienvirziena apmaiņa, bez prasības vai nepieciešamības dot 'pretdevānu' ir raksturīga hierarhiskām attiecībām, kad vērtības plūst no augstākā uz zemāko (Graeber 2011, lpp. 109). Šajā ziņā interesantas implikācijas ir novērojamas attiecībā uz vecvecāku pozīciju mūsdienu ģimenē, proti, vecvecāki var mantot gan no saviem bērniem, gan mazbērniem, kas ir tieši pretējais tam, kādā veidā tradicionāli plūst dažādas mantojamas vērtības. Šo parādību var skaidrot ar to, ka šeit, iespējams, parādās cita veida hierarhijas – tās ir no tiem, kas ir tehnoloģiski visadvancētākie uz tiem, kas ir mazāk advancēti. Tomēr, visticamāk, ka šī hierarhija kombinējas ar finanšu varu mājsaimniecībā. Savstarpēja mantošana starp laulātajiem gan arī novērota šajā pētījumā tikai virzienā no vīra uz sievu, bet teorētiski varētu būt arī pretējā virzienā. Nenoliedzami arī tas norāda uz varas sadalījumu ģimenē.

Mantošanas shēmas ir samērā biežas, tāpēc informantu apgalvojumi, ka telefonus tie maina pamatā tad, kad tiem rodas tehniskas problēmas, ir nedaudz pretstatā viņu apgalvojumam, ka savus 'vecos' telefonus tie nodod mantojumā saviem ģimenes locekļiem. Tas liek domāt, ka

a) vai nu mantojumā tiek nodoti telefoni ar tehniskajām problēmām vai arī

b) informanti, lai uzsvērtu savu racionalitāti un noliegtu it kā bezjēdzīgus/modes diktētus

pirkumus, apgalvo, ka jaunus telefonus iegādājas tikai tad, kad salūzis iepriekšējais.

Savu mobilo telefonu pārdošana, kad tie vēl ir labākā tehniskajā stāvoklī, ar mērķi iegūt labāku telefonu, informantu vidū nav populāra. Tikai viens informants min, ka pārdevis savu telefonu, lai iegūtu iztikas līdzekļus, vietā iegādājoties krietni lētāku mobilo telefonu.

Lielākā daļa informantu norāda, ka mobilos telefonus ir nesusi labot pamatā pēc divu veidu negadījumiem; 1) mobilā telefona kritiena, 2) nokļūšanas mitrumā. No informantu novērotā izriet, ka mobilie telefoniem parasts ūdens mazāk kaitē, kā sālsūdens. Izplatīti ir arī uzskati par aparātiem piemērotāko 'reanimācijas procedūru', kas parasti saistīta ar ievietošanu griķos vai rīsos, t.i., vidē, kas potenciāli labi uzsūc mitrumu un tāpēc varētu pasargāt telefonu no nāves.

Savukārt mobilo telefonu labošana ir joma, kurā darbojas ne tikai oficiālās 'labošanas iestādes', kuras piedāvā mobilo telefonu tirgotāji, bet arī 'neformālās' mobilo telefonu labotavas, par kuru eksistenci cilvēki informāciju nodod mutvārdu veidā.

Un es jau nedomāju - viss, tas telefons vairs nav no dzīvajiem, jo, jo, nu jā, es neatceros vai mēs prasījām kādam, bet nu izskatījās, ka viņš viss ir... ātrā metams. Tētis pateica, ka man nākamais telefons būs Just 5. Jā, un tad mums tajā vakarā vai nākamajā vakarā bija atbraukuši ģimenes draugi un viņi pateica, ka viņiem ir viens čigāns, kas prot visu salabot. Viņam aizveda, sākuma viņš teica: 'nē, es nevarēšu, un tad tas Emīls teica, ka 'varbūt tiešām tu nevarēsi?', viņš teica – 'a naudu dosi?', 'došu!' un tad salaboja, jā. Tagad viņš ir salabots.' (Anete, 14)

Telefona mantošana vai dāvināšana atspoguļo hierarhiju ģimenē/sabiedrībā – pirmais ģimenē jaunās tehnoloģijas iegādājas (vai saņem darbā kā bonusu) galvenais pelnītājs ģimenē, tad pamazām telefons tiek dāvināts/atdots/iegūts apkārtējiem (laulātajam, tad bērniem, pēc tam – vecākiem).

NOBEIGUMS

Šis pētījums analizē mobilo telefonu un viedtālrunu vietu mūsdienu Latvijas sabiedrībā, metaforiski aprakstot dažādās fāzes, ko telefoni un to lietotāji iziet savas saskares laikā kā dzīves posmus - sākot ar dzimšanu un beidzot ar nāvi. Šīs fāzes, protams, ir tikai simboliski salīdzināmas ar cilvēku dzīves gājumu. Tomēr, līdzīgi kā citām precēm, arī telefoniem ir zināma karjera, kuras dažādajos posmos cilvēku attiecības ar šiem aparātiem mainās. Kā parāda šis pētījums, telefons nav vienkārši individuālās lietošanas priekšmets, kas apmierina tā īpašnieka personīgās vēlmes. Kā komunikācijas rīks tas noteikti ir svarīgs sociālo saikņu uzturēšanā un piedod šīm saitēm īpašu nokrāsu. Tomēr šajā pētījumā būtiski ir arī tas, ka paša telefona individuālās lietošanas iemaņas ir lielā mērā saistītas ar sociālajiem kontaktiem. Telefona lietošanas iemaņas un prasmes tādējādi ir atkarīgas nevis no tā, cik labi ir izstrādātas instrukcijas vai cik intuitīva ir telefona saskarne, bet arī no tā, cik daudz apkārtējā vidē ir cilvēku, kuru spēj dalīties ar savu pieredzi un palīdzēt apgūt aparāta funkcijas.

Telefoni šeit ieņem ikdienas dzīves elementu lomu un pētījums tikpat kā nepieskaras dažādiem minējumiem par to, kā mobilo tehnoloģiju izmantošana maina dzīvi, daudz vairāk uzmanības veltot jautājumiem par to, kādu lomu telefoni ieņem sabiedrībā un kā sociālais konteksts ietekmē telefonu izmantošanas veidus.

Šim pētījumam bija divi uzdevumi: no vienas puses izpētīt tālrunu sociālo dzīvi, bet no otras puses izmēģināt dažu pētniecības metožu piemērotību telefonu lietošanas izpētē. Atsevišķi nemtas šīs metodes ne vienmēr izrādījās pietiekoši uzticamas. Tā, piemēram, telefonintervijas un etnogrāfiskās piezīmes ne vienmēr sniedza precīzu informāciju par atsevišķu funkciju izmantošanas sākšanu. Tomēr visas kopā tās deva ļoti plašu un daudzpusīgu informāciju, kas ļāva aprakstīt tālrunu sociālo dzīvi pietiekoši detalizēti.

Pētījumā parādījās dažādas mobilo telefonu iezīmes, kuras novērotas arī citur pasaulē. Tā, piemēram, tas, ka telefons tiek izmantots kā drošības līdzeklis, lai izkļūtu no bīstamām vai draudīgām situācijām, tas, ka telefona zvani iejaucas cilvēku privātajā dzīvē, vai otrādi – ka tas ievazā publiskajā telpā privātu informāciju, šķiet ir globāla parādība, par ko cilvēki runā gan Latvijā, gan Francijā (De Gournay 2002), gan Jamaikā (Horst, & Miller 2006), gan ASV (Nafus, & Tracey 2002), gan Somijā (Soronen, & Sotamaa 2004). Līdzās šīm iezīmēm, kas parāda, ka Latvijas gadījums nav īpaši atšķirīgs, šajā pētījumā parādās arī daži aspekti, kam līdz šim ir pievērsts mazāk uzmanības. Tā, piemēram, pievēršot uzmanību telefonu iegūšanai un pārceļošanai no vienām rokām pie otrām, parādās jauni aspekti, kas stāsta par telefonu lomu savstarpējo hierarhiju veidošanā vai demonstrēšanā. Telefona dāvināšana ir iespējama tikai tuviem cilvēkiem un tā lielā mērā atšķiras no vienpusējās un izteikti hierarhiskās telefona piešķiršanas darbiniekiem. Hierarhijas izpaužas arī telefonu mantošanā, tomēr šīs hierarhijas ir saistītas nevis ar ekonomiskajām spējām, bet gan ar hierarhiju digitālajā pasaulē, kas nenoliedzami atstāj iespaidu arī uz mikropolitiskajām attiecībām. Ko, piemēram, par ģimenes mikropolitisko stāvokli liecina tas, ka vecvecāki mantošanas ķēdē ir pēdējā vietā?

Šajā pētījumā samērā liela vērība pievērsta arī emocijām, kas saistītas ar mobilo telefonu.

Emocijas nebija kaut kas, ko jau iesākumā bija nolemts izpētīt. Tomēr, analizējot datus, izrādījās, ka informanti visos apakšprojektos runāja par emocijām vai tās kaut kādā veidā pauda. Baiļu dominēšana šajā emociju spektrā, šķiet, runā par baiļu nozīmi mūsu sabiedrībā vispār. Tomēr senioru gadījumā šīs bailes ir īpaši nozīmīgas. Kā izskatās, pētīto senioru dzīvēs ir daudz nedrošības un bailes ir tieša atbilde uz šo nedrošību. Jekbura došanās ārpus mājas senioriem saistās ar iespējamu apdraudējumu, kur viņiem var piedraudēt vai pat fiziski uzbrukt un atņemt mantas (it īpaši dārgu mobilo telefonu). Seniori baidās arī par savu finansiālo stabilitāti, kuru, kā viņi no pieredzes zina, telefons var viegli izjaukt. Viņi baidās arī par zādzībām un krāpniecību, kuras upuri viņi nereti ir. Tomēr bailes pētījumā parādījās arī kā nozīmīgs faktors citās vecuma grupās. Līdzīgi kā seniori, arī jaunāki informanti baidījās par to, ka negribot varētu nākties maksāt pārāk lielus rēķinus. Arī jaunākie informanti baidās par savu drošību, bet cer, ka mobilais telefons varētu viņiem palīdzēt izkļūt no šīm nedrošajām situācijām. Priekšniecība un vecāki savukārt baidās par to, ka nevarēs sazvānīt darbiniekus vai bērnus, kad viņiem to vajadzēs (darba vai sirdsmiera dēļ), bet bērni un darbinieki baidās, ka viņiem nepieņemīs.

Īpaša nozīme šajā pētījumā pievērsta arī cilvēku savstarpējām attiecībām, kuru starpnieks ir mobilais telefons. Dati rāda, ka telefona lietošanai bez tīri utilitārās ir arī nozīmīgs rotaļas elements. Tāpēc pirmās atmiņas par telefonu saistītas ar zvaniem uz nepazīstamiem telefoniem, lai izspēlētu bieži vien diezgan neiecietīgus un skarbus praktiskos jokus. Telefons lieti noder arī flirtam un pat seksam. Flirtēšanas sakarā parasti notiek visgarākās telefona sarunas, turklāt bailes par iespējamajiem lielajiem rēķiniem iestājas tikai, kad tie saņemti. Savukārt seksam daudz noderīgāks izradās 'čats', t.i., savstarpēja sarakstīšanās nevis sarunāšanās, izmantojot balss pakalpojumus.

Emocionālajā ziņā šī pētījuma informanti dažādā veidā norobežojās no iespējas, ka telefoni varētu būt viņiem svarīgi un nozīmīgi. Tomēr dziļāk iesakoties, ir redzams, ka pragmatiskie un tehnoloģiskie iemesli, kurus lietotāji min, runājot par tālruņa izvēli, bieži vien ir ja ne sekundāri, tad tik pat nozīmīgi kā sociālie un emocionālie iemesli. Pieķeršanās telefonam vai vēlme ar to izcelties tiek uzskatīta par nevēlamu un savā ziņā bērnišķīgu. Informanti mēdz atzīt, ka viņiem ir bijis prieks un lepnums par telefonu, bet tas vienmēr noticis kaut kad sen, kad vēl tālruni tikai sākuši lietot. Tagad – brieduma gados – viņi no šādas attieksmes nicīgi novēršas.

Cilvēku dzīvē emocionālajai saiknei ar apkārtējo pasauli tomēr ir liela nozīme. Tāpēc šī pētījuma autori cer, ka nākamo reizi, kad šī pētījuma lasītāji atvērs savu atvilkni, kurā it kā aizmirsti mētājas vecie tālruņi, viņi atcerēsies kopā pavadītos brīžus un uz šādu tehnoloģisku nostalgiju skatīsies ar mazliet citādām acīm.

Pieminētā literatūra

Agger, B., 2011, iTime: Labor and life in a smartphone era, *Time & Society*, 20(1), lpp. 119-36.

Appadurai, A., 1986, *The social life of things: commodities in cultural perspective*, Cambridge University Press, Cambridge.

Archambault, J.S., 2012, 'Travelling while Sitting Down': Mobile Phones, Mobility and the Communication Landscape in Inhambane, Mozambique, *Africa: Journal of the International African Institute*, 82(3), lpp. 393-412.

Bell, G., Blythe, M. & Sengers, P., 2005, Making by Making Strange: Defamiliarization and the Design of Domestic Technologies, *ACM Transactions on Computer Human Interaction*, 12(2), lpp. 149-73.

Bernard, H.R., 2006, *Research methods in anthropology : qualitative and quantitative approaches*, AltaMira Press, Lanham, MD.

Frank, R.H., 2007, *Falling behind : how rising inequality harms the middle class*, University of California Press, Berkeley.

De Gournay, C. 2002, *Pretense of Intimacy in France*, krājumā JE Katz & M Aakhus (red.), *Perpetual contact : mobile communications, private talk, public performance*, Cambridge University Press, Cambridge, lpp. 193-206.

Graeber, D., 2011, *Debt : the first 5,000 years*, Melville House, Brooklyn, N.Y..

Hirsch, F., 2005, *Social limits to growth*, Routledge, London.

Horst, H.A. & Miller, D., 2006, *The cell phone : an anthropology of communication*, Berg, Oxford; New York.

Jung, Y., 2013, What a smartphone is to me: understanding user values in using smartphones, *Information Systems Journal*, lpp. n/a.

Nafus, D. & Tracey, K. 2002, *Mobile phone consumption and concepts of personhood*, krājumā JA Katz & M Aakhus (red.), *Perpetual contact : mobile communications, private talk, public performance*, Cambridge University Press, Cambridge, lpp. 206-11.

Sedlenieks, K., 2013, What do Latvian 'peaceful peasants' do? Peace system in a rural parish of Latvia, *Journal of Baltic Studies*.

Short, N.P., Turner, L. & Grant, A., 2013, *Contemporary British autoethnography*, Sense Publishers, Rotterdam.

Soronen, A. & Sotamaa, O., 2004, Proceedings Cultural Attitudes Towards Communication and Technology 2004, Murdoch University, Australia, *"And my microwave is a fox". Reflecting domestic environments and technologies by means of self-documentation packages.* pp. 211-25.

Pielikums 1: Pētījumā iesaistītie informanti

Tabula 5: Dzīvesstāstu informanti

Vārds	Vecums	Izglītība	Apraksts
Anete	14	Sākumskolas	Skolniece, dzīvo turīgā 3 bērnu ģimenē, pierīgā un mācās vienā no Rīgas elitārākajām skolām. Nopietni trenējas basketbolā, tādēļ viņas ikdiena ir saspringta un ļoti noslogota.
Sandris	27	Augstākā	Ziņu portāla redaktors. Dzīvo Rīgā. Neprecējies un bez bērniem. Intereses politika. Viedtālruni nelieto, jo uzskata to par liekām funkcijām aoveltītu ierīci. Ir apmierināts ar ‘pogu’ tālruni. Par galvenajām telefona funkcijām uzskata zvanīšanu
Māra	46	Augstākā	Koncertzāles vadītāja, pēc dzīvesbiedra bojāejas dzīvo viena. Bieži ir kopā ar savu meitu un mazmeitām
Jana	47	Vidējā	Bērnu nav. Dzīvo civillaulībā. Teātra darbiniece. Lieto divus telefons. Viens no tiem ir parastais ‘ar pogām’. Otrs ir vienkāršs skārienjūtīgais
Tīna	40	Augstākā	Viens bērns. Precējusies. Uzņēmēja. Lieto viedtālruni
Sarmīte	72	Augstākā	Dzīvo kādā Latvijas mazpilsētā, lieto arī parasto telefonu. Ir pensijā, bet nodarbojas ar savu biznesu – biškopību, ilgus gadus nostrādājusi par sākumskolas skolotāju. Viena no meitām pēdējos 30 gadus dzīvo ASV
Velta	82	Augstākā	Bijusi pianiste, dzīvo viena pati dzīvoklī Rīgas mikrorajonā, bet katru dienu sazinās ar savu māsu, dēliem vai citiem radiem. Pēdējās desmitgades dzīvojusi pilsētā.
Guna	56	Augstākā	Arhitekte. Precējusies. Ir divi bērni. Daudz ceļo. Lieto viedtālruni, ko var savietot ar planšeti. Telefonā lieto internetu, kā arī ar telefonu daudz

fotografē. Dzīvo Koknesē			
Aivars	31	Augstākā	Strādā elektroapgādes kompānijā. Dzīvo Rīgā. Precējies, divi bērni. Ir viedtālrunis. Viedtālruni iegādājies, jo vēlējis, lai telefonā būtu pieejams un ērti lietojams internets, ko šobrīd arī daudz izmanto
Imants	49	Augstākā	Žurnālists, četri bērni. Precējies. Dzīvo Rīgā. Viedtālruna nav. Telefonu izmanto zvaniem, internetu telefonā nelieto
Juris	55	Augstākā	uzņēmējs, izbijis politiķis, dzīvo Rīgā. Divu jau pieaugušu bērnu tēvs, vecaistēvs
Katrīna	39	Vidējā	Intervijas laikā plānoja iegādāties viedtālruni
Justīne	32	Augstākā	Divu bērnu mamma, pašlaik atrodas bērnu kopšanas atvaļinājumā, bet viņas profesionālā darbība saistīta ar lielu informācijas apjoma apstrādi, viens no viņas darba rīkiem ir mobila telefons.
Zane	37	Augstākā	Divi bērni, šķīrusies. Pēc profesijas psiholoģe. Lieto "parasto" telefonu, taču reizēm lieto arī internetu telefonā, kaut gan maz, jo tas šķiet neērti
Tālis	27	Augstākā	Ziņu portāla galvenais redaktors. Dzīvo Rīgā. Neprecējies un bez bērniem. Interesē mūzika, dažādu žanru koncerti. Plāno uzsākt privātu uzņēmējdarbību. Viedtālrunis ir neatņemama ikdienas sastāvdaļa.
Anda	43	Augstākā	Ģimenes ārste, strādā kāda Latvijas pagasta ambulancē, bet dzīvo Pierīgā. Trīs bērnu mamma, no kuriem viens studē ārzemēs

Tabula 6: Informanti pansionātā (seniori) un viņu iepriekšējā pieredze ar telefoniem

Vārds	Vecums	Tālrunis pirms projekta
Agate	71	Divi „pogu telefoni” ar divām priekšapmaksas SIM kartēm, lai izdevīgāk
Līze	63	„Pogu” telefons ar priekšapmaksas karti
Sallija	70	„Pogu” telefons ar priekšapmaksas karti
Rihards	68	„Pogu” telefons ar priekšapmaksas karti
Anita	50	„Pogu” telefons ar priekšapmaksas karti
Ina	84	Telefona nav
Vilmārs	77	„Pogu” telefons ar priekšapmaksas karti
Valentīna	73	Telefona nav
Vladimirs	65	„Pogu” telefons ar priekšapmaksas karti

Tabula 7: Autoetnogrāfijā iesaistītie pētnieki

Vārds	Vecums	Iepriekšējā pieredze	telefona	Piezīmes
Māris Probmergs	30	Iepriekš lietojis 'parasto telefonu'		Līdz pētījuma uzsākšanai nebija sācis lietot viedtālruni, jo uzskatīja to par lieku
Liene Blauzde	26	Iepriekš lietojusi Lumia	Nokia	Sāka veikt piezīmes jau strādājot ar Lumia, kuru iegādājās vienlaikus ar pētījuma sākumu. Vēlāk sāka lietot pētījumā izmantotos LG
Elīna Zalāne	24	Iepriekš lietoja Ericsson Xperia Mini Pro	Sony	Līdz pētījuma uzsākšanai lietoja biznesa klases tālruni, kuram bijušas gan skārienjūtīgs ekrāns, gan QWERTY tastatūra. Pierakstos apraksta LG telefons
Elīna Kursīte	27	Iepriekš lietoja telefonu no Ķīnas	Android	Sāka veikt piezīmes ar LG
Margarita Miķelsone	31	Līdz tam lietoja 'parasto telefonu'		Apmierināja parastais telefons, nejuta vajadzību pēc papildu funkcijām. Uzskatīja, ka tobrīd tā būtu pārāk dārga investīcija

Pielikums 2: Izmantoto kodu saraksts

Kodu apraksts izmantots tikai nepieciešamības gadījumā

Dz_ norāda uz to, ka kods izmantots tikai dzīvesstāstu analīzē

ME_ norāda uz to, ka kods izmantots tikai autoetnogrāfijā

Sadarbība

Apraksts: Visada veida sadarbība tiek pieminēta

Sadarbība attiecībā uz telefonu lietošanu

Apraksts: Tiek

pieminēta sadarbība, kad runa ir par telefonu lietošanu un maciāšanos

Pētnieks palīdz

Apraksts: Notiek sadarbība attiecībā uz

lietošanu, bet palīdzētājs ir pētnieks

Veselības problēmas

Apraksts: Tiek runāts par veselības problemām

dažādos kontekstos

Raksturojums

Apraksts: Tiek raksturots, aprakstīts informants

Vēlme iesaistīties

Apraksts: tiek runāts par vēlmi iesaistīties, motivāciju,

nevelešanos utt

Progress

Apraksts: Apraksta progresu telefona lietošana - kas jauns apgūts

Īsziņa

Apraksts:

Īsziņa ar bildi

Apraksts:

Aplikāciju izmantošana

Apraksts: tiek stāstīts par dažādu aplikāciju

lejupielādi un izmantošanu

Salīdzināšana

Apraksts:

Pašrefleksija

Apraksts: Pētnieka refleksijas par sevi, savam sajūtam,

pardzīvojumiem utt

Bailes

Apraksts: tiek pieminētas vai paustas bailes

Bail ka nozags telefonu	Apraksts: Baidas, ka telefonu varetu nozagt
Privātuma zaudēšana	Apraksts:
Bail pazaudēt telefonu	Apraksts: tiek paustas bažas, ka telefons varetu kaut kur noklist
Bail pārtērēties	Apraksts: Tiek paustas bažas izteret parak daudz naudas, lietojot telefonu
ME_Interese/Motivācija	Apraksts:
Nav motivācija	Apraksts: Maz lietu, nav intereses
Ir motivācija	Apraksts: Motivācijas pieaugums, interese
Dz_Funkcijas	Apraksts: Kadas funkcijas nepieciešamas telefonam
Zvani	Apraksts:
SMS	Apraksts:
Foto/Video	Apraksts:
Internets	Apraksts:
Spēles	Apraksts:
Cita funkcija	Apraksts:
Modinātājs	Apraksts:
Aplikācijas	Apraksts:
Dz_Telefona aparāta apraksts	Apraksts:
Zīmoli	Apraksts:
Tehniskais raksturojums	Apraksts:
Izvēles nosacījumi	Apraksts: Pec kadiem parametriem, kriterijiem, kados brižos izvelas sev piemerotrako telefonu.
Vienkāršas funkcijas	Apraksts:

Lieli burti	Apraksts:
Pierasta sistēma	Apraksts:
Daudzpusīgas funkcijas	Apraksts:
Informācija, ko tas glabā	Apraksts:
Vizuālais raksturojums	Apraksts:
ME_Sarunas par telefoniem	Apraksts:
Salīdzināšana	Apraksts: Kad salīdzina dažādus telefonus, kadas funkcijas ir citiem, merišanas
Funkciju salīdzināšana	Apraksts:
Vizuālo dotumu, ērtuma salīdzināšana	Apraksts:
Citu telefonu stāsti	Apraksts: Kad cilvēki stasta par saviem telefoniem, ka ieguvuši, ko vini dara
Interese par telefoniem	Apraksts: Citu cilvēku interese par tavu telefonu.
Dz_Telefona nāve	Apraksts:
Mantošana	Apraksts:
'Nāves' iestāšanās	Apraksts:
Glabāšana	Apraksts:
Lēmums par jauna iegādi	Apraksts:
Zudušās lietas	Apraksts: Ko butu žel vai bail pazaudet, ja pazustu vai neatgriezeniski sabojatos telefons.
Komunikācija ar citiem	Apraksts:
Pārdošana	Apraksts:
Remonts/Saplēšana	Apraksts:
Dz_Saskare ar telefoniem	Apraksts:
Telefona būdiņas	Apraksts:

Stacionārais telefons Apraksts:

Pirmais mobilais telefons Apraksts:

Pirmās atmiņas par telefoniem Apraksts: Apraksta pirmas atmiņas par telefoniem vispar - ar ko saistas pirma telefona lietošana

Dz-Telefona iegūšanas veids Apraksts:

Pirkts Apraksts:

Dāvināts Apraksts:

Nomaksa Apraksts:

Mantots Apraksts:

Atrasts Apraksts:

Darba dots Apraksts:

Aizdots Apraksts:

Dz_Balss Apraksts: Balss nozīme, disonanse.

DZ_Telefons un ētika Apraksts:

Tēmas par ko nerunā Apraksts:

Vietas, kur nerunā Apraksts:

Kuriozs/pārpratums Apraksts:

zvani nepiemērotā laikā Apraksts:

Telefona zvanu ignorēšana Apraksts:

ME_Citu cilvēku telefona ikdienas novērošana Apraksts:

ME_Paradumu izmaiņas Apraksts: Kursite tualete spēle bridžu.

Darba veicināšana Apraksts: Kad darba lietas vairāk veic caur telefonu.
Telefons kļūst par biznesa rīku

Aktīvāka komunicēšana Apraksts: Dališanas ar bildēm, sociālie tīkli, mms, WhatsApp utt.

ME_Pašrefleksija, telefona vērtējums

par telefonu, vertējums

Apraksts: Savas pardomas

Funkciju novērojumi

Apraksts:

Vizuālie novērojumi

Apraksts:

Konflikts

Apraksts:

Projekta beigas

Apraksts:

Pieķeršanās

Apraksts:

Dz_Informanta apraksts

Apraksts:

Telefons un sajūtas/emocijas

sajūtas dažādos kontekstos

Apraksts: Ar telefonu saistītas emocijas vai

Drošība

Apraksts:

Atbildība

Apraksts:

Brīvība

Apraksts:

Ierobežojums

Apraksts:

Dusmas

Apraksts:

Atvieglojums

Apraksts:

Vienaldzība/Neitralitāte

pret telefonu

Apraksts: Neitrāla attieksme, ignorance

Aizkaitinājums/Sarūgtinājums

telefonu, nepatika, traucēklis, sarūgtinājums, negatīvas emocijas.

Apraksts: Aizkaitinājums pret

Skumjas

Apraksts:

Gandarījums

Apraksts:

Atkarība

Apraksts:

Iepnums

Apraksts:

Neērtības sajūta

Apraksts:

Telefona lietošana un loma ikdienā

Apraksts: Lomas, kadas telefons

tiek lietots ikdienas dzīve

Nenēsā līdzī

Apraksts: Tiek stastits, ka telefons netiek nesats līdzī

Neveiklu situāciju novēršana

Apraksts: Telefons ka aizsardzība,

privatas telpas veidošana

Telefons kā lieta

Apraksts:

Telefons kā draugs

Apraksts:

Telefons kā biznesa partneris

Apraksts:

Telefons kā dzīves nepieciešamība

Apraksts:

Dzīve bez telefona

Apraksts: Vai šodien ir iespēja izdzīvot bez telefona

Brīvā laika aizpildīšana

Apraksts: Izmantošana gaidot, tualetē,

sabiedriskajā transportā, celā

Telefons kā palīgs

Apraksts:

Telefons kā pienākums

Apraksts:

Telefons kā traucēklis

Apraksts:

Telefons kā socializācijas instruments

Apraksts:

Fotografēšana

Apraksts: Runa par telefona lietošanu, lai

fotografētu vai ar fotografēšanu saistītam lietam

Telefons kā izklaides rīks

Apraksts:

Pansionāta ikdiena

Apraksts: Stasti par to, ko pensionari dara ikdiena

Tehniskās problēmas

Apraksts: Tiek pieminētas visādas tehniskas

problēmas

Ikdienišķas sarunas

Apraksts: Temas, par ko pensionariem tik runāt

Attiecības un telefons

Apraksts: Kadas attiecības tiek veidotas vai uztur

telefons

Draugi

Apraksts:

Jūtas/partneri Apraksts:

Vecāki/bērni Apraksts:

Sekss Apraksts:

Krāpšana Apraksts:

Spiegošana Apraksts:

Pazīņas/citi apkārtējie Apraksts:

Ģimene Apraksts: Plašāka nozīme - vacaki, bērni, brāļi, masas.

Svešinieki Apraksts:

Kolēģi Apraksts:

Telefons kā varas izpausmes instruments Apraksts:

Statuss Apraksts: Telefons ietekme tavu veidolu sabiedrība.

Informanta atmiņas Apraksts: Informants stāsta par savu dzīvi

Īpatnēji apraksti Apraksts: Lieto īpatņus, interesantus aprakstus par telefonu un tā īpašībām vai darbību ar to (piem., 'uzšauju pa dibenu zalajai klausulītei')

Secinājums Apraksts: